L. ANNÆVS FLORVS.

CL. SALMASIVS, addidit LVCIVM AMPELIVM, E cod. MS.

Cantabrigiæ
Ex officina IOANNIS FIELD Almæ Academiæ Typographi. MDCLXIV

John Chantry Sculp:

UNIVERSITY LIBRARY
D
OC
1913
CAMBRIDGE

L. ANNÆI FLORI RERUM ROMANARUM LIBRI IV.

Procœmium.

POpulus Romanus à rege Romulo in Cæsarem Augustum, septingentos per annos, tantum operum pace belloque gessit, ut si quis magnitudinem imperii cum annis conferat, ætatem ultra putet. Ita late per orbem terrarum arma circumtulit, ut qui res ejus legunt, non unius populi, sed generis humani facta discant. Nam tot laboribus periculisq; jactatus est, ut ad constituendum ejus imperium, contendisse Virtus & Fortuna videantur. Quare quum præcipue hoc quoque, sicut cætera, operæ pretium sit cognoscere, tamen quia ipsa sibi obstat magnitudo, rerumque diversitas aciem intentionis abrumpit; faciam quod solent qui terrarum situs pingunt: in brevi quasi tabella totam ejus imaginem amplectar, nonnihil, ut spero, ad admirationem principis populi collaturus, si pariter atque insimul universam magnitudinem ejus ostendero. Si quis ergo populum Romanum quasi hominem consideret, totamque ejus ætatem percenseat, ut cœperit, utque adoleverit, ut quasi ad quendam juventæ florem pervenerit, ut postea velut consenuerit; quatuor gradus processusque ejus inveniet. Prima ætas sub regibus fuit, prope ducentos quinquaginta per annos, quibus circum ipsam

matrem suam cum finitimis luctatus est. hæc erat ejus infantia. Sequens à Bruto Collatinoq; consulibus, in Appium Claudium, Quinctum Fulvium consules, ducentos quinquaginta annos patet: quibus Italiam subegit. hoc fuit tempus viris armisque incitatissimum: ideo quis Adolescentiam dixerit. Dehinc ad Cæsarem Augustum ducenti anni, quibus totum orbem pacavit. hic jam ipsa Juventa Imperii, & quasi quædam robusta maturitas. A Cæsare Augusto in sæculum nostrum haud multo minus anni ducenti: quibus inertia Cæsarum quasi consenuit atque decoxit; nisi quod sub Trajano principe movet lacertos, & præter spem omnium, senectus imperii, quasi reddita juventute, revirescit.

LIBER I.

CAP. I. *De Romulo primo Romanorum Rege.*

PRimus ille, & Urbis & Imperii conditor, Romulus fuit; Marte genitus, & Rhea Silvia. Hoc de se sacerdos gravida confessa est: nec mox fama dubitavit, quum Amulii imperio abjectus in profluentem cum Remo fratre, non potuit extingui. Siquidem & Tiberinus amnem repressit: & relictis catulis lupa sequuta vagitum, uber admovit infantibus, matremque se gessit. Sic repertos apud arborem, regis pastor tulit in casam, atq; educavit. Alba tunc erat Latio caput, Iuli opus: nam Lavinium patris Aeneæ contempserat. Ab his Amulius jam bis septima sobole regnabat, fratre pulso Numitore, cujus ex filia Romulus. Igitur statim prima [illegible] ætæ face, patruum Amulium ab arce deturbat, avum reponit: Ipse fluminis amator, & montium, apud quos erat educatus, mœnia novæ urbis agitabat. Gemini erant: uter auspicaretur, & regeret, adhibuere piacula. Remus montem Aventinum, hic Palatinum occupat. Prior ille sex vultures, hic postea,

sed

ſed duodecim videt. Sic victor augurio,urbem excitat, plenus ſpei, bellatricem fore. ita illi aſſuetæ ſanguine & præda aves pollicebantur. Ad tutelam novæ urbis ſufficere vallum videbatur: cujus dum irridet anguſtias Remus, idq; increpat ſaltu; dubium an juſſu fratris occiſus eſt. prima certe victima fuit, munitionemque urbis novæ, ſanguine ſuo conſecravit. Imaginem urbis magis quam urbem fecerat: incolæ deerant. Erat in proximo lucus: hunc Aſylum facit:& ſtatim mira vis hominum, Latini, Tuſcique paſtores: quidam etiam transmarini; Phryges qui ſub Aenea, Arcades qui ſub Evandro duce influxerant. Ita ex variis quaſi elementis congregavit corpus unum; populumque Romanum ipſe fecit. Res erat unius ætatis;populus virorum. Itaque matrimonia à finitimis petita: quia non impetrabantur, manu capta ſunt. Simulatis quippe ludis equeſtribus, virgines, quæ ad ſpectaculum venerant,præda fuere. Et hæc ſtatim cauſa bellorum. Pulſi fugatiq; Vejentes. Cæninenſium captum ac dirutum eſt oppidum. Spolia inſuper opima de rege, Feretrio Jovi manibus ſuis rex reportavit. Sabinis proditæ portæ per virginem: nec dolo: ſed puella pretium rei,quam gerebant in ſiniſtris,petierat. dubium clipeos an armillas. Illi ut & fidem ſolverent, & ulciſcerentur, clipeis obruêre. Ita admiſſis intra mœnia hoſtibus, atrox in ipſo foro pugna,adeo ut Romulus Jovem oraret, *ut fœdam ſuorum fugam ſiſteret*. Hinc templum & Stator Jupiter. Tandem ſævientibus intervenere raptæ laceris comis. Sic pax facta cum Tatio, fœdusque percuſſum: ſecutaque res mira dictu, ut relictis ſedibus ſuis novam in urbem hoſtes demigrarent, & cum generis ſuis avitas opes pro dote ſociarent. Auctis brevi viribus, hunc Rex ſapientiſſimus ſtatum Reipublicæ impoſuit: juventus diviſa per tribus, in equis & armis, ad ſubita belli excubaret: conſilium Reipublicæ penes ſenes eſſet, qui ex auctoritate *Patres*, ob ætatem *Senatus* vocabantur. His ita

 ordina-

ordinatis, repente, quum concionem haberet, ante urbem apud Capreæ paludem, è conspectu ablatus est. Discerptum aliqui à senatu putant, ob asperius ingenium: sed oborta tempestas solisque defectio, consecrationis speciem præbuere: cui mox Iulius Proculus fidem fecit, visum à se Romulum affirmans augustiore forma quam fuisset: mandare præterea, ut se pro numine acciperent: *Quirinum* in cœlo vocari, placitum diis: ita gentium Roma potiretur.

CAP. II. *De Numa Pompilio.*

SUccedit Romulo Numa Pompilius: quem Curibus Sabinis agentem, ultro petivere, ob inclitam viri religionem. Ille sacra, & cæremonias, omnemque cultum deorum immortalium docuit: ille Pontifices, Augures, Salios, cæterosque per sacerdotia; annum quoque in duodecim menses, fastos dies nefastosque descripsit. Ille Ancilia atque Palladium, secreta quædam imperii pignora; Janumque geminum, fidem pacis ac belli, in primis focum Vestæ virginibus colendum dedit; ut ad simulacrum cœlestium siderum, custos imperii flamma vigilaret. Hæc omnia quasi monitu deæ Egeriæ, quo magis barbari acciperent. Eo denique ferocem populum redegit, ut quod vi & injuria occupaverat imperium, religione atque justitia gubernaret.

CAP. III. *De Tullo Hostilio.*

EXcipit Pompilium Numam Tullus Hostilius: Cui in honorem virtutis regnum ultro datum. Hic omnem militarem disciplinam, artemq; bellandi condidit. Itaque mirum in modum exercita juventute, provocare ausus Albanos, gravem & diu principem populum. Sed quum pari robore frequentibus præliis utrique comminuerentur, misso in compendium bello, Horatiis, Curiatiisque, tergeminis hinc atque inde fratribus, utriusque populi fata permissa sunt. Anceps, & pulchra

contentio

contentio, exituque ipso mirabilis. Tribus quippe illinc vulneratis, hinc duobus occisis, qui supererat Horatius, addito ad virtutem dolo, ut distraheret hostem, simulat fugam: singulosque, prout sequi poterant, adortus exsuperat. Sic (rarum alias decus) unius manu parta victoria est: quam ille mox parricidio fœdavit. Flentem spolia circa se, sponsi quidem, sed hostis, sororem viderat. hunc tam immaturum virginis amorem ultus est ferro. Citavere leges nefas: sed abstulit virtus parricidam: & facinus intra gloriam fuit: Nec diu in fide Albanus. Nam Fidenate bello missi in auxilium ex fœdere, medii inter duos expectavere fortunam. Sed rex callidus, ubi inclinare socios ad hostem videt, tollit animos, quasi ipse mandasset. spes inde nostris, metus hostibus. Sic fraus proditorum irrita fuit. Itaque hoste victo, ruptorem fœderis Metium Fufetium, religatum inter duos currus, pernicibus equis distrahit: Albamq; ipsam quamvis parentem, æmulam tamen, diruit, quum prius omnes opes urbis, ipsumque populum Romam transtulisset: prorsus ut consanguinea civitas non periisse, sed in suum corpus rediisse rursus videretur.

CAP. IV. *De Anco Marcio.*

ANcus deinde Marcius, nepos Pompilii, pari ingenio. Hic igitur & mœnia muro amplexus est, & interfluentem Urbi Tiberinum ponte commisit: Ostiamque in ipso maris fluminisque confinio coloniam posuit: jam tum videlicet præsagiens animo, futurum, ut totius mundi opes & commeatus illo veluti maritimo Urbis hospitio reciperentur.

CAP. V. *De Tarquinio Prisco.*

TArquinius postea Priscus, quamvis transmarinæ originis, regnum ultro petens, accipit, ob industriam atque elegantiam: quippe qui oriundus Corintho, Græcum ingenium Italicis arti-

bus miscuisset. Hic & senatus majestatem numero ampliavit, & centuriis tribus auxit, quatenus Attius Navius numerum augeri prohibebat, vir summus augurio. quem rex in experimentum rogavit, *fierine posset quod ipse mente conceperat?* Ille rem expertus augurio, *posse* respondit. *Atqui hoc*, inquit, *agitabam, an cotem illam secare novacula possem?* Augur, *Potes ergo*, inquit: & secuit. Inde Romanis sacer auguratus. Neque pace Tarquinius quam bello promptior. Duodecim namq; Tusciæ populos frequentibus armis subegit. Inde fasces, trabeæ, curules, anuli, phaleræ, paludamenta, prætexta; inde, quod aureo curru quatuor equis triumphatur; togæ pictæ, tunicæque palmatæ; omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet.

CAP. VI. *De Servio Tullio.*

SErvius Tullius deinceps gubernacula Urbis invadit, nec obscuritas inhibuit, quamvis matre serva creatum. Nam eximiam indolem uxor Tarquinii Tanaquil liberaliter educaverat, & clarum fore, visa circa caput flamma promiserat. Ergo inter Tarquinii mortem, annitente regina, substitutus in locum regis, quasi ad tempus, Regnum dolo partum sic egit industrie, ut jure adeptus videretur. Ab hoc populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, curiis atque collegiis distributus: summaque regis solertia ita est ordinata respublica, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque discrimina in tabulas referrentur; ac sic maxima civitas minimæ domus diligentia contineretur.

CAP VII. *De Tarquinio Superbo.*

POstremus omnium fuit regum Tarquinius, cui cognomen *Superbo* ex moribus datum. Hic regnum avitum, quod à Servio tenebatur, rapere maluit, quam expectare; immissisque in eum percussoribus, scelere partam potestatem non melius

egit,

egit, quam acquisierat. Nec abhorrebat moribus uxor Tullia, quæ, ut virum regem salutaret, super cruentum patrem, vecta carpento, consternatos equos egit. Sed ipse in Senatum cædibus, in omnes superbia, quæ crudelitate gravior est bonis, grassatus; quum sævitiam jam domi fatigasset, tandem in hostes conversus est. Sic valida oppida in Latio capta sunt, Ardea, Ocriculum, Gabii, Suessa Pometia. Tum quoque cruentus in suos. neque enim filium verberare dubitavit, ut simulanti transfugam, apud hostes hinc fides esset. Cui Gabiis, ut voluerat, recepto, atque per nuncios consulenti *quid fieri vellet*; eminentia forte papaverum capita virgula excutiens, quum per hoc interficiendos esse principes intelligi vellet, (quæ superbia!) sic respondet. Tamen de manubiis captarum urbium templum erexit. quod quum inauguraretur, cedentibus cæteris deis (mira res dictu) restitere Juventas, & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum. siquidem firma omnia & æterna pollicebantur. Sed illud horrendum, quod molientibus ædem, in fundamentis humanum repertum est caput. nec dubitavere cuncti, monstrum pulcherrimum, imperii sedem, caputq; terrarum promittere. Tamdiu superbiam regis Populus Romanus perpessus est, donec aberat libido. hanc ex liberis ejus importunitatem tolerare non potuit. Quorum quum alter ornatissimæ fœminæ Lucretiæ stuprum intulisset, matrona dedecus ferro expiavit. Imperium tum regibus abrogatum.

CAP. VIII. *Anacephalæosis de septem regibus.*

HAec est prima ætas populi Romani, & quasi infantia, quam habuit sub regibus septem, quadam fatorum industria, tam variis ingenio, ut reipublicæ ratio & utilitas postulabat. Nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit, ut invaderet regnum. Quid Numa religiosius? ita res poposcit, ut ferox populus deorum metu mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus, bellatoribus viris quam

necessarius? ut acueret ratione virtutem. Quid ædificator Ancus? ut Urbem colonia extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam vero Tarquinii ornamenta & insignia quantā principi populo addiderunt ex ipso habitu dignitatem? Actus a Servio census quid effecit, nisi ut ipsa se nosset Respublica? Postremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, immo vel plurimum, profuit. Sic enim effectum est, ut agitatus injuriis populus, cupiditate libertatis incenderetur.

Cap. IX. *De mutatione Reipublicæ.*

IGitur Bruto Collatinoque ducibus, & auctoribus, quibus ultionem sui moriens matrona mandaverat, populus Romanus ad vindicandum libertatis ac pudicitiæ decus, quodam quasi instinctu deorum concitatus, regem repente destituit, bona diripit, agrum Marti suo consecrat, imperium in eosdem libertatis suæ vindices transfert, mutato tamen & jure, & nomine. Quippe ex perpetuo annuum placuit, ex singulari duplex: ne potestas solitudine vel mora corrumperetur: *consules*que appellavit pro regibus, ut consulere se civibus suis debere meminissent. Tantumque libertatis novæ gaudium incesserat, ut vix mutati status fidem caperent; alterumque ex consulibus, tantum ob nomen & genus regium, fascibus abrogatis, Urbe dimitterent. Itaque substitutus Valerius Publicola, ex summo studio annexus est ad augendam liberi populi majestatem. Nam & fasces ei pro concione submisit, & jus provocationis adversus ipsos dedit. Et ne specie arcis offenderet, eminentes ædes suas in plana submisit. Brutus vero favori civium, etiam domus suæ clade & parricidio velificatus est. Quippe quum studere revocandis in Urbem regibus liberos suos comperisset, protraxit in forum, & concione media virgis cecidit, & securi percussit: ut plane publicus parens in locum liberorum adoptasse sibi populum videretur. Liber jam hinc populus Romanus, prima adversus exteros

teros arma pro libertate corripuit; mox pro finibus; deinde pro sociis,tum gloria, & imperio, lacessentibus assidue usquequaque finitimis: quippe cui patrii soli gleba nulla, sed statim hostile pomœrium,mediusque inter Latium & Tuscos,quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hostem incurreret: donec quasi contagione quadam per singulos itum est,& proximis quibusque correptis, totam Italiam sub se redegerunt.

CAP. X. *Bellum Etruscum cum rege Porsena.*

PUlsis ex urbe regibus,prima pro libertate arma corripuit. Nam Porsena rex Etruscorum ingentibus copiis aderat, & Tarquinios manu reducebat. Hunc tamen, quamvis & armis, & fame urgeret, occupatoque Janiculo ipsis Urbis faucibus incubaret, sustinuit, repulit, novissime etiam tanta admiratione perculit, ut superior ultro cum pæne victis amicitiæ fædera feriret. Tunc illa Romana prodigia atque miracula, Horatius Mucius, Clœlia: quæ nisi in annalibus forent, hodie fabulæ viderentur. Quippe Horatius Cocles, postquam hostes undiq; instantes solus summovere non poterat, ponte reciso transnatat Tiberim, nec arma dimittit. Mucius Scævola regem per insidias in castris ipsius aggreditur: sed ubi frustrato circa purpuratum ejus ictu tenetur, ardentibus focis injicit manum, terroremque geminat dolo. *Ut scias*, inquit, *quem virum effugeris, idem trecenti juravimus*: quum interim (immane dictu!) hic interritus, ille trepidaret, tanquam manus regis arderet. Sic quidem viri:sed ne quis sexus à laude cessaret, ecce & virginum virtus. Una ex obsidibus regi data, elapsa custodiam,Clœlia, per patrium flumen equitabat. Et rex quidem tot tantisque virtutum territus monstris, *valere liberosque esse* jussit. Tarquinii tamdiu dimicaverunt, donec Aruntem filium regis manu sua Brutus occidit,superq; ipsum mutuo vulnere expiravit; plane quasi adulterum ad inferos usque sequeretur.

CAP. XI. *Bellum Latinum.*

LAtini quoque Tarquinios afferebant æmulatione, & invidia: ut populus, qui foris dominabatur, saltem domi serviret. Igitur omne Latium, Mamilio Tusculano duce, quasi in regis ultionem, tollit animos. Apud Regilli lacum dimicatur, diu Marte vario, donec Posthumius ipse dictator signum in hostes jaculatus est (novum & insigne commentum) uti peteretur cursu. Cossus equitum magister exuere frenos imperavit (& hoc novum) quo acrius incurrerent. Ea denique atrocitas fuit prælii, ut interfuisse spectaculo deos fama tradiderit; duos in candidis equis, Castorem atque Pollucem, nemo dubitavit. Itaque & Imperator veneratus est, pactusque victoriam templa promisit; & reddidit, plane quasi stipendium commilitonibus deis. Hactenus pro libertate: mox de finibus cum eisdem Latinis assidue & sine intermissione pugnatum est. Sora (quis credat?) & Algidum terrori fuerunt, Satricum atque Corniculum provinciæ. De Verulis & Bovillis pudet; sed triumphavimus. Tibur nunc suburbanum, & æstivæ Præneste deliciæ, nuncupatis in Capitolio votis petebantur. Idem tunc Fæsulæ, quod Carræ nuper. idem nemus Aricinum, quod Hercynius saltus: Fregellæ, quod Gesoriacum: Tiberis, quod Euphrates. Coriolos quoque, pro pudor! victos, adeo gloriæ fuisse, ut captum oppidum Caius Marcius Coriolanus, quasi Numantiam aut Africam, nomini induerit. Extant & parta de Antio spolia, quæ Mœnius in suggestu fori, capta hostium classe, suffixit; si tamen illa classis: nam sex fuere rostratæ. Sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit. Pervicacissimi tamen Latinorum Aequi & Volsci fuere; & quotidiani, ut ita dixerim, hostes Sed hos præcipue Lucius Quinctius domuit, ille dictator ab aratro: qui obsessa, ac pæne jam capta, Marci Minucii consulis castra, egregia virtute servavit. Medium erat forte tempus sementis, quum

patricium

patricium virum innixum aratro suo, lictor in ipso opere deprehendit. Inde in aciem profectus, ne quid à rustici operis imitatione cessaret, victos more pecudum sub jugum misit. Sic expeditione finita, rediit ad boves rursus triumphalis agricola. Fidem numinum! qua velocitate? intra quindecim dies cœptum, peractumque bellum: prorsus ut festinasse dictator ad relictum opus videretur.

CAP. XII. *Bellum cum Etruscis, Faliscis, & Fidenatibus.*

ASsidui vero & anniversarii, hostes ab Etruria Vejentes; adeo ut extraordinariam manum adversus eos promiserit, privatumq; gesserit bellum gens una Fabiorum. Satis superque idonea clades. Cæsi apud Cremeram trecenti, patricius exercitus. & *scelerato* signata nomine, quæ proficiscentes in prœlium porta dimisit. Sed ea clades ingentibus expiata victoriis, postquam per alios atque alios duces robustissima capta sunt oppida: vario quidem eventu. Falisci se sponte dediderunt. Cremati suo igne Fidenates. Rapti funditus deletique Vejentes. Falisci quum obsiderentur, mira visa est fides Imperatoris, nec immerito: quod ludimagistrum, urbis proditorem, cum iis quos adduxerat pueris, vinctum sibi ultro remisisset. Eam namque vir sanctus, & sapiens, veram sciebat victoriam, quæ salva fide, & integra dignitate pararetur. Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem movendum facibus armatæ, & discoloribus, serpentum in modum, vittis, furiali more processerant: sed habitus ille feralis, eversionis omen fuit. Vejentium quanta res fuerit, indicat decennis obsidio. Tunc primum hiematum sub pellibus: taxata stipendio hiberna: adactus miles sua sponte jurejurando, *nisi capta urbe remearet*. Spolia de Larte Tolumnio rege ad Feretrium reportata. Denique non scalis, nec irruptione, sed cuniculo, & subterraneis dolis peractum urbis excidium. Ea denique visa est prædæ magnitudo, cujus de-

cimæ Apollini Pythio mitterentur: univerſuſque populus Romanus ad direptionem urbis vocaretur. Hoc tunc Vejentes fuere: nunc fuiſſe quis meminit! quæ reliquiæ? quodve veſtigum? Laborat annalium fides, ut Vejos fuiſſe credamus,

CAP. XIII. *Bellum Gallicum.*

HInc ſive invidia deûm, ſive fato, rapidiſſimus procurrentis imperii curſus, parumper Gallorum Senonum incurſione ſupprimitur. Quod tempus populo Romano neſcio utrum clade funeſtius fuerit, an virtutum experimentis ſpecioſius. Ea certe fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, ſcire volentibus immortalibus diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur. Galli Senones, gens natura ferox, moribus incondita, ad hoc ipſa corporum mole, perinde armis ingentibus, adeo omni genere terribilis fuit, ut plane nata ad hominum interitum, urbium ſtragem, videretur. Hi quondam ab ultimis terrarum oris, & cingente omnia Oceano, ingenti agmine profecti, quum jam media vaſtaſſent, poſitis inter Alpes & Padum ſedibus, ne his quidem contenti, per Italiam vagabantur. Tum Cluſium obſidebant. Pro ſociis ac fœderatis populus Romanus intervenit, miſſis ex more legatis. ſed quod jus apud barbaros? ferocius agunt, exinde certamen. Converſis igitur à Cluſio, Romamque venientibus, ad Alliam flumen cum exercitu Fabius conſul occurrit. Non temere fœdior clades. Itaqua hunc diem faſtis Roma damnavit. Fuſo exercitu jam mœnibus Urbis appropinquabant. Erant nulla præſidia. Tum igitur, aut nunquam alias apparuit vera illa Romana virtus. Jam primum majores natu, ampliſſimis uſi honoribus, in forum coëunt. ibi devovente pontifice, diis ſe manibus conſecrant: ſtatimque in ſuas quiſque ædes regreſſi, ſicut in trabeis erant, & ampliſſimo cultu, in curulibus ſellis ſeſe poſuerunt; ut quum veniſſet

hoſtis

hostis, in sua dignitate morerentur. Pontifices, & Flamines, quicquid religiosissimi in templis erat, partim in doliis defossa terræ recondunt, partim imposita plaustris secum avehunt. Virgines simul ex sacerdotio Vestæ, nudo pede fugientia sacra comitantur. Tamen excepisse fugientes unus è plebe fertur Lucius Albinius, qui depositis uxore & liberis, virgines in plaustrum recepit. adeo tum quoque in ultimis, religio publica privatis affectibus antecellebat. Juventus vero, quam satis constat vix mille hominum fuisse, duce Manlio, arcem Capitolini montis insedit, obtestata ipsum quasi præsentem Jovem, *ut quemadmodum ipsi ad defendendum templum ejus concurrissent, ita ille virtutem eorum numine suo tueretur.* Aderant interim Galli, apertamque Urbem, primo trepidi ne quis subesset dolus, mox ubi solitudinem vident, pari clamore & impetu invadunt: patentes passim domos adeunt: ubi sedentes in curulibus suis prætextatos senes, velut Deos geniosq; venerati. mox eosdem, postquam esse homines liquebat, alioqui nihil respondere dignantes, pari vecordia mactant, facesq; tectis injiciunt: & totam Vrbem igne, ferro, manibus exæquant. Sex mensibus barbari (quis crederet?) circa montem unum pependerunt, nec diebus modo, sed noctibus quoque omnia experti: quum tandem Manlius nocte subeuntes, clangore anseris excitatus, à summa rupe dejecit, & ut spem hostibus demeret, quanquam in summa fame, tamen ad speciem fiduciæ, panes ab arce jaculatus est. Et stato quodam die per medias hostium custodias, Fabium pontificem ab arce demisit; qui solemne sacrum in Quirinali monte conficeret. Atque ille per media hostium tela incolumis religionis auxilio rediit; *propitiosque deos* renunciavit. Novissime, quum jam obsidio sua barbaros fatigasset, mille pondo auri recessum suum venditantes, idque ipsum per insolentiam, quum ad iniqua pondera addito adhuc gladio, superbe victis increparent, subito aggressus à tergo

Camillus

Camillus adeo cecidit, ut omnia incendiorum vestigia, Gallici sanguinis inundatione, deleret. Agere gratias diis immortalibus ipso tantæ cladis nomine libet. Pastorum casas ignis ille & flamma, paupertatem Romuli abscondit. Incendium illud quid egit aliud, nisi ut destinata hominum ac deorum domicilio civitas, non deleta, non obruta, sed expiata potius, & lustrata videatur? Igitur post assertam à Manlio, restitutam à Camillo Urbem, acrius etiam vehementiusque in finitimos resurrexit. Ac primum omnium illam ipsam Gallicam gentem non contentus mœnibus expulisse, quum per Italiam naufragia sua latius traheret, sic persecutus est duce Camillo, ut hodie nulla Senonum vestigia supersint. Semel apud Anienem trucidati, quum singulari certamine Manlius aureum torquem barbaro inter spolia detraxit: inde Torquati. Iterum Pomptino agro, quum in simili pugna Lucius Valerius, insidente galeæ sacra alite adjutus, retulit spolia: & inde Corvini. Tandem post aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolabella delevit: ne quis extaret in ea gente, quæ incensam à se Romam urbem gloriaretur.

Cap. XIV. *Bellum Latinum.*

Conversus à Gallis in Latinos, Manlio Torquato, Decio Mure consulibus, semper quidem æmulatione imperii infestos, tum vero contemptu Urbis incensæ; quum *jus civitatis, partem imperii* ac *magistratuum* poscerent, atque jam amplius quam congredi auderent: quo tempore quis cessisse hostem mirabitur? quum alter consulum filium suum, quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem occiderit, quasi plus in imperio esset, quam in victoria: alter quasi monitu deorum, capite velato primam ante aciem diis manibus se devoverit: ut in confertissima se hostium tela jaculatus, novum ad victoriam iter, sanguinis sui semita, aperiret,

Cap.

CAP. XV. *Bellum Sabinum.*

A Latinis aggressus est gentem Sabinorum, qui immemores factæ sub Tito Tatio affinitatis, quodam contagio belli se Latinis adjunxerant. Sed Curio Dentato consule, omnem eum tractum qua Nar ambit, fontesque Velini, Hadriatico tenus mari, igne ferroque vastavit. Qua victoria, tantum hominum, tantum agrorum redactum in potestatem, ut in utro plus esset, nec ipse posset æstimare qui vicerat.

CAP. XVI. *Bellum Samniticum.*

PRecibus deinde Campaniæ motus, non pro se, sed, quod est speciosius, pro sociis, Samnites invadit. Erat fœdus cum utrisque percussum: sed hoc Campani sanctius, & prius, omnium suarum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tanquam sibi gessit. Omnium non modo Italia, sed toto orbe terrarum, pulcherrima Campaniæ plaga est. Nihil mollius cœlo: denique bis floribus vernat. Nihil uberius solo: ideo Liberi Cererisque certamen dicitur. Nihil hospitalius mari: Hic illi nobiles portus, Cajeta, Misenus, & tepentes fontibus Bajæ: Lucrinus & Avernus, quædam maris otia. Hic amicti vitibus montes, Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius, Ætnæi ignis imitator. Urbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipsa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam Carthaginemque numerata. Pro hac urbe, his regionibus populus Romanus Samnites invasit, gentem, si opulentiam quæris, auris & argenteis armis, discolori veste, usque ad ambitum armatam: si fallaciam, saltibus fere & montium fraude grassantem: si rabiem ac furorem, sacratis legibus, humanisque hostiis in exitium Urbis agitatam: si pertinaciam, sexies rupto fœdere, cladibusq; ipsis animosiorem. Hos tamen quinquaginta annis per Fa-

bios & Papirios patres, eorumque liberos, ita ſub-egit, ac domuit, ita ruinas ipſas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipſa Samnio requiratur: nec facile appareat materia quatuor & viginti triumphorum. Maxime tamen nota & illuſtris ex hac gente clades, apud Caudinas furculas Veturio Poſthumioque Conſulibus accepta eſt. Clauſo enim per inſidias intra eum ſaltum exercitu, unde non poſſet evadere, ſtupens occaſione tanta dux hoſtium Pontius, Herennium patrem conſuluit, & ille, *mitteret omnes, vel occideret*, ſapienter, ut ſenior, ſuaſerat. Hic armis exutos mittere ſub jugum maluit; ut nec amici forent beneficio, & poſt flagitium hoſtes magis. Itaque & conſules ſtatim magnifice voluntaria deditione turpitudinem fœderis dirimunt, & ultionem flagitans miles, Papirio duce, (horribile dictu!) ſtrictis enſibus per ipſam viam ante pugnam fuit: & *in congreſſu arſiſſe omnium oculos*, hoſtis auctor fuit; nec prius finis cædibus datus, quam jugum & hoſtibus & duci capto repoſuerunt.

Cap. XVII. *Bellum Etruſcum & Samniticum.*

HActenus populus Romanus cum ſingulis gentium: mox acervatim: tamen ſic quoque par omnibus. Etruſcorum duodecim populi, Umbri in id tempus intacti, antiquiſſimus Italiæ populus, Samnitium reliqui, in excidium Romani nominis repente conjurant. Erat terror ingens tot ſimul tantorumque populorum, late per Etruriam infeſta quatuor agminum ſigna volitabant. Ciminius interim ſaltus in medio, ante invius, plane quaſi Calidonius, vel Hercynius, adeo tunc terrori erat, ut ſenatus conſuli denunciaret, ne tantum periculi ingredi auderet. Sed nihil horum terruit ducem, quin fratre præmiſſo exploraret acceſſus. Ille per noctem paſtorio habitu ſpeculatus omnia, refert totum iter. Sic Fabius Maximus perculoſiſſimum bellum periculo explicavit. Nam ſubito inconditos atque palantes aggreſſus eſt; captiſq;

ſuperi-

superstitione, in fulminis modum, suo Marte detonuit. Ea namque species fuit illius belli, quasi in terrigenas è cœlo ac nubibus tela mitterentur. Nec incruenta tamen illa victoria, nam oppressus in sinu vallis alter consulum Decius, more patrio devotum diis manibus obtulit caput: solemnemque familiæ suæ consecrationem in victoriæ pretium redegit.

Cap. XVIII. *Bellum Tarentinum, & cum Pyrrho Rege.*

SEquitur bellum Tarentinum, unum quidem titulo & nomine: sed victoria multiplex. Hoc enim Campanos, Apulos, atque Lucanos, & caput belli Tarentinos, id est totam Italiam, & cum istis omnibus Pyrrhum, clarissimum Græciæ regem, una veluti ruina pariter involvit: ut eodem tempore & Italiam consummaret, & transmarinos triumphos auspicaretur. Tarentus Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam, & Apuliæ, totiusque Lucaniæ caput, cum magnitudine & muris, portuque nobilis, tum mirabilis situ: quippe in ipsis Hadriatici maris faucibus posita, in omnes terras, Histriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam, vela dimittit. Imminet portui, ad prospectum maris positum, majus theatrum: quod quidem causa miseræ civitati fuit omnium calamitatum. Ludos forte celebrabant, quum adremigantem littori Romanam classem inde vident: atque hostem rati, emicant, sine discrimine insultant. *qui enim, aut unde Romani?* nec satis: aderat sine mora querelam ferens legatio. hanc quoque fœde per obscœnam turpemque dictu contumeliam violant. ex hinc bellum. Sed apparatus horribilis, quum tot simul populi pro Tarentinis consurgerent, omnibusque vehementior Pyrrhus: qui semigræcam ex Lacedæmoniis conditoribus civitatem vindicaturus, cum totius viribus Epiri, Thessaliæ, Macedoniæ, incognitisque in id tempus elephantis, mari, terra, viris, equis, armis,

armis, addito insuper ferarum terrore, veniebat. Apud Heracleam, & Campaniæ fluvium Lirim, Levino consule, prima pugna: quæ tam atrox fuit, ut Frentanæ turmæ præfectus Obsidius invectus in regem, turbaverit, coëgeritque projectis insignibus prœlio excedere. Actum erat, nisi elephanti conversi in spectaculum belli procurrissent: quorum cum magnitudine, tum deformitate, & novo odore sibi belluas amplius quam erant suspicarentur, fugam stragemque late dederunt. In Apulia deinde apud Asculum melius dimicatum est, Curio, Fabricioque consulibus. jam quippe belluarum terror exoleverat, & Caius Minucius quartæ legionis hastatus, unius proboscide abscissa, mori posse belluas ostenderat. Itaque & in ipsas pila congesta sunt, & in turres vibratæ faces tota hostium agmina ardentibus ruinis operuere: nec ante cladi finis fuit, quam nox dirimeret, postremusque fugientium ipse rex à satellitibus humero saucius in armis suis referretur. Lucaniæ suprema pugna sub Arusinis, quos vocant, campis, ducibus iisdem qui superius: sed tunc ad totam victoriam, exitum, quem datura virtus fuit, casus dedit. Nam productis in primam aciem rursus elephantis, unum ex his pullum adacti in caput teli gravis ictus avertit: qui quum per stragem suorum percurrens, stridore quereretur, mater agnovit, &, quasi vindicaret, exiluit. tum omnia circa quasi hostilia gravi timore permiscuit. ac sic eædem feræ, quæ primam victoriam abstulerant, secundam parem fecerant, tertiam sine controversia tradidere. Nec vero tantum armis, & in campis, sed consiliis quoque & domi intra Urbem cum rege Pyrrho dimicatum est. Quippe post primam victoriam rex calidus, intellecta virtute Romana statim desperavit armis: seque ad dolos contulit. Nam interemtos cremavit: captivosque indulgenter habuit, & sine pretio restituit. Missisque deinde legatis in Urbem, omni modo annixus est, ut in amicitiam reciperetur. Sed bello & pace, fo-

ris

ris & domi, omnem in partem Romana virtus tum se adprobavit: nec alia magis, quam Tarentina victoria ostendit populi Romani fortitudinem, senatus sapientiam, ducum magnanimitatem. Quinam illi fuerunt viri, quos ab elephantis primo prœlio obtritos accepimus? omnium vulnera in pectore: quidam hostibus suis immortui: omnium in manibus enses: & relictæ in vultibus minæ: & in ipsa morte ira vivebat. Quod adeo Pyrrhus miratus est, ut diceret: *O quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis?* Quæ autem eorum, qui superfuerunt, in reparando exercitu festinatio? quum Pyrrhus, *Video me*, inquit, *plane Herculis sydere procreatum, cui quasi ab angue Lernæo, tot cæsa hostium capita de sanguine suo renascuntur.* Qui autem ille senatus fuit? quum perorante Appio Cæco, pulsi cum muneribus suis ab Urbe legati, interroganti regi suo, quid de hostium sede sentirent, *Urbem templum sibi visam, senatum regum consessum esse*, confiterentur. Qui porro ipsi duces? vel in castris: quum medicum venale regis Pyrrhi caput offerentem, Curius remisit: Fabricius oblatam sibi à rege imperii partem repudiavit. vel in pace: quum Curius fictilia sua Samnitico præferret auro; Fabricius decem pondo argenti circa Rufinum consularem virum, quasi luxuriam censoria gravitate damnaret. Quis ergo miretur his moribus, virtute, militia, victorem populum Romanum fuisse? unoqne bello Tarentino intra quadriennium maximam partem Italiæ, fortissimas gentes, opulentissimas urbes, uberrimasque regiones in ditionem redegisse? Aut quid adeo fidem superet, quam si principia belli cum exitu conferantur? Victor primo prœlio Pyrrhus, tota tremente Campania, Lirim, Fregellasque populatus, prope captam Urbem à Prænestina arce prospexit: & à vicessimo lapide, oculos trepidæ civitatis, fumo ac pulvere implevit. Eodem postea bis exuto castris, bis saucio, & in Græciam suam trans

mare

ac terras fugato, pax & quies; sed tanta adeo de opulentissimis tot gentibus spolia, ut victoriam suam Roma non caperet. Nec enim temere ullus pulchrior in Urbem, aut speciosior triumphus intravit. Ante hunc diem nihil, nisi pecora, Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma vidisses: tum si captivos aspiceres; Molossi, Thessali, Macedones, Bruttius, Apulus, atque Lucanus; si pompas, aurum, purpura, signa, tabulæ, Tarentinæque deliciæ. Sed nihil libentius Populus Romanus aspexit, quam illas quas timuerat, cum turribus suis belluas: quæ non sine sensu captivitatis, summissis cervicibus, victores equos sequebantur.

CAP. XIX. *Bellum Picenum.*

OMnis mox Italia pacem habuit. Qui enim post Tarentum auderent? nisi quod ultro persequi socios hostium placuit. Domiti ergo Picentes, & caput gentis Asculum; Sempronio duce: qui tremente inter prœlium campo, Tellurem deam, promissa æde, placavit.

CAP. XX. *Bellum Sallentinum.*

SAllentini Picentibus additi, caputque regionis Brundisium cum inclyto portu, Marco Atilio duce. Et in hoc certamine, victoriæ pretium templum sibi pastoria Pales ultro poposcit.

CAP. XXI. *Bellum Volsinense.*

POstremi Italicorum in fide mansere Volsini, opulentissimi Etruscorum, implorantes opem adversus servos quondam suos: qui libertatem à dominis datam; in ipsos erexerant: translataque in se republica, dominabantur. Sed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt.

CAP. XXII. *De Seditionibus.*

HÆc est secunda ætas populi Romani, & quasi Adolescentia; qua maxime viruit, & quodam flore virtutis exarsit, ac ferbuit. Ita, quæ inerat, quædam adhuc ex pastoribus feritas, quiddam spirabat indomitum. Inde est, quod exercitus Posthumium Imperatorem, inficiantem, quas

pro-

promiserat prædas, facta in castris seditione, lapidavit: quod sub Appio Claudio noluit vincere hostem, quum posset: quod duce Volerone, detrectantibus plerisq; militiam, fracti consulis fasces: inde, quod clarissimos principes; quum adversarentur voluntati suæ, exulatione multavit. ut, Coriolanum colere agros jubentem: nec minus ille ferociter injuriam armis vindicasset, nisi quod jam inferentem signa filium, mater Veturia lacrimis suis exarmavit. ut ipsum Camillum, quod inique inter plebem & exercitum divisisse Vejentem prædam videretur. Sed hic melior obsessis, in capta Urbe consenuit: & mox supplices de hoste Gallo vindicavit. Cnm Senatu quoque vehementius æquo bonoque certatnm est; adeo, ut relictis sedibus solitudinem & interitum patriæ suæ minaretur.

CAP. XXIII.

PRima discordia ob impotentiam fœneratorum; quibus in terga quoque serviliter sævientibus, in Sacrum montem plebs armata secessit: ægreq;, nec nisi Tribunos impetrasset, Menenii Agrippæ facundi & sapientis viri auctoritate, revocata est. Extat orationis antiquæ satis efficax ad concordiam fabula, qua *dissedisse inter se quondam humanos* dixit *artus, quod omnibus opere fungentibus, solus venter immunis ageret: deinde morib undos à sejunctione rediisse in gratiam, quando sensissent, quod ejus opera redactis in sanguinem cibis irrigarentur.*

CAP. XXIV.

SEcundam in Urbe media, decemviratus libido conflavit. Allatas à Græcia leges, decem principes lecti, jubente populo conscripserant: ordinataq; erat in duodecim tabulis tota justitia: quum tamen traditos fasces regio quodam furore retinebant. Ante cæteros Appius eo insolentiæ elatus est, ut ingenuam virginem stupro destinaret, oblitus & Lucretiæ, & regum, & juris quod ipse composuerat. Itaque quum oppressam judicio filiam tra-

hi

hi in servitutem videret Virginius pater, nihil cunctatus, in medio foro manu sua interfecit: admotisque signis commilitonum, totam eam dominationem obsessam armis, in carcerem & catenas ab Aventino monte detraxit.

CAP. XXV.

TErtiam seditionem excitavit matrimoniorum dignitas; ut plebeii cum patriciis jungerentur: qui tumultus in monte Janiculo, duce Canuleio Tribuno plebis, exarsit

CAP. XXVI.

QUartam honorum cupido, ut plebeii quoque magistratus crearentur. Fabius Ambustus duarum pater, alterā Sulpicio patricii sanguinis dederat, alteram plebeio Stoloni. hæc quodam tempore, quod lictoriæ virgæ sonum ignotum penatibus suis expaverat, à sorore satis insolenter irrisa, injuriam non tulit. Itaque nactus tribunatum, honorum & magistratuum consortium, quamvis invito senatui extorsit. Verum in his ipsis seditionibus principem populum non immerito suspexeris. Siquidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem, honorum decora & insignia vindicavit; interque hæc omnia, nullius acrior custos, quam Libertatis fuit; nullaque in pretium ejus potuit largitione corrumpi; quum, ut in magno, & in dies majore populo, interim perniciosi cives existerent. Spurium Cassium, Agraria lege; Mælium, largitione suspectum regiæ dominationis, præsenti morte multavit. ac de Spurio quidem supplicium pater ipsius sumpsit: hunc Quinctii dictatoris imperio, in medio foro magister equitum Servilius Ahala confodit. Manlium vero Capitolii vindicem, quia plerosque debitorum liberaverat, altius se & incivilius efferentem, ab illa quam defenderat, arce dejecit. Talis domi ac foris; talis pace belloque Populus Romanus, fretum illud Adolescentiæ, id est, secundam imperii ætatem habuit; in qua totam inter Alpes fretumque Italiam armis subegit.

L I-

LIBER II.

CAP. I. *Procemium.*

DOmita subactaque Italia, Populus Romanus prope quingentesimum annum agens, quum bona fide adolevisset; si quod est robur, si qua juventas: tum ille vere robustus, & juvenis, & par orbi terrarum esse cœpit. Ita (mirum, & incredibile dictu) qui prope quingentis annis domi luctatus est (adeo difficile fuerat dare Italiæ caput) his ducentis annis, qui sequuntur, Africam, Europam, Asiam, totum denique orbem terrarum bellis victoriisque peragravit.

CAP. II. *Primum bellum Punicum.*

IGitur victor Italiæ Populus, quum à terra fretum usque venisset, more ignis, qui obvias populatus incendio silvas, interveniente flumine abrumpitur paulisper substitit. Mox quum videret opulentissimam in proximo prædam, quodammodo Italiæ suæ abscissam, & quasi revulsam; adeo cupiditate ejus exarsit, ut quatenus nec mole jungi, nec pontibus posset, armis belloque jungenda, & ad continentem suum revocanda bello videretur. Sed ecce ultro ipsis viam pandentibus fatis, nec occasio defuit; quum de Pœnorum impotentia, fœderata Siciliæ civitas Messana quæreretur. Affectabat autem ut Romanus, ita Pœnus Siciliam; & eodem tempore, paribus uterque votis ac viribus, imperiũ orbis agitabat. Igitur specie quidem socios juvandi, re autem sollicitante præda; quanquã territaret novitas rei, (tanta tamen in virtute fiducia est) ille rudis, ille pastorius populus, vereq; terrester, ostendit nihil interesse virtutis, equis an navibus, terra an mari dimicaretur. Appio Claudio consule primum, fretum ingressus est: fabulosis infame monstris, æstuque violentum: sed adeo non est exterritus, ut illam ipsam ruentis æstus violentiam pro munere amplecteretur: statimque ac sine mora Hieronem Sy-

 racu-

racusanum regem tanta celeritate vicit, ut ille ipse se prius victum, quam hostem videret, fateretur. Duillio Cornelioque consulibus, etiam mari congredi ausus est. Tum quidem ipsa velocitas classis comparatæ, auspicium fuit. Intra enim sexagesimum diem quam cæsa silva fuerat, centum sexaginta navium classis in anchoris stetit; ut non arte factæ, sed quodam munere deorum conversæ in naves, atque mutatæ arbores viderentur. Prœlii vero forma mirabilis: quum illas celeres volucresque hostium naves, hæ graves tardæque comprehenderent. Longe illis nauticæ artes, detorquere remos, & ludificari fuga rostra. Injectæ enim ferreæ manus, machinæque aliæ, ante certamen multum ab hoste derisæ: coactique hostes quasi in solido decernere. Victor ergo apud Liparas, mersa & fugata hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum. Cujus quod gaudium fuit? quum Duillius Imperator, non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi a cœna rediret, prælucere funalia, præcinere sibi tibias jussit, quasi quotidie triumpharet. Præ tanta victoria leve hujus prælii damnum fuit. Alter consulum interceptus Asina Cornelius; qui simulato colloquio evocatus, atque ita oppressus fuit; perfidiæ Punicæ documentum. Calatino dictatore, fere omnia præsidia Pœnorum, Agrigento, Drepanis, Panormo, Eryce, Lilybæo detraxit. Trepidatum est semel circa Camerinensium saltum: sed eximia virtute Calpurnii Flammæ tribuni militum evasimus, qui lecta trecentorum manu, infestum & insessum ab hostibus tumulum occupavit, adeoque moratus hostem, dum exercitus omnis evaderet: ac sic pulcherrimo exitu, Thermopylarum & Leonidæ famam adæquavit: hoc illustrior noster, quod expeditioni tantæ superfuit & supervixit, licet nihil scripserit sanguine. Lucio Cornelio Scipione, quum jam Sicilia suburbana esset populi Romani provincia; serpente latius bello, Sardiniam annexamque Corsicam transit: ubi & sic

Caralz

Caralæ urbis excidio incolas terruit; adeoque omnes terra, mari Pœnos expugnavit, ut jam victoriæ nihil nisi Africa ipsa restaret. Marco Attilio Regulo duce jam in Africam navigabat bellum. nec deerant, qui ipso Punici maris nomine ac terrore deficerent, augente insuper Tribuno Mannio metum: in quem, nisi paruisset, securi districta, Imperator metu mortis navigandi fecit audaciam. Mox ventis remisque properatum est: tantusque terror hostici adventus Pœnis fuit, ut apertis pæne portis Carthago caperetur. Prima belli præmium fuit civitas Clypea: prima enim à Punico littore quasi arx & specula procurrit. Et hæc, & trecenta amplius castella vastata sunt. Nec cum hominibus, sed cum monstris quoque dimicatum est; quum quasi in vindictam Africæ nata, miræ magnitudinis serpens, posita apud Bragadam castra vexaret. Sed omnium victor Regulus, quum terrorem nominis sui late circumtulisset; quumque magnam vim juventutis, ducesque ipsos, aut cecidisset, aut haberet in vinculis: classemque ingenti præda onustam, & triumpho gravem, in Urbem præmisisset; jam ipsam belli caput Carthaginem urgebat obsidio, ipsisque portis inhærebat. Hic paululum circumacta fortuna est, tantum, ut plura essent Romanæ virtutis insignia: cujus fere magnitudo calamitatibus approbatur. Nam conversis ad externa auxilia hostibus; quum Xanthippum illis ducem Lacedæmon misisset, à viro militiæ peritissimo vincimur. Tum fœda clade, Romanisque usu incognita, vivus in manus hostium venit fortissimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitatis fuit. Nam nec Punico carcere infractus est, nec legatione suscepta. quippe diversa, quam hostes mandaverant, censuit; ne pax fieret, ne commutatione captivorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hostes suos reditu, nec ultimo, sive carceris, sive crucis supplicio deformata majestas, imo his omnibus admirabilior, quid aliud quam victus de victoribus, atque etiam,

quia Carthago non cesserat, de fortuna triumphavit? Populus autem Romanus multo acrior infestiorque pro ultione Reguli, quam pro victoria fuit. Metello igitur consule spirantibus altius Pœnis, & reverso in Siciliam bello, apud Panormum sic hostes cecidit, ut nec amplius eam insulam concitarent. Argumentum ingentis victoriæ, centum circiter elephantorum captivitas: sic quoque magna præda, si gregem illum non bello, sed venatione cepisset. Appio Claudio consule, non ab hostibus, sed à diis ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat; ibi statim classe demersa, ubi ille præcipitari pullos jusserat, quod pugnare ab his vetaretur. Marco Fabio Buteone consule, classem hostium in Africo mari apud Ægimurum, jam in Italiã ultro naviganté cecidit. Quantus ô tunc trinmphus tempestate intercidit, quum opulenta præda classis, adversis acta ventis, naufragio suo Africam & Syrtes, omnium imperia gentium insularum littora, implevit! Magna clades, sed non sine aliqua principis populi dignitate; interceptã tempestate victoriam, & triumphum periisse naufragio: & tamen, quum Punicæ prædæ omnibus promontoriis insulisque frustrarentur & fluitarent, populus Romanus triumphavit. Lutatio Catulo consule tandem bello finis impositus, apud insulas, quibus nomen Ægates. Nec major alias in mari pugna; quippe commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis gravis hostium classis, & in ea quasi tota Carthago: quod ipsum exitio fuit. Romana classis prompta, levis, expedita, & quodam genere castrensis: ad similitudinem pugnæ equestris, sic remis, quasi habenis agebatur: & in hos vel in illos mobilia rostra, speciem viventium præferebant. Itaque momento temporis laceratæ hostium rates, totum inter Siciliam Sardiniamque pelagus naufragio suo operuerunt. Tanta denique fuit illa victoria, ut de excindendis hostium mœnibus non quæreretur. Supervacuum visum est, in arcem murosque sævire, quum jam in mari esset deleta Carthago.

CAP. III. *Bellum Liguſticum.*

PEracto Punico bello,ſequuta eſt brevis ſane,& quaſi ad recipiendum ſpiritum requies,argumentumque pacis, & bona fide ceſſantium armorum,tunc primum poſt Numam clauſa porta Iani fuit : ſed ſtatim ac ſine mora patuit. Quippe jam Ligures, jam Inſubres Galli,nec non & Illyrii laceſſebant. ſic deſub Alpibus,id eſt,deſub ipſis Italiæ faucibus,gentes, deo quodam aſſidue incitante, ne rubiginem ac ſitum ſcilicet arma ſentirent. denique utrique quotidiani, & quaſi domeſtici hoſtes tirocinia militum imbuebant. nec aliter utraque gente quam quaſi cote quadam, populus Romanus ferrum ſuæ acuebat virtutis. Ligures imis Alpium jugis adhærentes inter Varum & Macrã flumen, implicitoſque dumis ſilveſtribus, major aliquanto labor erat invenire,quam vincere.Tuti locis, & fuga, durum atque velox genus, ex occaſione magis latrocinia, quam bella faciebat. Itaque quum diu multumq; eluderent Salyi, Deceates, Oxybii,Euburiates, Ingauni, tandem Fulvius latebras eorum ignibus ſepſit: Bæbius in plana deduxit: Poſthumius ita exarmavit, ut vix reliquerit ferrum quo terra coleretur.

CAP. IV. *Bellum Gallicum.*

GAllis Inſubribus,& his accolis Alpium, animi ferarum , corpora pluſquam humana erant : ſed experimento deprehenſum eſt quippe, ſicut primus impetus eis major quam virorum eſt, ita ſequens minor quam feminarum. Alpina corpora humenti cœlo educata, habent quiddam ſimile cum nivibus ſuis : quæ mox ut caluere pugna, ſtatim in ſudorem eunt ; & levi motu, quaſi ſole , laxantur. Hi ſæpe & alias, ſed Britomaro duce, *non prius ſoluturos ſe baltea, quam Capitolium aſcendiſſent*, juraverant. Factum eſt. victos enim Æmilius in Capitolio diſcinxit. Mox Arioviſto duce vovere *de noſtrorum militum præda Marti*

suo torquem. Intercepit Juppiter votum, nam de torquibus eorum aureum trophæum Jovi Flaminius erexit. Viridomaro rege *Romana arma Vulcano* promiserant, aliorsum vota ceciderunt, occiso enim rege, Marcellus tertia post Romulum patrem Feretrio Jovi arma suspendit.

CAP. V. *Bellum Illyricum.*

ILlyrii, seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt, inter Arsiam, Titiumque flumen, longissime per totum Adriani maris littus effusi. Hi regnante Teutana muliere, populationibus non contenti, licentiæ scelus addiderunt. Legatos quippe nostros, ob ea quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem, sed ut victimas, securi percutiunt, præfectos navium, igni comburunt, idque quo indignius foret, mulier imperabat. Itaque Cnæo Fulvio Centimalo duce, late domantur. Strictæ in principum colla secures, legatorum Manibus litavere.

CAP. VI. *Bellum Punicum secundum.*

POst primum Punicum bellum vix quadrienii requies, ecce alterum bellum: minus quidem spatio (nec enim amplius quam decem & octo annos habet) sed adeo cladium atrocitate, terribilius, ut si quis conferat damna utriusque populi, similior victo sit populus qui vicit. Urebat nobilem populum ablatum mare, captæ insulæ, dare tributa, quæ jubere consueverat. Hinc ultionem puer Annibal ad aram patri juraverat: nec morabatur. Igitur in caussa belli Saguntus deleta est; vetus Hispaniæ civitas & opulenta, fideique erga Romanos magnam quidem sed triste monumentum, quam in libertatem communi fœdere exceptam, Annibal caussas novorum motuum quærens, & suis, & ipsorum manibus evertit, ut Italiam sibi rupto fœdere aperiret. Summa fœderum Romanis religio est: itaque ad auditum sociæ civitatis obsidium, memores icti cum Pœnis quoq; fœderis, non sta-

tim ad arma procurrunt, dum prius more legitimo queri malunt. Interim jam novem mensibus fessi fame, machinis, ferro, versa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum: tum desuper se suosque cum omnibus opibus suis ferro & igni corrumpunt. Hujus tantæ cladis auctor Annibal poscitur. Tergiversantibus Pœnis, dux legationis, *Quæ*, inquit, *mora est* ? Fabius. *In hoc ego sinu bellum pacemque porto : utrum eligitis* ? Succlamantibus : *Bellum*. *Bellum igitur*, inquit, *accipite* : & excusso in mediam curiam togæ gremio, non sine horrore, quasi plane sinu bellum ferret, effudit. Similis exitus belli initio fuit nam quasi has inferias sibi Saguntinorum ultimæ diræ in illo publico parricidio incendioque mandassent; ita Manibus eorum, vastatione Italiæ, captivitate Africæ, ducum & regum, qui id gessere bellum, exitio parentatum est. Igitur ubi semel se in Hispania movit illa gravis & luctuosa Punici belli vis atq; tempestas; destinatumque Romanis jam diu fulmen, Saguntino igne conflavit: statim quodam impetu rapta, medias perfregit Alpes; & in Italiam ab illis fabulosæ altitudinis nivibus, velut cœlo missa, descendit. Ac primi quidem impetus turbo inter Padum & Ticinum valido statim fragore detonuit. Tunc Scipione duce fusus exercitus, saucius etiam ipse venisset in manus hostium imperator, nisi protectum patrem prætextatus admodum filius ab ipsa morte rapuisset. Hic erit Scipio qui in exitium Africæ crescit, nomen ex malis ejus habiturus. Ticino Trebia succedit. hic secunda belli Punici procella desævit, Sempronio consule. tunc callidissimi hostes frigidum & nivalem nacti diem, quum se ignibus prius oleoque fovissent (horribile dictu) homines à meridie & sole venientes nostra nos hieme vicerunt. Trasimenus lacus tertium fulmen Annibalis, imperatore Flaminio. ibi quoque ars nova Punicæ fraudis. quippe nebula lacus, palustribusq; virgultis tectus eques, terga subito pugnantium invasit. Nec de diis pos-

fumus queri. imminentem quippe temerario duci cladem prædixerant insidentia signis examina, & aquilæ prodire nolentes, & commissam aciem sequutus ingens terræ tremor: nisi illum horrorem soli, equitum virorumque discursus, & mota vehementius arma fecerunt. Quartum, id est, pæne ultimum vulnus imperii Cannæ; ignobilis Apuliæ vicus: sed magnitudine cladis emersit;& quadraginta millium cæde parta nobilitas. Ibi in exitium infelicis exercitus, dux, terra, cœlum, dies, tota denique rerum natura consensit. Siquidem non contentus simulatis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantiū ceciderunt, insuper callidissimus imperator, patentibus in campis, observato loci ingenio, quod & sol ibi acerrimus, & plurimus pulvis, & Eurus ab Oriente semper quasi ad constitutum, ita instruxit aciem, ut Romanis adversus hæc omnia obversis, quasi secundum cœlum tenens, vento, pulvere, sole pugnaret. Itaque duo maximi exercitus cæsi ad hostium satietatem, donec Annibal diceret militi suo, *Parce ferro.* Ducum effugit alter, alter occisus est: dubium uter majore animo. Paullum puduit, Varro non desperavit. Documenta cladis, cruentus aliquandiu Aufidus: pons de cadaveribus, jussu ducis factus in ...ente Vergellii; modii duo anulorum Carthaginem missi, dignitasque equestris taxata mensura. Dubium deinde non erat, quin ultimum illum diem habitura fuerit Roma, quintumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit, si (quod Pœnum illum dixisse Adherbalem Bomilcaris ferunt) *Annibal quemadmodum sciret vincere, sic uti victoria scisset.* Tum quidem illum, ut dici vulgo solet, aut fatum urbis imperaturæ, aut ipsius mens mala, & aversi à Carthagine dii, in diversum abstulerunt. Quum victoria posset uti, frui maluit, relictaque Roma, Campaniam Tarentumque peragrare: ubi mox & ipse, & exercitus ardor elanguit: adeo ut verum dictum sit; *Capuam Annibali Cannas fuisse.* Siquidem invictum Alpibus,

bus, indomitum armis, Campaniæ (quis crederet?) soles, & tepentes fontibus Baiæ subegerunt. Interim respirare Romanus, & quasi ab inferis emergere. Arma non erant; detracta sunt templis. deerat juventus; in sacramentum militiæ liberata servitia. egebat ærarium: opes suas libens senatus in medium protulit; nec præter quod in bullis singulisque anulis erat, quicquam sibi aurireliquere. Eques sequutus exemplum, imitatæque equitem tribus. denique vix suffecere tabulæ, vix scribarum manus, Lævino Marcelloq; consulibus, quum privatæ opes in publicum deferrentur. Quid autem in deligendis magistratibus, quæ centuriarum sapientia, quum juniores à senioribus consilium de creandis consulibus petivere? Quippe adversus hostem totiens victorem, tam callidum, non virtute tantum, sed suis etiam pugnare consiliis oportebat. Prima redeuntis, & ut sic dixerim, reviviscentis imperii spes Fabius fuit: qui novam de Annibale victoriam commentus est, non pugnare. Hinc illi cognomen novum, & Reipublicæ salutare, *Cunctator*. Hinc illud ex populo, ut *Imperii scutum* vocaretur. Itaque per Samnium totum, per Falernos Gauranosq; saltus sic maceravit Annibalem, ut qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etjam congredi ausus est. Cominus venit, & pepulit in Campania sua, & ab obsidione Nolæ urbis excussit. Ausus & Sempronio Graccho duce per Lucaniam sequi, & premere terga cedentis: quamvis tunc (ô pudor!) manu servili pugnaret. Nam hucusque tot mala compulerant: sed libertate donati, fecerant de servitute Romanos. O horribilem in tot adversis fiduciam! ô singularem animum ac spiritum populi Romani! tam arctis afflictisque rebus, quum de Italia sua dubitaret, ausus est tamen in diversa respicere, quumque hostes in jugulo per Campaniam Apuliamq; volitarent, mediamque de Italia Africam facerent; eodem tempore & hunc sustinebat, & in Siciliam, Sardiniam,

Hispaniam, divisa per terrarum orbem arma mittebat. Sicilia mandata Marcello, nec diu restitit. Tota enim insula in una urbe superata est. Grande illud, & ante id tempus, invictum caput Syracusæ, quamvis Archimedis ingenio defenderentur, aliquando cesserunt. Longe illi triplex murus, totidemq; arces, portus ille marmoreus, & fons celebratus Arethusæ: nisi quod hactenus profuere, ut pulchritudini victæ urbis parceretur. Sardiniam Gracchus arripuit. nihil illi gentium feritas, Insanorumque (nam sic vocantur) immanitas montium profuere. Sævitum in urbes, urbemque urbium Caralim, ut gens contumax, vilisque morti, saltem desiderio patrii soli domaretur. In Hispaniam missi Cnæus & Publius Scipiones, pæne totam Pœnis eripuerant; sed insidiis Punicæ fraudis oppressi rursus amiserunt, magnis quidē illi præliis, quum Punicas opes cecidissent: sed Punicæ insidiæ alterum ferro castra metantem, alterum quum evasisset in turrim, cinctum facibus oppresserunt. Igitur in ultionem patris ac patrui missus cum exercitu Scipio, cui tam grande de Africa nomen fata decreverant, bellatricem illam, viris armisque nobilem Hispaniam, illam seminarium hostilis exercitus, illam Annibalis eruditricem, (incredibile dictu) totam à Pyrenæis montibus in Herculis columnas & Oceanum recuperavit: nescias citius, an felicius. quam velociter, quatuor anni fatentur. quam facile, vel una civitas probat. eodem quippe, quo obsessa est die, capta est: omenque Africanæ victoriæ fuit, quod tam facile victa est Hispana Carthago. Certum est tamen, ad profligandā provinciam maxime profecisse singularem ducis sanctitatem: quippe qui captivos pueros, puellasque præcipuæ pulchritudinis, barbaris restituerit, ne in conspectum quidem suum passus adduci, nequid devirginitatis integritate delibasse sal em oculis videretur. Hæc inter diversa terrarum populus Romanus: nec ideo tamen Italiæ visceribus inhærentem summovere poterat Annibalem,

balem. Pleraque ad hostem defecerant: & dux acerrimus contra Romanos Italicis quoque viribus utebatur. Jam tamen eum plerisque oppidis & regionibus excusseramus. Tarentus ad nos redierat: jam & Capua, sedes & domus, & patria altera Annibalis, tenebatur: cujus amissio tantum Pœno duci dolorem dedit, ut inde totis viribus Romam converteretur. O populum dignum orbis imperio! dignum omnium favore, & admiratione hominum ac deorum! Compulsus ad ultimos metus, ab incepto non destitit & de sua Urbe sollicitus, Capuam tamen non omisit; sed parte exercitus sub Appio consule relicta, parte Flaccum in urbem sequuta, absens simul, præsensque pugnabat. Quid ergo miramur; moventi castra à tertio lapide Annibali, iterum ipsos Deos, Deos inquam, (nec fateri pudebit) restitisse? Tanta enim ad singulos illius motus vis imbrium effusa, tanta ventorum violentia coorta est, ut divinitus hostem summoveri; neque cœlo, sed ab Urbis ipsius mœnibus, & Capitolio ferri videretur. Itaque fugit, & cessit, & in ultimum se Italiæ recepit sinum, quum Urbem tantum non adoratam reliquisset. Parva res dictu, sed ad magnanimitatem populi Romani probandam satis efficax: quod illis ipsis, quibus obsidebatur diebus, ager, quem Annibal castris insederat, venalis Romæ fuit, hastæq; subjectus invenit emptorem. Voluit Annibal contra fiduciam imitari; subjecitque argentarias Urbis tabernas: nec sector inventus est, ut scias, etiam præsagia fatis fuisse. Nihil actum erat tanta virtute, tanto favore etiam deorum, siquidem Asdrubal frater Annibalis, cum exercitu novo, novis viribus, nova belli mole veniebat. Actum erat proculdubio, si vir ille se cum fratre junxisset. sed hunc quoq; castrametantem Claudius Nero cum Livio Salinatore debellat. Nero in ultimo Italiæ angulo summovebat Annibalem. Livius in diversissimam partem, id est, in ipsas nascentis Italiæ fauces, signa converterat. Tanto id est, omni, qua

Ion-

longissima Italia, solo interjacente, quo consilio, qua celeritate, consules castra conjunxerint, inopinanterq; hostem collatis signis compresserint, neque id fieri Annibal senserit, difficile dictu est. Certe Annibal re cognita, quum projectum fratris caput ad sua castra vidisset, *Agnosco*, inquit, *infelicitatem Carthaginis*. Hæc fuit illius viri, non sine præsagio quodam fati imminentis, prima confessio. Jam certum erat, Annibalem, etiam ipsius confessione, posse vinci: sed tot rerum prosperarum fiducia plenus populus Romanus, magni æstimabat asperrimum hostem in sua Africa debellare. Duce igitur Scipione, in ipsam Africam tota mole conversus, imitari cœpit Annibalem, & Italiæ suæ clades in Africam vindicare. Quas ille (dii boni!) Asdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? quæ quantaque utriusque castra facibus illatis una nocte delevit? denique jam non à tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas obsidione quatiebat. Sic factum est, ut inhærentem atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalem. Non fuit major sub imperio Romano dies, quam ille, quum duo omnium & antea & postea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor, collatis cominus signis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipsos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi. ubi de pace non convenit, signa cecinere. Constat utriusque confessione, *nec melius instrui aciem, nec acrius potuisse pugnari*. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicaverunt. Sed tamen Annibal cessit; præmiumque victoriæ Africa fuit, & sequutus Africam statim terrarum orbis.

CAP. VII. *Bellum Macedonicum primum*.

Post Carthaginem vinci neminem puduit. Sequutæ sunt statim Africam gentes, Macedonia, Græcia, Syria, cæteraque omnia, quodam quasi æstu, & torrente fortunæ. Sed primi omnium Macedones, affectator quondam imperii populus. itaque

que quamvis tunc Philippus regno præsideret, Romani tamen dimicare sibi cum rege Alexandro videbantur. Macedonicum bellum nomine amplius, quam spectatione gentis fuit. Causa cœpit à fœdere Philippi, quo rex jampridem dominantem in Italia Annibalem sibi sociaverat: postea crevit, implorantibus Athenis auxilium contra regis injurias, quum ille ultra jus victoriæ in templa, aras, & sepulcra ipsa sæviret. Placuit senatui opem tantis ferre supplicibus. Quippe jam gentium reges, duces, populi, nationes, præsidia sibi ab hac urbe petebant. Primo igitur Lævino consule populus Romanus Ionium mare ingressus, tota Græciæ littora veluti triumphanti classe peragravit. Spolia quippe Siciliæ, Sardiniæ, Hispaniæ, Africæ præferebat; & manifestam victoriam nata in prætoria puppe laurus pollicebatur. Aderat sponte in auxilium Attalus rex Pergamenorum. aderant Rhodii, nauticus populus: qui navibus à mari, consul à terris, omnia equis virisque quatiebat. Bis victus rex, bis fugatus, bis exutus castris: quum tamen nihil terribilius Macedonibus fuit ipso vulnerum aspectu: quæ non spiculis, non sagittis, nec ullo Græculo ferro, sed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis, ultra mortẽ patebant. Enimvero Flaminio duce invios antea Chaonum montes, Aoumque amnem per abrupta vadentem, id est, ipsa Macedoniæ claustra penetravimus. Introisse, victoria fuit. nam nunquam postea ausus congredi rex, ad tumulos, quos Cynocephalas vocant, uno, ac ne hoc quidem justo prœlio opprimitur. Et illi quidẽ consul pacem dedit, regnumque concessit: mox, ne quid esset hostile, Thebas, & Eubæam, & grassantem sub Nabide suo Lacedæmona compescuit. Græciæ vero veterem statum reddidit, ut legibus viveret suis, & avita libertate frueretur. Quæ gaudia, quæ vociferationes fuerunt, quum hoc forte Nemeæ in theatro, quinquennalibus ludis à præcone caneretur? quo certavere plausu? quid florum in consulem profuderunt?

derunt? Et iterum iterumque præconem repetere illam vocem jubebant, qua libertas Achaiæ pronunciabatur: nec aliter illa consulari sententia, quam modulatissimo aliquo tibiarum, aut fidium cantu, fruebantur.

CAP. VIII. *Bellum Syriacum regis Antiochi.*

MAcedoniam statim, & regem Philippum Antiochus excepit, quodam casu, quasi industria, sic adgubernante fortuna, ut quemadmodum ab Africa in Europam, sic ab Europa in Asiam, ultro se suggerentibus caussis, imperium procederet, & cum terrarum orbis situ, ipse ordo victoriarum navigaret. Non aliud formidolosius fama bellum fuit: quippe quum Persas, & orientem, Xerxem, atque Darium cogitarent; quando perfossi invii montes, quando velis opertum mare nunciaretur. ad hoc cœlestes minæ territabant, quum humore continuo Cumanus Apollo sudaret. Sed hic faventis Asiæ suæ numinis timor erat. Nec sane viris, opibus, armis, quicquam copiosius Syria: sed in manus tam ignavi regis inciderat; ut nihil fuerit in Antiocho speciosius, quam quod à Romanis victus est. Impulere regem in id bellum, illinc Thoas Ætoliæ princeps, inhonoratam apud Romanos querens adversus Macedones militiæ suæ societatem: hinc Annibal, qui in Africa victus, profugus, & pacis impatiens, hostem populo Romano toto orbe quærebat. Et quod illud fuisset periculum, si se consiliis ejus rex tradidisset, id est, si Asiæ viribus usus fuisset miser Annibal? Sed rex suis opibus, & nomine regio fretus, satis habuit bellum movere. Europa jam dubio procul jure ad Romanos pertinebat. hic Lysimachiam urbem, in littore Thracio positam à majoribus suis, Antiochus ut hæreditario jure reposcebat. hoc velut sidere, Asiatici belli mota tempestas. Et maximus regum contentus fortiter indixisse bellum, quum ingenti strepitu ac tumultu movisset ex Asia, occupatis statim insulis, Græciæque littoribus, otia

&

& luxus tanquam victor agitabat. Eubœam insulam continenti adhærentem tenui freto, reciprocantibus aquis Euripus abscidit. Hic ille positis aureis sericisq; tentoriis, sub ipso freti murmure, quum inter fluenta tibiis fidibusque concineret, collatis undique, quamvis per hiemem, rosis, ne non aliquo ducem genere agere videretur, virginum puerorumque delectus habebat. Talem ergo regem jam sua luxuria debellatum, populus Romanus Acilio Glabrione consule, in insula aggressus, ipso statim adventus sui nuncio coëgit ab insula fugere. Tum præcipitem apud Thermopylas assequutus, locum trecentorum Laconum speciosa cæde memorandum, ne ibi quidem fiducia loci resistentem, mari ac terra cedere coëgit. Statim & e vestigio itur in Syriam. Classis regia Polyxenidæ Annibalique commissa. nam rex prælium nec spectare poterat. igitur duce Æmilio Regillo, adremigantibus Rhodiis, tota laceratur. Ne sibi placeant Athenæ ; in Antiocho, vicimus Xerxem ; in Æmilio, Themistoclem æquavimus; Ephesiis, Salamina pensavimus. Tum consule Scipione, cui frater, ille modo victor Carthaginis Africanus voluntaria legatione aderat, debellari regem placet: & jam toto cesserat mari, sed nos imus ulterius. Mæandrum ad amnem, montemque Sipylum, castra ponuntur. Hic rex, incredibile dictu, quibus auxiliis, quibus copiis consederat. trecenta millia peditum ; equitum, falcatorumq; curruum non minor numerus. Elephantis ad hoc immensæ magnitudinis, auro, purpura, argento, & suo ebore fulgentibus, aciem utrinque vallaverat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine sua ; ad hoc imbre, qui subito superfusus, mira felicitate Persicos arcus corruperat: primum trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & supplici pacem atque partem regni dari placuit, eo libentius, quod tam facile cessisset.

CAP. IX.

CAP. IX. *Bellum Ætolicum.*

SYriatico bello successit, ut debebat, Ætolicum. Victo quippe Antiocho, Romanus faces Asiatici belli persequebatur. Ergo Fulvio Nobiliori mandata ultio est. Hic protinus caput gentis Ambraciam, regiam Pyrrhi, machinis quatit. Sequuta deditio est. Aderant Ætolorum precibus Attici, Rhodii: & memineramus auxilii. sic placuit ignoscere. Serpsit tamen latius in proximos bellum, omnemq; late Cephaleniam, Zacynthon: & quicquid insularum in eo mari interCeraunios montes jugumq; Maleum, Ætolici belli accessio fuerunt.

CAP. X. *Bellum Histricum.*

HIstri sequuntur Ætolos: quippe bellantes eos nuper adjuverant. & initia pugnæ prospera hosti fuerunt, eademque exitii caussa. Nam quum Cnæi Manlii castra cepissent, opimæque prædæ incubarent ;epulantes, ac ludibundos plerosque, ac ubi essent, præ poculis nescientes, Appius Pulcher invadit. Sic cum sanguine & spiritu male partam revomuere victoriam. Ipse rex Apulo, equo impositus, quum subinde crapula & capitis errore lapsaret, captum sese vix & ægre, postquam experrectus est, didicit.

CAP. XI. *Bellum Gallogræcum.*

GAllogræciam quoque Syriaci belli ruina convolvit. fuerāt inter auxilia regis Antiochi. An fuissent, an cupidus triumphi Manlius eos visos simulaverit, dubium est. Certe negatus est victori triumphus; quia caussam belli non approbavit. Cæterum gens Gallogræcorum, sicut ipsum nomen indicio est, mixta, & adulteratæ reliquiæ Gallorum, qui Brenno duce vastaverantGræciam: mox Orientem sequuti, in media Asiæ parte se[...]runt. Itaque ut frugum semina mutato solo degenerant, sic illa genuina feritas eorum, Asiatica amænitate mollita est. Duobus itaque prœliis fusi fugatique

fugatique sunt: quamvis sub adventu hostis relictis sedibus, in altissimos se montes recepissent, quos Tolostobogi, Tectosagique jam insederant. Utrique fundis sagittisque acti, in perpetuam se pacem dediderunt. Sed alligati miraculo quodam fuere, quum catenas morsibus & ore tentassent, quum offocandas invicem fauces præbuissent. Nam Orgiagontis regis uxor à centurione stuprum passa, memorabili exemplo custodiam evasit, revulsumque militis caput ad maritum suum retulit.

CAP. XII. *Bellum Macedonicum secundum.*

DUm aliæ aliæque gentes, Syriaci belli sequutur ruinam, Macedonia se rursus erexit. Fortissimum populum memoria & recordatio suæ nobilitatis agitabat: & successerat Philippo filius Perses; qui semel in perpetuum victam esse Macedoniam, non putabat ex gentis dignitate. Multo vehementius sub hoc Macedones, quam sub patre consurgunt. quippe Thracas in vires suas traxerant: atque ita industriam Macedonum, viribus Thracum; ferociam Thracum, disciplina Macedonum temperaverunt. Accessit his consilium ducis, qui situm regionum suarum summo speculatus Hæmo, positis per abrupta castris, ita Macedoniam suam armis ferroque vallaverat, ut non reliquisse aditum, nisi à cœlo venturis hostibus videretur. Nam Marcio Philippo consule eam provinciam ingressus populus Romanus, exploratis diligenter accessibus, per Astrudem paludem, per acerbos dubiosque tumulos, illa quæ volucribus quoque videbantur invia, accessit: regemque securum, & nihil tale metuentem, subita belli irruptione terruit. Cujus tanta trepidatio fuit, ut pecuniam omnem in mare jusserit mergi, ne periret: classem cremari, ne incenderetur. Paullo consule quum majora & crebra essent imposita præsidia, per alias vias Macedonia deprensa est; summa quidem arte & industria ducis, quum alia minatus, alia irrepsisset. Cujus adventus ipse adeo

terribilis

terribilis regi fuit, ut intereſſe non auderet, ſed gerenda ducibus bella mandaverit. Abſens ergo victus, fugit in maria, inſulamque Samothracen, fretus celebri religione, quaſi templa & aræ poſſent defendere, quem nec montes ſui, nec arma potuiſſent. Nemo regum diutius amiſſæ fortunæ conſcientiam retinuit, ſupplex quum ſcriberet ad imperatorem ab illo quo confugerat templo, nomenque epiſtolæ notaret ſuum, *regem* addidit. Sed nec reverentior captæ majeſtatis alius Paulo fuit. Quum in conſpectum veniſſet hoſtis, in templum recepit, & conviviis adhibuit, liberosque admonuit ſuos, ut fortunam, cui tantum liceret, reverentur. Inter pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Macedonia duxit atque vidit triumphum: quippe cujus ſpectaculo triduum impleverit. Primus dies ſigna tabulasque: ſequens arma, pecuniaſq; tranſvexit: tertius captivos, ipſumque regem, attonitum adhuc, tanquam ſubito malo ſtupentem. Sed multo prius gaudium victoriæ populus Romanus, quam epiſtolis victoris perceperat. quippe eodem die, quo victus Perſes in Macedonia, Romæ cognitum eſt. Duo juvenes candidis equis apud Iuturnæ lacum pulverem & cruorem abluebant. hi nunciavere, Caſtorem & & Pollucem fuiſſe creditum vulgo, quod gemini fuiſſent: interfuiſſe bello, quod ſanguine maderent: à Macedonia venire, quod adhuc anhelarent.

CAP. XIII. *Bellum Illyricum.*

MAcedonici belli contagio traxit Illyrios. Ipſi quidem ut Romanum à tergo diſtringerent, à Perſe rege conducti pecunia, militavere. Sine mora ab Anicio prætore ſubiguntur. Scordam caput gentis deleſſe ſuffecit. ſtatim ſequuta deditio eſt. Denique hoc bellum ante finitum eſt, quam geri Romæ nunciaretur.

CAP. XIV. *Bellum Macedonicum tertium.*

QUodam fato, quaſi ita conveniſſet inter Pœnos & Macedonas, ut tertio quoque vincerentur, eodem tempore utrique arma moverunt: ſed

ſed prior jugum excutit Macedo, aliquanto quam ante gravior, dum contemnitur. Cauſſa belli prope erubeſcenda. quippe regnum pariter & bellum vir ultimæ ſortis Andriſcus invaſerat; dubium liber an ſervus, mercenarius certe: ſed quia vulgo ex ſimilitudine Philippi, *Pſeudophilippus* vocabatur, regiam formam, regium nomen, animo quoque regio implevit. Igitur dum hæc ipſa contemnit populus Romanus, Juventio prætore contentus, virum non Macedonicis modo, ſed Thraciæ quoque auxiliis ingentibus validum, temere tentavit: invictuſque à veris regibus, ab illo imaginario & ſcenico rege ſuperatur. Sed conſule Metello, amiſſum cum legione prætorem, pleniſſime ultus eſt. Nam & Macedoniam ſervitute multavit: & ducem belli deditum ab eo ad quem confugerat, Thraciæ regulo, in Urbem in catenis reduxit; hoc quoq; illi in malis indulgente fortuna, ut de eo populus Romanus, quaſi de vero rege triumpharet.

CAP. XV. *Bellum Punicum tertium.*

TErtium cum Africa bellum, & tempore exiguum, (nam quadriennio patratum eſt) & in comparatione priorum minimum labore: (non enim tam cum viris, quam eum ipſa urbe pugnatum eſt) ſed plane maximum eventu: quippe eo tandem Carthago finita eſt, Atque ſi quis trium temporum momenta conſideret, primo commiſſum bellum, profligatum ſecundo, tertio vero confectum eſt. Sed hujus cauſſa belli, quod contra fœderis legem adverſus Numidas quidem ſemel paraſſet claſſem & exercitum, frequens autem Maſiniſſæ fines territabat. Sed huic bono ſocioque regi favebatur. Quum bellum ſederet, de belli fine tractatum eſt. Cato inexpiabili odio delendam eſſe Carthaginem, & quum de alio conſuleretur, pronunciabat: Scipio Naſica ſervandam, ne metu ablato æmulæ urbis, luxuriari felicitas Urbis inciperet. Medium ſenatus elegit, ut urbs tantum loco moveretur. Nihil enim ſpecioſius videbatur quam eſſe Carthaginem, quæ non timeretur. Igitur Manilio

nilio Censorinoque consulibus, populus Romanus aggressus Carthaginem, spe pacis injecta, traditam à volentibus classem, sub ipso ore urbis incendit. Tum evocatis principibus, *si salvi esse vellent, ut migrarent finibus*, imperatum. Quod pro rei atrocitate adeo movit iras, ut extrema mallent. Comploratum igitur publice statim, & pari voce clamatum est, Ad arma. seditque sententia, quoquo modo rebellandum : non quia spes ulla jam superesset, sed quia patriam suam mallent hostium quam suis manibus everti. Qui rebellantium fuerit furor, vel hinc intelligi potest, quod in usum novæ classis tecta domusque resciderunt: in armorum officinis, aurum & argentum pro ære ferroque conflatum est : in tormentorum vincula, matronæ crines suos contulerunt. Mancino deinde Consule, terra marique fervebat obsidio. Operis portus nudatus; & primus, & sequens, jam, & tertius murus; quum tamen Byrsa, quod nomen arci fuit, quasi altera civitas resistebat. Quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem conversa Respublica, finem belli reposcebat. Hunc Paullo Macedonico procreatum, Africani illius magni filius, in decus gentis assumpserat, hoc scilicet fato, ut quam urbem concusserat avus, nepos ejus everteret. Sed ut quammaxime mortiferi esse morsus solent morientium bestiarum ; sic plus negotii fuit cum semiruta Carthagine, quam integra. Compulsis in unam arcem hostibus, portum quoque maris Romanus obsederat. Illi alterum ibi portum, ab alia urbis parte foderunt: nec ut fugerent, sed quia nemo illos hac evadere posse credebat. Inde quasi enata subito classis erupit : quum interim jam diebus, jam noctibus, nova aliqua moles, nova machina, nova perditorum hominum manus, quasi ex obruto incendio subita de cineribus flamma, prodibat. Deploratis novissime rebus, quadraginta se millia virorum dediderunt: quod minus credas, duce Asdrubale. Quanto fortius

tius femina, & uxor ducis? quæ comprehensis duobus liberis, à culmine se domus in medium misit incendium, imitata reginam, quæ Carthaginem condidit. Quanta urbs deleta sit, ut de cæteris taceam, vel ignium mora probari potest. quippe per continuos decem & septem dies vix potuit incendiū extingui, quod domibus ac templis suis sponte hostes immiserant: ut quatenus urbs eripi Romanis non poterat, triumphus arderet.

CAP. XVI. *Bellum Achaicum.*

QUasi sæculum illud eversionibus urbium curreret, ita Carthaginis ruinam statim Corinthus excepit, Achaiæ caput, Græciæ decus, inter duo maria, Ionium & Ægæum, quasi spectaculo exposita. Hæc (facinus indignum!) ante oppressa est, quam in numerum certorum hostium referretur. Critolaus causa belli: qui libertate à Romanis data adversus ipsos usus est: legatosque Ronos, dubium an & manu, certe oratione violavit. Igitur Metello, ordinanti tum maxime Macedoniam, mandata est ultio: & hinc Achaicum bellum. ac primum Critolai manum Metellus Consul, per patentes Elidis campos, toto cecidit Alpheo. Et uno prælio peractum erat bellum: jam & urbem ipsam terrebat obsidio: sed (fata rerum!) quum Metellus dimicasset, ad victoriam Mummius venit. Hic alterius ducis Diæi late exercitum sub ipsis Isthmi faucibus fudit, geminosque portus sanguine infecit. Tandem ab incolis deserta civitas, direpta primum, deinde tuba præcinente, deleta est. Quid signorum, quid vestium, quidve tabularum raptum, incensum atque projectum est? Quantas opes & abstulerit & cremaverit, hinc scias, quod quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus. Nam & æris notam preciosiorem ipsa opulentissimæ urbis fecit injuria: quia incendio permistis plurimis statuis atque simulacris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.

CAP. XVII. *Res in Hispania gestæ.*

UT Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numantia sequuta est. Nec deinde toto orbe quicquam intactum armis fuit. Post illa duo clarissima urbium incendia, late atque passim, nec per vices, sed simul pariter quasi unum undique bellum fuit; prorsus ut illæ urbes, quasi agitantibus ventis, diffudisse quædam belli incendia toto orbe viderentur. Hispaniæ nunquam animus fuit adversus nos universæ consurgere: nunquam conferre vires suas libuit, neque aut imperium experiri, aut libertatem tueri suam publice. alioquin ita undique mari Pyrenæoque vallata est, ut ingenio situs nec adiri quidem potuerit. Sed ante à Romanis obsessa est, quam se ipsa cognosceret; & sola omnium provinciarum vires suas, postquam victa est, intellexit. In hac prope ducentos per annos dimicatum est, à primis Scipionibus in Cæsarem Augustum, non continue nec cohærenter, sed prout caussæ lacessierant: nec cum Hispanis initio, sed cum Pœnis in Hispania. inde contagio & series caussaque bellorum. Prima per Pyræneum jugum signa Romana Publius & Cnæus Scipiones intulerunt: prœliisque ingentibus Annonem & Asdrubalem fratrem Annibalis ceciderunt: raptaque erat impetu Hispania, nisi fortissimi viri in ipsa sua victoria, oppressi Punica fraude cecidissent, terra marique victores. Igitur quasi novam integramq; provinciam ultor patris & patrui Scipio ille, mox Africanus, invasit: isque statim capta Carthagine, & aliis urbibus, non contentus Pœnos expulisse, stipendiariam nobis provinciam fecit: omnem citra ultraque Iberum subjecit imperio: primusque Romanorum ducum, victor ad Gades & Oceani ora pervenit. Plus est provinciam retinere, quam facere: itaq; per partes jam huc, jam illuc missi duces, qui ferocissimas, & ad id temporis liberas gentes, ideo impatientes jugi, multo labore, nec incruentis certaminibus servire docuerunt,

docuerunt. Cato ille Cenſorius Celtiberos, id eſt robur Hiſpaniæ, aliquot præliis fregit. Gracchus, pater ille Gracchorum, eosdem centum & quinquaginta urbium everſione multavit. Metellus ille qui ex Macedonia cognomen meruit, quum & Contrebiam memorabili cepiſſet exemplo & Nertobriges, majori gloria pepercit. Lucullus Turdulos, atque Vaccæos. de quibus Scipio ille poſterior, ſingulari certamine, quum rex fuiſſet provocatus, opima retulerat. Decimus Brutus aliquanto latius, Celticos Luſitanoſque, & omnes Callæciæ populos, formidatumque militibus flumen Oblivionis: peragratoque victor Oceani littore, non prius ſigna convertit, quam cadentem in maria ſolem, obrutumq; aquis ignem, non ſine quodam ſacrilegii metu & horrore, deprehendit. Sed tota certaminum moles cum Luſitanis fuit & Numantinis, nec immerito. Quippe ſolis gentium Hiſpaniæ duces contigerunt. Fuiſſet & cum omnibus Celtiberis, niſi dux illius motus, initio belli oppreſſus eſſet, ſummus vir aſtu & audacia, ſi res ceſſiſſet, Salondicus, qui haſtam argenteam quatiens, velut cœlo miſſum, vaticinanti ſimilis, omnium in ſe mentes converterat. Sed quum pari temeritate ſub nocte caſtra conſulis adiiſſet, juxta tentorium ipſum pilo vigilis exceptus eſt. Cæterum Luſitanos Viriatus erexit, vir calliditatis acerrimæ: qui ex venatore latro, ex latrone ſubito dux atque imperator, &, ſi fortuna ceſſiſſet, Hiſpaniæ Romulus, non contentus libertatem ſuorum defendere, per quatuordecim annos omnia citra ultraque Iberum & Tagum, igni, ferroque populatus; caſtra etiam prætorum, & præſidum aggreſſus, Claudium Unimanum pæne ad internecionem exercitus cecidit, & inſignia trabeis & faſcibus noſtris, quæ ceperat, in montibus ſuis trophæa fixit: tandem etiam Fabius Maximus conſul oppreſſerat: ſed à ſucceſſore Pompilio violata victoria eſt. quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditionis agitantem, per fraudem,

dem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non potuisse.

CAP. XVIII. *Bellum Numantinum.*

NUmantia, quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior; ita virtutis nomine & honore par omnibus, summumque, si viros estimes, Hispaniæ decus. quippe quæ sine muro, sine turribus, modice edito in tumulo apud flumen Durium sita, quatuor millibus Celtiberorum, quadraginta millium exercitum, per annos quatuordecim sola sustinuit; nec sustinuit modo, sed sævius aliquanto perculit, pudendisque fœderibus affecit. Novissime quum invictam esse constaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem everterat. Non temere, si fateri licet, ullius causa belli injustior. Segulences, socios & consanguineos, Romanorum manibus elapsos exceperant. habita pro eis deprecatio nihil valuit. quum se ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium jussi *arma deponere*. Hoc sic à barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim, Megara viro fortissimo duce, ad arma conversi, Pompeium prœlio aggressi. fœdus tamen maluerunt, quum debellare potuissent. Hostilium deinde Mancinum. hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret. Tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, quum ad internecionem sævire potuissent. Sed non minus Numantini, quam Caudini illius fœderis flagrans ignominia ac pudore populus Romanus, dedecus quidem præsentis flagitii, deditione Mancini expiavit: cæterum duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem excanduit. Sed tunc acrius in castris, quam in campo, nostro cum milite, quam cum Numantino, prœliandum fuit. Quippe assiduis & injustis & servilibus maxime operibus

operibus attriti, ferre plenius vallum, qui arma nescirent; luto inquinari, qui sanguine nollent, jubebantur. Ad hoc scorta, calones, sarcinæ nisi ad usum necessariæ, amputantur. Tanti esse exercitum, quanti imperatorem, vere proditum est. Sic redacto in disciplinam milite, commissa acies: quodque nemo visurū se unquam speraverat, factum est, ut fugientes Numantinos quisquam videret. Dedere etiam sese volebant, si toleranda viris imperarētur. Sed quum Scipio veram vellet & sine exceptione victoriam, eo necessitatum compulsi primum, ut destinata morte in prælium ruerent, quum sese prius epulis, quasi inferiis, implevissent, carnis semicrudæ, & celiæ: sic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore consilium: itaque non est permissa pugna morituris. Quum fossa, atq; lorica, quatuorque castris circumdatos, fames premeret; ab duce orantes prælium, ut tanquam viros occideret, ubi non impetrabant, placuit eruptio. sic conserta manu plurimi occisi: & quum urgeret fames, aliquātisper inde vixere. novissime consilium fugæ sedit: sed hoc quoque, ruptis equorum cingulis, uxores ademere, summo scelere, per amorem. Itaque deplorato exitu, in ultimam rabiem furoremque conversi, postremo mori hoc genere destinarunt: duces suos, seque, patriamque, ferro & veneno, subjectoque undique igne peremerunt. Macte fortissimam, & meo judicio beatissimam in ipsis malis civitatem! asseruit cum fide socios, populum orbis terrarum viribus fultum, sua manu, ætate tam longa, sustinuit. Novissime, maximo duce oppressa civitas, nullum de se gaudium hosti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit qui in catenis duceretur. Præda, ut de pauperibus, nulla: arma ipsi cremaverant, Triumphus fuit tantum de nomine.

CAP. XIX.

HActenus populus Romanus pulcher, egregius, pius, sanctus, atque magnificus: reliqua sæ-

culi,ut grandia æque,ita vel magis turbida & fœda; crescentibus cum ipsa magnitudine imperii, vitiis: adeo ut si quis hanc tertiam ejus ætatem transmarinam, quam ducentorum annorum fecimus, dividat; centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hispaniam domuit, *aureos* (sicut poëtæ canunt) jure meritoque fateatur: centum sequentes, *ferreos* plane & cruentos, & si quid immanius: quippe qui Jugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis bellis, Gallicis atq; Germanicis, quibus cœlum ipsum gloria ascendit, Gracchanas, Drusianasque cædes, ad hoc Servilia bella miscuerunt: & nequid turpitudini desit, Gladiatoria. Denique, in se ipse conversus, Marianis, atque Sullanis, novissime Pompeii, & Cæsaris manibus, quasi per rabiem, & furorem, & nefas semet ipse laceravit. Quæ etsi involuta inter se, sunt omnia atque confusa: tamen quo melius appareant, simul & ne scelera virtutibus obstrepant, separatim proferentur: priusque, ut cœpimus, justa illa, & pia cum exteris gentibus bella, memorabimus; ut magnitudo crescentis in dies imperii appareat, tum ad illa civium scelera, turpesque & impias pugnas revertemur.

CAP. XX. *Bellum Asiaticum.*

VIcta ad Occasum Hispania, populus Romanus ad Orientē pacem agebat; nec pacem modo, sed inusitata & incognita quadam felicitate, relictæ regiis hæreditatibus opes, & tota insimul regna veniebant. Attalus rex Pergamentorum, regis Eumenis filius, socii quondam commilitonisque nostri, testamentum reliquit: *Populus Romanus bonorum meorum hæres esto.* in bonis regis fuerant. Adita igitur hæreditate, provinciam populus Romanus, non quidem bello, nec armis; sed, quod est æquius, testamenti jure retinebat. Sed hanc, difficile dictu est, utrum facilius amiserit, an recuperaverit. Aristonicus regii sanguinis ferox juvenis, urbes regibus parere consuetas, partim facile

sol.

ſolliciat: paucas reſiſtentes, Myndum, Samon, Colophonem, vi recipit. Craſſi quoque prætoris cecidit exercitum, ipſumque cepit. ſed ille memor & familiæ, & Romani nominis, cuſtodem ſui barbarum virgula excæcat, in exitium ſui quod volebat, ita concitat. Mox à Perperna domitus, & captus, & per deditionem in vinculis habitus. Aquilius Aſiatici belli reliquias confecit, mixtis (nefas!) veneno fontibus ad deditionem quarundam urbium. Quæ res ut maturam, ita infamem fecit victoriam: quippe quum contra fas deûm, moresque majorum, medicaminibus impuris, in id tempus ſacroſancta Romana arma violaſſet.

LIBER III.

CAP. I. *Bellum Jugurthinum.*

HÆc ad Orientem. ſed non ad Meridianam plagam eadem quies. Quis ſperaret poſt Carthaginem aliquod in Africa bellum? Atqui non leviter ſe Numidia concuſſit: & fuit in Jugurtha, quod poſt Annibalem timeretur. Quippe rex callidiſſimus populum Romanum armis inclytum, & invictum, opibus agreſſus eſt: & citra ſpem omnium fortuna ceſſit, ut rex fraude præcipuus, fraude caperetur. Hic avo Maſiniſſa, & Micipſa patre per adoptionem, quum interficere fratres ſtatuiſſet, agitatus regni cupiditate, nec illos magis, quam ſenatum populumq; Romanum, quorum in fide & clientela regnum erat, metueret: primum ſcelus mandat inſidiis: potituſque Hiempſalis capite, quum ſe in Adherbalem convertiſſet, iſque Romam profugiſſet, miſſa per legatos pecunia traxit in ſententiam ſuam Senatum. Et hæc fuit de nobis ejus prima victoria. Miſſos deinde, qui regnum inter illum Adherbalemque dividerent, ſimiliter aggreſſus, quum in Scauro ipſos Romani imperii mores expugnaſ-

ſet, inchoatum nefas perfecit audacius. Sed diu non latent ſcelera. corruptæ nefas legationis erupit: placuitque bello perſequi parricidam. Primus in Numidiam Calpurnius Beſtia Conſul immittitur: ſed rex, peritus, fortius adverſus Romanos aurum eſſe quam ferrum, pacem emit. Cujus flagitii reus, quum interveniente publica fide à ſenatu accerſeretur, pari audacia & venit, & competitorem imperii Maſiniſſæ Maſſivam immiſſo percuſſore confecit. Hæc altera contra regem fuit cauſa bellandi. igitur ſequens ultio mandatur Albino. Sed hujus quoque (pro dedecus!) ita corrupit exercitum, ut voluntaria noſtrorum fuga vinceret Numida, caſtriſque potiretur. addito etiam turpi fœdere, in pretium ſalutis, quod prius emerat, dimiſit exercitum. Eodē tempore in ultionem non tam imperii Romani, quam pudoris, Metellus aſſurgit: qui callidiſſime hoſtem nunc precibus, nunc minis, jam ſimulata, jam quaſi vera fuga eludentem, artibus ſuis aggreſſus eſt. Agrorum atque vicorum populatione non contentus, in ipſa Numidiæ capita impetum fecit, & Zamam quidem fruſtra diu voluit; cæterum Thalam, gravem armis, theſauroque regis, diripuit. Tunc urbibus exutum regem, & jam finium ſuorum, regnique fugitivum, per Mauros atque Getuliam ſequebatur. Poſtremo Marius auctis admodum copiis, quum pro obſcuritate generis ſui capite cenſos ſacramento adegiſſet, jam fuſum & ſaucium regem adortus, non facilius tamen vicit, quam ſi integrum & recentem. Hic & urbem Herculi conditam Capſam in media Africa ſitam, anguibus areniſque vallatam, mira quadam felicitate ſuperavit: & ſaxeo inditam monti Mulucham urbem, per Ligurem, aditu arduo inacceſſoque, penetravit. Mox non ipſum modo, ſed Bocchum quoque Mauritaniæ regem, jure ſanguinis Numidam vindicantem, apud oppidum Cirtam graviter cecidit. Qui ubi, diffiſus rebus ſuis, alienæ cladis acceſſio fieri timet, pretium fœderis, atque amicitiæ, regem facit,

eit. Sic fraudulentissimus regum, fraude soceri sui in insidias deductus est, & Sullæ in manum traditus; tandemque opertum catenis Iugurtham in triumpho populus Romanus aspexit. sed ille quoque, quamvis victus, & vinctus, vidit Urbem; quam venalem, & quandoq; perituram, si habuisset emptorem, frustra cecinerat. Tamen ut venalis fuisset, habuit emptorem: & quum ille non evaserit, certum erit eam non esse perituram.

CAP. II. *Bellum Allobrogicum.*

SIc ad meridiem populus Romanus. Multo atrocius, & multipliciter magis, & a Septemtrione sævitum. Nihil hac plaga infestius. Artrox cœlum, perinde ingenio. Omni igitur tractu violentus hostis, à dextris atq; lævis, & medio Septemtrionis, erupit. Prima trans Alpes arma nostra sensere Salyi, quum de incursionibus eorum fidissima atque amicissima civitas Massilia quereretur. Allobroges deinde, & Arverni, quum adversus eos similes Æduorum querelæ opem & auxilium nostrum flagitarent. Varus victoriæ testis, Isaraque, & Vindelicus amnis, & impiger fluminum Rhodanus. Maximus barbaris terror elephanti fuere, immanitati gentium pares. Nil tam conspicuum in triumpho, quam rex ipse Bituitus, discoloribus in armis, argenteoque carpento, qualis pugnaverat. Utriusque victoriæ quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc existimari potest, quod & Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus, ipsis quibus dimicaverant in locis, saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus trophæa fixere: quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus, hostibus domitis victoriam suam exprobravit.

CAP. III. *Bellum Cimbricum, Theutonicum, ac Tigurinum.*

CImbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorũ inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quærebant: exclu-

sique Gallia & Hispania, quum in Italiam remigarent, misere legatos in castra Silani; inde ad senatum, petentes, *ut Martius populus aliquid sibi terræ daret quasi stipendium: cæterum, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur.* Sed quas daret terras populus Romanus agrariis legibus intra se dimicaturus? Repulsi igitur, quod nequiverant precibus, armis petere constituunt. Sed nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt. omnes fugati, exuti castris. Actum erat, nisi Marius illi sæculo contigisset. Ille quoque non ausus congredi statim; militem tenuit in castris donec invicta illa rabies, & impetus, quem pro virtute barbari habent, consenesceret. Recessere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ Urbis fiducia) consulentes, *si quid ad uxores suas mandarent.* Nec segnius, quam minati fuerant, tripertito agmine per Alpes, id est claustra Italiæ, ferebantur. Marius mira statim velocitate occupatis compendiis, prævenit hostem. prioresque Theutonos sub ipsis Alpium radicibus assequutus, in locum, quem Aquas Sextias vocant, quo, fidem numinum! prælio oppressit? vallem fluviumque medium hostes tenebant. nostris aquarum nulla copia. consultone id egerit imperator, an errorem in consilium verterit, dubium. certe necessitate aucta virtus, caussa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu, *Viri* inquit, *estis, en illic habetis.* Itaque tanto ardore pugnatum est, eaque cædes hostium fuit, ut victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quam sanguinis Barbarorum. Certe rex ipse Theutobochus quaternos senosque equos transilire solitus, vix unum quum fugeret ascendit; proximoque in saltu comprehensus, insigne spectaculum triumphi fuit. quippe vir proceritatis eximiæ super trophæa ipsa eminebat. Sublatis funditus Theutonis, in Cimbros convertitur. Hi jam (quis crederet?) per hiemem, quæ altius Alpes levat, Tridentinis jugis in Italiam, pro-

provoluti ruina descenderant. Atesim flumen non ponte, nec navibus, sed quadam stoliditate barbarica primum corporibus aggressi; postquam retinere amnem manibus & clipeis frustra tentaverant, ingesta obrutum silva transiluere: &, si statim infesto agmine Urbem petiissent, grande discrimen esset: sed in Venetia, quo fere tractu Italia mollissima est, ipsa soli cœlique clementia robur elanguit. ad hoc panis usu, carnisque coctæ, & dulcedine vini mitigatos, Marius in tempore aggressus est. Jam diem pugnæ à nostro imperatore petierunt, & sic proximum dedit. In patentissimo, quem Raudium vocant, campo procurrere. Millia inde ad sexaginta ceciderunt; hinc trecentis minus: per omnem diem conciditur barbarus. Istic quoque imperator addiderat virtuti dolum; sequutus Annibalem, artemque Cannarum: primum, nebulosum nactus diem, ut hosti inopinatus occurreret; tum ventosum quoque, ut pulvis in oculos & ora ferreretur; tum acie conversa in Orientem, ut, quod ex captivis mox cognitum est, ex splendore galearum, ac repercussu, quasi ardere cœlum videretur. Nec minor cum uxoribus eorum pugna, quam cum ipsis fuit: quum objectis undique plaustris, atque carpentis, altæ desuper quasi è turribus, lanceis contisque pugnarent. Perinde speciosa mors earum fuit quam pugna. Nam quum missa ad Marium legatione, libertatem ac sacerdotium non impetrassent, (nec fas erat) suffocatis elisisque passim infantibus suis, aut mutuis concidêre vulneribus, aut vinculo è crinibus suis facto, ab arboribus, jugisque plaustrorum pependerunt. Bojorix rex in acie dimicans, impigre nec inultus occubuit. Tertia Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpum tumulos, in diversa lapsi, fuga ignobili & latrociniis evanuit. Hunc tam lætum, tamque felicem liberatæ Italiæ, assertique imperii nuncium, non per homines, ut solebat, populus Romanus accepit; sed per ipsos, sic credere fas est, deos. Quippe eodem die, quo ge-

sta res est, visi pro æde Castoris & Pollucis, juvenes laureati Prætori literas tradere: frequensque in spectaculo rumor, *Victoriæ Cimbricæ feliciter*, dixit. Quo quid admirabilius, quid insignius fieri potest? Quippe velut elata montibus suis Roma spectaculo belli interesset, quod in gladiatorio munere fieri solet, uno eodemque momento quum in acie Cimbri succumberent, populus in urbe plaudebat.

CAP. IV. *Bellum Thracium.*

POst Macedonas, si diis placet, Thraces rebellabant, ipsi quondam tributarii Macedonum: nec in proximas modo provincias contenti incurrere, Thessaliam, atq; Dalmatiam; in Adriaticum mare usque venerunt: eoque fine contenti, quasi interveniente natura, contorta in ipsas aquas tela miserunt. Nihil interim per id omne tempus residuum crudelitatis fuit in captivos sævientibus: litare diis sanguinem humanum: bibere in ossibus capitum, & cujusque modi ludibrio fœdare mortem tam igni quam fumo: partus quoque gravidarum extorquere tormentis. Sævissimi omnium Thracum Scordisci fuere: sed calliditas quoque ac robur accesserat. Silvarum & montium situs cum ingenio consentiebant. itaque non fusus modo ab his, aut fugatus, sed (simile prodigio) omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat Cato. Didius vagos, & libera populatione diffusos, intra suam repulit Thraciam. Drusus ulterius egit, & vetuit transire Danubium. Minucius toto vastavit Hebro, multis quidem amissis, dum per perfidum glacie flumen equitatur. Piso Rhodopen Caucasumque penetravit. Curio Dacia tenus venit: sed tenebras saltuum expavit. Appius in Sarmatas usque pervenit; Lucullus ad terminum gentium Tanaim, lacumque Mæotim. Nec aliter cruentissimi hostium quam suis moribus domiti. quippe in captivos igne ferroq; sævitum est. Sed nihil Barbaris atrocius visum est, quam quod abscissis manibus relicti, vivere superstites pœnæ suæ jubebantur.

CAP. V. *Bellum Mithridaticum.*

POnticæ gentes ad Septemtrionem in mare sinistrum jacent, à Pontico cognominatæ mari. Harum gentium atque regionum rex antiquissimus Æetas: post Artabazes, à septem Persis oriundus: inde Mithridates omnium longe maximus; quippe quum quatuor Pyrrho, decem & septem anni Annibali suffecerint; ille per quadraginta annos restitit, donec tribus ingentibus bellis subactus; felicitate Syllæ, virtute Luculli, magnitudine Pōpeii consumeretur. Causam quidem illius belli prætenderat apud Cassium legatum, *attrectari terminos suos à Nicomede Bithynico*: cæterum elatus animis ingentibus, Asiæ totius, & si posset, Europæ cupiditate flagrabat. Spem ac fiduciam dabant nostra vitia. quippe quum civilibus bellis distingeremur, invitabat occasio: nudumque imperii latus ostentabant procul Marius, Sylla, Sertorius. Inter hæc Reipublicæ vulnera, & hos tumultus, repente, quasi captato tempore, in lassos simul atque districtos, subitus turbo Pontici belli, ab ultima veluti specula Septemtrionis erupit. Primus statim impetus belli Bithyniā rapuit. Asia deinde pari terrore correpta est. Nec cunctantur ad regē ad urbibus nostris, populisque descitum est. Aderat, instabat, sævitia quasi virtute utebatur. Nam quid atrocius uno ejus edicto, quum omnes, qui in Asia forent Romanæ civitatis homines interfici jussit? Tum quidem domus, templa & aræ, humana omnia atque divina jura violata sunt. Sed hic terror Asiæ, Europam quoque regi aperiebat. itaque missis Archelao Neoptolemoque præfectis, excepta Rhodo, quæ pro nobis stetit, cæterum Cyclades, Delos, Eubœa, & ipsum Græciæ decus Athenæ, tenebantur. Italiam jam, ipsamque urbem Romam regius terror afflabat. Itaque Lucius Sylla festinat, vir armis optimus: parique violentia ruentem ulterius hostem, quadam quasi manu, repulit: primumque Athenas urbem (quis crede-

ret?) frugum parentem, obsidione, ac fame ad humanos cibos compulit. Mox subruto Piræei portu, sex quoque & amplius muris, postquam edomuerat *ingratissimos*, ut ipse dixit, *hominum*, in honorem tamen mortuorum, sacris suis famæque donavit. Mox quum Eubœa, atque Bœotia, præsidia regis dispulisset, omnes copias, uno apud Chæroneam, apud Orchomenon altero bello dissipavit: statimque in Asiam trasgressus, ipsum opprimit. & debellatum foret, nisi de Mithridate triumphare cito, quam vere maluisset. Ac tunc quidem hunc Asiæ statum Sylla dederat. Ictum cum Ponticis fœdus, recepit Bithyniam à rege Nicomede, ab Ariobarzane Cappadociam: ac sic erat Asia rursus nostra, ut cœperat: Mithridates tantum repulsus. itaque non fregit ea res Ponticos, sed incendit. Quippe rex Asia & Europa quodammodo inescatus, non jam quasi alienam, sed quia amiserat, quasi raptam belli jure repetebat. Igitur ut extincta parum fideliter incendia majore flamma reviviscunt; ita ille de integro, auctis majorem in modum copiis, tota denique regni sui mole, in Asiam rursus mari, terra, fluminibusque veniebat. Cyzicum nobilis civitas, arce, mœnibus, portu, turribusque marmoreis, Asiaticæ plagæ litora illustrat. hanc ille quasi alteram Romam toto invaserat bello: sed fiduciam oppidanis resistendi nuncius fecit, docens adventare Lucullum qui (horribile dictu!) per medias hostium naves utre suspensus, & pedibus iter adgubernans, videntibus procul quasi marina pistrix evaserat. Mox clade conversa, quum ex mora obsidentem regem fames, & ex fame pestilentia urgeret, recedentem Lucullus assequitur: adeoque cecidit, ut Granicus & Æsapus amnes, cruenti redderentur. Rex callidus Romanæq; avaritiæ peritus, spargi à fugientibus sarcinas & pecuniam jussit, qua sequentes moraretur. Nec felicior in mari, quam in terra fuga. quippe centum amplius navium classem, apparatumque belli gravem, in Pontico mari aggressa

tempestas, tam fœda strage laceravit, ut navalis belli instar efficere::plane quasi Lucullus quod im cum fluctibus procellisque commercio, debellandum tradidisse regem ventis videretur. Attritæ jam omnes validissimi regni vires erant; sed animus malis augebatur. Itaq; conversus ad proximas gentes, totum pæne Orientem, ac Septemtrionem ruina sua involvit. Iberi, Caspii, Albani, & utræque sollicitabantur Armeniæ: perque omnia & decus, & nomen, & titulos Pompeio sua fortuna quærebat. Qui ubi novis motibus ardere Asiam videt, aliosq; ex aliis prodire reges; nihil cunctandum ratus, priusquam inter se gentium robora coirent, statim ponte navibus facto, omnium ante se primus transit Euphratem: regemq; fugientem media nactus Armenia (quanta felicitas viri!) uno prælio confecit. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus. quippe quasi commilitans, quum à tergo se hostibus à facie Romanis præbuisset, Pontici per errorem longius cadentes umbras suas quasi hostium corpora petebant. Et Mithridates quidem nocte illa debellatus est. nihil enim postea valuit; quanquam omnia expertus, more anguium, qui obtrito capite, postremum cauda minantur. Quippe quum effugisset hostem Colchos, Siciliæ quoque litora, & Campaniam nostram subito adventu terrere voluit: mox subruto Pyræei portu, Colchis tenus jungere Bosphoron; inde per Thraciam, Macedoniam & Græciam transilire; sic Italiam nec opinatus invadere, tantum cogitavit. nam per defectionem civium, Pharnacisque filii scelere præventus, male tentatum veneno spiritum ferro expulit. Cnæus interim Magnus rebelles Asiæ reliquias sequens, per diversa gentium terrarumq; volitabat. Nam sub Orientem sequutus Armenios, captis ipso capite gentis Artaxatis, supplicem jussit regnare Tigranem. At in Septemtrionem Sythicum. iter tanquam in mari stellis sequutus, Colchos cecidit. ignovit Iberiæ. pepercit Albanis, regem Colchorum Orodem, positis sub

sub ipso Caucaso castris, jussit in plana descendere: Arthocen, qui Iberis imperabat, & obsides liberos dare. Orodem etiam remuneratus est, ultro ab Albania sua lectulum aureum, & alia dona mittentem. Nec non & in meridiem verso agmine, Libanum Syriæ, Damascumque transgressus, per nemora illa odorata, per turis & balsami silvas, Romana circumtulit signa. Arabes, si quid imperaret, præsto fuere. Hierosolymam defendere tentavere Judæi: verum hanc quoq; intravit; & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens sub aureo vitem cœlo. dissidentibusq; de regno fratribus, arbiter factus, regnare jussit Hircanum. Aristobulo, quia renovabat eam rem, catenas dedit. Sic Pompeio duce populus Romanus totam qua latissima est, Asiam pervagatus, quam extremam habebat imperii provinciam, mediā fecit. Exceptis quippe Parthis, qui fœdus maluerunt, & Indis, qui adhuc nos non noverant; omnis Asia inter Rubrum mare, & Caspium, & Oceanum, Pompeianis domita, vel oppressa signis, tenebatur.

CAP. VI. *Bellum Piraticum.*

INterim dum populus Romanus per diversa terrarum distractus est, Cilices invaserant maria: sublatisque commerciis, rupto fœdere generis humani, sic maria bello, quasi tempestate præcluserant. Audaciam perditis furiosisque latronibus dabat inquieta Mithridatis præliis Asia: dum sub alieni belli tumultu, exterique regis invidia, impune grassantur, ac primum duce Isidoro, contenti proximo mari, Cretam inter atque Cyrenas, Piræeum & Achaiam, sinumque Maleum, quod à spoliis *Aureum* ipsi vocavere, latrocinabantur. missusque in eos Publius Servilius, quamvis leves & fugaces myoparonas gravi & Martia classe turbaret, non incruenta victoria superat. Sed nec mari submovisse contentus, validissimas urbes eorum, & diutina præda abundantes, Phaselin, & Olympon evertit, Isaurumque ipsam arcem Ciliciæ:

ciæ: unde conscius sibi magni laboris, *Isaurici* cognomen adamavit. Non ideo tamen tot cladibus domiti, terra se continere potuerunt: sed ut quædam animalia, quibus aquam terramque incolendi gemina natura est, sub ipso hostis recessu impatientes soli, in aquas suas resiluerunt; & aliquanto latius, quam prius. Sic ille quoque ante felix, dignus nunc victoria Pompeius visus est; & Mithridaticæ provinciæ factus accessio. Ille dispersam toto mari pestem, semel & in perpetuum volens extinguere, divino quodam apparatu aggressus est. Quippe cum classibus suis & socialibus Rhodiorum abundaret, pluribus legatis atque præfectis utraque Ponti & Oceani ora complexus est. Gellius Tusco mari impositus; Plotius Siculo. Gratilius Ligusticum sinum, Pompeius Gallicum obsedit, Torquatus Baleaticum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, qua primum maris nostri limen aperitur: Lentulus Lybicum; Marcellinus Ægyptium; Pompeii juvenes Adriaticum; Varro Terentius Ægæum, & Ponticum, Pamphilium Metellus; Asiaticum Cæpio; ipsas Propontidis fauces Porcius Cato sic obditis navibus, quasi portam observavit. Sic per omnis æquoris portus, sinus, latebras, recessus, promontoria, freta, pæninsulas, quicquid piratarum fuit, quadam indagine inclusum & oppressum est. Ipse Pompeius in originem fontemque belli Ciliciam versus est: nec hostes detrectavere certamen, non ex fiducia, sed quia oppressi erant, ausi videbantur. sed nihil tamen amplius, quam ut ad primum ictum concurrerent: Mox ubi circumfusa undique rostra viderunt, abjectis statim telis, remisque, plausu undique pari, quod supplicantium signum fuit, vitam petiverunt. Non alias tam incruenta victoria usi unquam sumus: sed nec fidelior in posterum reperta gens ulla est. Idque prospectum singulari consilio ducis, qui maritimum genus à conspectu longe removit maris, & mediterraneis agris quasi obligavit. Eodemque tempore & usum maris navibus

recu-

recuperavit, & terræ homines suos reddidit. Quid prius in hac mirere victoria? velocitatem, quod quadragesimo die parta est? an felicitatem, quod ne una quidem navis amissa est? an vero perpetuitatem, quod amplius piratæ non fuerunt?

CAP. VII. *Bellum Creticum.*

CReticum bellum, si vera volumus noscere, nos fecimus; sola vincendi nobilem insulam cupiditate, favisse Mithridati videbatur. hoc placuit armis vindicare. Primus invasit insulam Marcus Antonius, cum ingenti quidem victoriæ spe atque fiducia, adeo, ut plures catenas in navibus, quam arma portaret. Dedit itaq; pœnas vecordiæ. Nam plerasque naves intercepere hostes: captivaq; corpora religata velis ac funibus pependere: ac sic velificantes triumphantium in modum Cretes portibus suis adremigaverunt. Metellus deinde totam insulam igni ferroque populatus, intra castella & urbes redegit, & Cnossum, & Erythræam, &, ut Græci dicere solent, *urbium matrem* Cydoneam: adeoque sæve in captivos consulebatur, ut veneno se plerique conficerent, alii deditionem suam ad Pompeium absentem mitterent. Et quum ille res in Asia gerens, eo quoque præfectum misisset Antonium; in aliena provincia inclytus fuit: eoque infestior Metellus in hostes jus victoris exercuit: victisque Lasthene & Panare Cydoneæ ducibus, victor rediit. nec quicquam amplius tamen de tam famosa victoria, quam cognomen *Creticum* reportavit.

CAP. VIII. *Bellum Balearicum.*

QUatenus Metelli Macedonici domus bellicis nominibus assueverat; altero ex liberis ejus Cretico facto, mora non fuit, quin alter quoque *Balearicus* vocaretur. Baleares per idem tempus insulæ piratica rabie corruperant maria. Homines feros atque silvestres mireris ausos à scopulis suis saltem maria prospicere. Ascendere etiam inconditas

ditas rates, & prænavigantes subinde inopinato impetu terruere. Sed quum venientem ab alto Romanam classem prospexissent, prædam putantes, ausi etiam occurrere: & primo impetu, ingenti lapidum saxorumque nimbo classem operuerunt. Tribus quisque fundis prœliatur. certos esse quis miretur ictus, quum hæc sola genti arma sint. id unum ab infantia studium. Cibum puer à matre non accipit, nisi quem ipsa monstrante percussit. Sed non diu lapidatione terruere Romanos. postquam cominus ventum est, expertique rostra, & pila venientia, pecudum in morem clamore sublato, petierunt fuga litora: dilapsique in proximos tumulos, quærendi fuerunt ut vincerentur.

Cap. IX. *Expeditio in Cypron*

Aderat fatum insularum: igitur & Cypros recepta sine bello. Insulam veteribus divitiis abundantem, & ob hoc Veneri sacram, Ptolemæus regebat. Sed divitiarum tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium populus, & donare regna consuetus, Publio Clodio Tribuno duce, socii vivique regis confiscationem mandaverit. Et ille quidem ad rei famam veneno fata præcepit. cæterum Porcius Cato Cyprias opes liburnis per Tiberinum ostium invexit. quæ res latius ærarium populi Romani, quam ullus triumphus implevit.

Cap. X. *Bellum Gallicum.*

Asia Pompeii manibus subacta; reliqua quæ restabant in Europa, fortuna in Cæsarem transtulit. Restabant autem immanissimi gentium Galli, atque Germani: & quamvis toto orbe divisa, tamen qui vinceret habuit Britannia. Primus Galliæ motus ab Helvetiis cœpit: qui Rhodanum inter & Rhenum siti, non sufficientibus terris, venere sedes petitum, incensis mœnibus suis. hoc sacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, quum inter moras Cæsar, Rhodani ponte rescisso, abstulisset fugam; statim belli-

cosissimam gentem sic in sedes suas, quasi greges in stabula pastor, deduxit. Sequens longe; cruentior pugna Belgarũ; quippe pro libertate pugnantium. Hic cum multa Romanorum militum insignia, tum illud egregium ipsius ducis, quod nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu scuto, in primam volitans aciem, manu prœlium restituit. Inde cum Venetis etiam navale bellum: sed major cum Oceano, quam cum ipsis navibus rixa. quippe illæ rudes, & informes, & statim naufragæ quum rostra sensissent. sed hærebat in vadis pugna, quum æstibus solitis cum ipso certamine subductus Oceanus intercedere bello videretur. Illæ quoque accessere diversitates progentium locorumque natura. Aquitani callidum genus, in speluncas se recipiebant; jussit includi: Morini dilabebantur in silvas; jussit incendi. Nemo tantum feroces dixerit Gallos; fraudibus agunt: Induciomarus Treviros, Ambiorix convocavit Eburones. utrique, absente Cæsare conjuratione facta invenere legatos. sed ille fortiter à Dolabella summotus est, relatumque regis caput. hic insidiis in valle dispositis, dolo perculit. itaque & castra direpta sunt, & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino legato ibi amisimus. Nec ulla de rege mox ultio: quippe perpetua trans Rhenum fuga latuit. Nec Rhenus ergo immunis. nec enim fas erat, ut liber esset receptator hostium atque defensor. Sed prima contra Germanos illius pugna, justissimis quidem ex caussis. Hædui enim de incursionibus eorum querebantur. Quæ Ariovisti superbia? Quum legati dicerent, *Veni ad Cæsarem. Quis est autem Cæsar?* &, *Si vult, veniat*, inquit. &, *Quid ad illum, quid agat nostra Germania? num ego me interpono Romanis?* Itaque tantus gentis novæ terror in castris, ut testamenta passim etiam in principiis scriberentur. Sed illa immania corpora, quo erant majora, eo magis gladiis ferroque patuerunt. Qui calor in prœliando militum fuerit, nullo magis exprimi potest, quam quod ela-

tis super caput scutis, quum se testudine barbarus tegeret, super ipsa Romani scuta salierunt: & inde in jugulos gladiis descendebant. Iterum de Germano Tencteri querebantur. Hic vero jam Cæsar ultro Mosulam navali ponte transgreditur, ipsumque Rhenum: & Hercyniis hostem quærit in silvis: sed in saltus & paludes genus omne diffugerat. tantum pavoris incussit intra ripam subito Romana vis. Nec semel Rhenus, sed iterum quoque, & quidem ponte facto, penetratus est. Sed major aliquanto trepidatio: quippe quum Rhenum suum sic ponte, quasi jugo captum viderent, fuga rursus in silvas ac paludes: &, quod acerbissimum Cæsari fuit, non fuere qui vincerentur. Omnibus terra mariq; captis, respexit Oceanum: & quasi hic Romanis orbis non sufficeret, alterum cogitavit. Classe igitur comparata, Britanniam transit, mira celeritate: quippe quum tertia vigilia Morino solvisset à portu, minus quam medio die insulam ingressus est. Plena erant tumultu hostico littora; & trepidantia ad conspectum rei novæ carpenta volitabant. itaque trepidatio pro victoria fuit. arma, & obsides accepit à trepidis: & ulterius iisset, nisi improbam classem naufragio castigasset Oceanus. Reversus igitur in Galliam, classe majore, auctisque admodum copiis, in eundem rursus Oceanum, eosdemque rursus Britannos, Calidonias sequutus in silvas, unum quoque è regibus Cavelanis in vincula dedit. Contentus his (non enim provinciæ, sed nomini studebatur) cum majore quam prius præda revectus est; ipso quoque Oceano tranquillo magis, & propitio, quasi imparem se fateretur. Sed maxima omnium, eademque novissima conjuratio fuit Galliarum, quum omnes pariter Arvernos atque Biturigas, Carnutas simul Sequanosque contraxit, ille corpore, armis, spirituque terribilis, nomine etiam quasi terrore composito, Vercingentorix. ille festis diebus, & conciliabulis, cum frequentissimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad jus pristinum

libertatis

libertatis erexit. Aberat tunc Cæsar, Ravennæ delectum agens: & hieme creverant Alpes: sic interclusum putabant iter. Sed ille qualis erat ad nuncium rei felicissimæ temeritatis? Per invios ad id tempus montium tumulos, per intactas vias, & nives, expedita manu emersus, occupat Galliam; & ex distantibus hibernis castra contraxit; & ante in media Gallia fuit quam ab ultima timeretur. Tum ipsa capita belli aggressus, urbes; Avaricum cum quadraginta millibus propugnantium sustulit: Alexiam ducentorum quinquaginta millium juventute subnixam flammis adæquavit. Circa Gergoviam Arvernorum, tota belli moles fuit: quippe quum octoginta millia muro, & arce, & abruptis defenderent; maximam civitatem, vallo, sudibus, & fossa, inductoque fossæ flumine, ad hoc decem & octo castellis, ingentique lorica circundatam, primum fame domuit: mox audentem eruptiones, in vallo, gladiis, sudibusque concidit: novissime in deditionem redegit. Ipse ille rex, maximum victoriæ decus, supplex quum in castra venisset, tum & phaleras, & sua arma ante Cæsaris genua projecit: *Habes*, inquit; *fortem virum, vir fortissime, vicisti.*

CAP. XI. *Bellum Parthicum.*

DUm Gallos per Cæsarem in Septemtrione debellat, interim ad Orientem grave vulnus à Parthis populus Romanus accepit. Nec de fortuna queri possumus. caret solatio clades. Adversis & diis, & hominibus, cupiditas consulis Crassi, dum Parthico inhiat auro, undecim strage legionum, & ipsius capite multata est. Et tribunus plebis Metellus, exeuntem ducem hostilibus diris devoverat: & quum Zeugma transisset exercitus, rapta subitis signa turbinibus hausit Euphrates: & quum apud Nicephorum castra posuisset, missi ab Orode rege legati denunciavere, *percussorum cum Pompeio fœderum, Syllaque, meminisset.* Regiis inhians ille thesauris, nihil, ne imaginario quidem jure;

sed

sed *Seleuciæ se responsurum esse* respondit. Itaque dii fœderum ultores, nec insidiis, nec virtuti hostium defuerunt. Jam primum, qui solus & subvehere commeatus, & munire poterat à tergo, relictus Euphrates. tum simulato transfugæ cuidam Mezeræ Syro creditur, dum in mediam camporum vastitatem eodem duce ductus exercitus, undique hosti exponeretur. Itaque vix dum venerat Carras, quum undique præfecti regis, Sillaces & Surenas, ostendere signa auro sericisque vexillis vibrantia. Tum sine mora circumfusi undique equitatus, in modum grandinis atque nimborum densa pariter tela fuderunt. Sic miserabili strage deletus exercitus. Ipse in colloquium sollicitatus, signo dato, vivus in hostium manus incidisset, nisi tribunis reluctantibus, fugam ducis, barbari ferro occupassent. Sic quoque relatum caput ludibrio hosti fuit. Filium ducis, pæne in conspectu patris, eisdem telis operuere. Reliquiæ infelicis exercitus, quo quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam, Syriamque distractæ, vix nuncium cladis retulerunt. Caput ejus recisum cum dextera manu, ad regem reportatum, ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infusum est; ut cujus animus arserat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exangue corpus auro ureretur.

CAP. XII. *Anacephalæosis.*

HÆc est illa tertia ætas populi Romani transmarina, qua Italia progredi ausus, orbe toto arma circumtulit. Cujus ætatis superiores centum anni, sancti, pii, & ut diximus, *aurei*, sine flagitio, sine scelere, dum sincera adhuc & innoxia pastoriæ illius sectæ integritas, dumque Pœnorum hostium imminens metus disciplinam veterem continebat. Postremi centum, quos à Carthaginis, Corinthi, Numantiæque excidiis, & Attali regis Asiatica hæreditate deduximus in Cæsarem & Pompeium, sequutumque hos, de quo dicemus,

Augustum,

Augustum, ut claritate rerum bellicarum magnifici, ita domesticis cladibus miseri & erubescendi. Quippe sicut Galliam, Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, uberrimas validissimasque provincias, Armenios etiam, & Britannos, ut non in usum, ita ad imperii speciem magna nomina acquisiisse pulchrum atque decorum: ita eodem tempore dimicasse domi cum civibus, sociis, mancipiis, gladiatoribus, totoque inter se senatu, turpe atque miserandum. Ac nescio an satius fuerit populo Romano, Sicilia, & Africa contento fuisse, aut his etiam ipsis carere, dominanti in Italia sua, quam eo magnitudinis crescere, ut viribus suis conficeretur. Quæ enim res alia furores civiles peperit, quam nimia felicitas? Syria prima nos victa corrupit: mox Asiatica Pergameni regis hæreditas. Illæ opes atque divitiæ afflixere sæculi mores: mersamque vitiis suis, quasi sentina, rempublicam pessumdedere. Unde enim populus Romanus à tribunis agros & cibaria flagitaret, nisi per famem, quam luxu fecerat? Hinc ergo Gracchana & prima & secunda, & illa tertia Apuleiana seditio. Unde regnaret judiciariis legibus divulsus à senatu eques, nisi ex avaritia, ut vectigalia reipublicæ, atque ipsa judicia in quæstu haberentur? Hinc rursus & promissa civitas Latio, & per hoc arma sociorum. Quid autem bella servilia? unde nobis, nisi ex abundantia familiarum? Unde gladiatorii adversus dominos suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem effusa largitio, quum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium artem facit? Jam ut speciosiora vitia tangamus, nonne ambitus honorum ab iisdem divitiis incitatus? Atqui inde Mariana, inde Syllana tempestas. Aut magnificus apparatus conviviorum, & sumptuosa largitio, nonne ab opulentia, paritura mox egestatem? Hæc Catilinam patriæ suæ impegit. Denique illa ipsa principatus & dominandi cupido, unde, nisi ex nimiis opibus venit? Atqui hæc Cæsarem atque Pompeium, furialibus in exitium

reipublicæ

reipublicæ facibus armavit. Hos igitur populi Romani omnes domeſticos motus, ſeparatos ab externis juſtiſque bellis, ex ordine proſequemur.

CAP. XIII. *Seditioſitas tribuniciæ poteſtatis.*

SEditionum omnium cauſas Tribunicia poteſtas excitavit: quæ ſpecie quidem plebis tuendæ, cujus iu auxilium comparata eſt, re autem dominationem ſibi acquirens, ſtudium populi ac favorem, agrariis, frumentariis, judiciariis legibus aucupabatur. Inerat omnibus ſpecies æquitatis. Quid enim tam juſtum, quam recipere plebem jus ſuum à patribus? ne populus gentium victor, orbiſque poſſeſſor, extorris aris ac focis ageret. Quid tam æquum, quam inopem populum vivere ex ærario ſuo? Quid ad jus libertatis æquandæ magis efficax, quam ut ſenatu regente provincias, ordinis equeſtris auctoritas ſaltem judiciorum regno niteretur? Sed hæc ipſa in perniciem redibant: & miſera reſpublica in exitium ſuum merces erat. Nam & à ſenatu in equitem translata judiciorum poteſtas, vectigalia, id eſt, imperii patrimonium, ſupprimebat: & emptio frumenti, ipſos Reipublicæ nervos, exhauriebat ærarium. Reduci plebs in agros unde poterat ſine poſſidentium everſione? qui ipſi pars populi erant, & tamen relictas ſibi à majoribus ſedes, ætate, quaſi jure hæreditario poſſidebant.

CAP. XIV. *Seditio Tiberii Gracchi.*

PRimam certaminum facem Tiberius Gracchus accendit, genere, forma, eloquentia facile princeps. Sed hic, ſive Mancinianæ deditionis, quia ſponſor fœderis fuerat, contagium timens, & inde popularis: ſive æquo & bono ductus, quia depulſam agris ſuis plebem miſeratus eſt, quacunque mente, rem auſus ingentem, poſtquam rogationis dies aderat, ingenti ſtipatus agmine Roſtra conſcendit: nec deerat obvia manu tota inde nobilitas, & tribuni in partibus. Sed ubi intercedentem legibus

legibus suis Cnæum Octavium videt Gracchus, contra fas collegii, jus potestatis, injecta manu depulit Rostris: adeoque præsenti metu mortis exterruit, ut abdicare se magistratu cogeretur. sic triumvir creatus dividendis agris. Quum ad perpetranda cœpta, die comitiorum prorogari sibi vellet imperium, obvia nobilium manu, eorumque quos agris moverat, cædes à foro cœpit. Inde quum in Capitolium profugisset, plebemque ad defensionem salutis suæ, manu caput tangens, hortaretur, præbuit speciem regnum sibi & diadema poscentis: atque ita duce Scipione Nasica, concitato in arma populo, quasi jure oppressus est.

Cap. XV. *Seditio Caii Gracchi.*

Statim & mortis, & legum fratris sui vindex non minore impetu incaluit Caius Gracchus, qui cum pari tumultu atque terrore plebem in avitos agros arcesseret; & recentem Attali hæreditatem in alimenta populo polliceretur; jamque nimius, & potens altero tribunatu, secunda plebe volitaret: obrogare auso legibus suis Minucio tribuno, fretus comitum manu, fatale familiæ suæ Capitolium invasit. Inde proximorum cæde pulsus, quum se in Aventinum recepisset; inde quoque obvia senatus manu, ab Opimio consule oppressus est. Insultatum quoque mortis reliquiis: & illud sacrosanctum caput Tribuni plebis percussoribus auro pensatum est.

Cap. XVI. *Seditio Apuleiana.*

Nihilominus Appuleius Saturninus Gracchanas asserere leges non destitit. Tantum animorum viro Marius dabat. qui nobilitati semper inimicus, consulatu suo præterea confisus, occiso palam comitiis Annio competitore Tribunatus, subrogare conatus est in ejus locum Caium Gracchum, hominem sine tribu, sine nomine: sed subdito titulo, in familiam ipse se adoptabat. Quum tot, tantisque ludibriis exultaret impune, roga-

dis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit, ut Senatum quoque cogeret in verba jurare; quum abnuentibus *aqua & igni interdicturum se minatur.* Unus tamen extitit, qui mallet exilium. Igitur post Metelli fugam omni nobilitate perculsa, quum jam tertium annum dominaretur, eo vesaniæ progressus est, ut consularia quoque comitia nova cæde turbaret. Quippe ut satellitem furoris sui Glauciam, consulem faceret, Caium Memmium competitorem interfici jussit: & in eo tumultu *regem* ex satellitibus suis se appellatum, lætus accepit. Tum vero jam conspiratione Senatus, ipso quoque jam Mario consule, quia tueri non poterat, adverso; directæ in foro acies, expulsus inde, Capitolium invasit. Sed quum abruptis fistulis obsideretur, Senatuique per legatos pœnitentiæ fidem faceret, ab arce degressus, cum ducibus factionis receptus in curiam, aggressus est. Ibi eum facta irruptione, populus fustibus saxisque coopertum in ipsa quoque morte laceravit.

CAP. XVII. *Drusiana seditio.*

POstremo Livius Drusus non tribunatus modo viribus, sed ipsius etiam Senatus auctoritate, totiusque Italiæ consensu, easdem leges asserrere conatus, dum aliud captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut ne prima illius flamma posset sustineri; & subita morte correptus, hæreditarium in posteros suos bellũ propagaret. Judiciaria lege Gracchi diviserant populum Romanum, & bicipitem ex una fecerant civitatẽ: Equites Romani, tanta potestate subnixi, ut qui fata fortunásque principum haberent in manu, interceptis vectigalibus, peculabantur suo jure rempublicam: Senatus exilio Metelli, damnatione Rutillii debilitatus, omne decus majestatis amiserat. In hoc statu rerum pares opibus, animis, dignitate, (unde & nata Livio Druso æmulatio accesserat) equitem Servilius Cæpio, Senatum Livius Drusus asserere. Signa, & aquilæ, & vexilla aderant: cæterum sic urbe

urbe in una, quasi in binis castris dissidebatur. Prior Cæpio in senatum impetu facto, reos ambitus Scaurum & Philippum, principes nobilitatis elegit. His motibus ut resisteret Drusus, plebem ad se Gracchanis legibus, eisdem socios ad plebem spe civitatis erexit. Extat vox ipsius, *Nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut cœnum dividere vellet, aut cælum.* Aderat promulgandi dies; quum subito tanta vis hominum undique apparuit, ut hostium adventu obsessa civitas videretur. Ausus tamen obrogare de legibus consul Philippus: sed apprehensum faucibus viator non ante dimisit, quam sanguis in ora & oculos redundaret. Sic per vim latæ, jussæque leges: sed pretium rogationis statim socii flagitavere, quum interim imparem Drusum, ægrumque rerum temere motarum, matura, ut in tali discrimine, mors abstulit. nec ideo minus socii promissa Drusi à populo Romano reposcere armis desierunt.

CAP. XVIII. *Bellum Sociale.*

SOciale bellum vocetur licet; ut extenuemus invidiam: si verum tamen volumus, illud civile bellum fuit. quippe quum populus Romanus Etruscos, Latinos, Sabinosque miscuerit, & unum ex omnibus sanguinem ducat; corpus fecit ex membris, & ex omnibus unus est. Nec minore flagitio socii intra Italiam, quam intra urbem cives rebellabant. Itaque quum jus civitatis, quam viribus auxerant, socii justissime postularent, ad quam spem eos cupidine dominationis Drusus erexerat; postquam ille domestico scelere oppressus est, eadem fax, quæ illum cremavit, socios in arma & oppugnationem Urbis accendit. Quid hac clade tristius? quid calamitosius? quum omne Latium, atque Picenum, Etruria omnis, atque Campania, postremo Italia contra matrem ac parentem suam Urbem consurgerent. quum omne robur fortissimorum fidelissimorumq; sociorum sub suis quosque signis haberent, municipalia illa prodigia: Pompedius

pedius Marsos, & Latinos Afranius; Umbros totus senatus, & consules; Samnium Lucaniamque Telesinus: quum regum & gentium arbiter populus ipsum se regere non posset, ut victrix Asiæ Europæque à Corsinio Roma peteretur. Primum fuit belli in Albano monte consilium, ut festo die Latinarum Julius Cæsar, & Martius Philippus consules, inter sacra & aras immolarentur. Postquam id nefas proditione discussum est, Asculo furor omnis erupit, in ipsa quidem ludorum frequentia trucidatis, qui tum aderant ab Urbe, legatis. hoc fuit impii belli sacramentum. Inde jam passim ab omni parte Italiæ, duce & auctore belli discursante Popedio, diversa per populos & urbes signa cecinere. Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vastatio. Ecce Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Fesulæ, ecce Carseoli; reseratæ Nuceria, & Picentia; cædibus, ferro, & igne vastantur. Fusæ Rutilii cöpiæ, fusæ Cæpionis. Nam ipse Julius Cæsar exercitu amisso, quum in Urbem cruentus referretur, miserabili funere mediam etiam Urbem perviam fecit. Sed magna populi Romani fortuna, & semper in malis major, totis denuo viribus insurrexit: aggréssique singuli populos; Cato discutit Etruscos; Gabinius Marsos; Carbo Lucanos; Sylla Samnites. Strabo vero Pompeius; omnia flammis ferroque populatus, non prius finem cædium fecit, quam Asculi eversione, Manibus tot exercituum consularium, direptarumque urbium dis, litaretur.

CAP. XIX. *Bellum Servile.*

UTcunque, etsi cum sociis, (nefas!) cum liberis tamen, & ingenuis dimicatum est. quis æquo animo ferat in principe gentium populo bella servorum? Primum Servile bellum inter initia Urbis Herdonio Sabino duce in ipsa Urbe tentatum est: quum occupata tribuniciis seditionibus civitate, Capitolium obsessum est, & à consule captum. Sed hic tumultus magis fuit quam bellum. Mox

imperio per diversa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius servili, quam Punico bello esse vastatam? Terra frugum ferax, & quodammodo suburbana provincia, latifundiis civium Romanorum tenebatur. Hic ad cultum agri, frequentia ergastula, catenatique cultores, materiam bello præbuere. Syrus quidam nomine Eunus (magnitudo cladium facit, ut meminerimus) fanatico furore simulato, dum Syriæ deæ comas jactat, ad libertatem & arma servos, quasi numinum imperio concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure & igne stipaverat, leniter inspirans, flammam inter verba fundebat. Hoc miraculum primum duo millia ex obviis; mox jure belli refractis ergastulis, sexaginta amplius millium fecit exercitum: regiisque, nequid malis deesset, decoratus insignibus, castella, oppida, vicos, miserabili direptione vastavit. Quin illud quoq; (ultimum belli dedecus) capta sunt castra Prætorum; nec nominare ipsos pudebit, castra Manilii, Lentuli, Pisonis, Hypsæi. Itaq; qui per fugitivarios distrahi debuissent, prætorios duces, profugos prælio, ipsi sequebantur. Tandem Perperna Imperatore supplicium de eis sumptum est. Hic enim victos, & apud Ennam novissime obsessos, quum fame quasi pestilentia consumpsisset, reliquias latronum compedibus & catenis religavit, crucibusque punivit. fuitque de servis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi servili inscriptione violaret. Vixdum respiraverat insula, quum statim à servis, & à Syro reditur ad Cilicem. Athenio pastor, interfecto domino, familiam ergastulo liberatam sub signis ordinat. Ipse veste purpurea, argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimita, non minorem, quam ille fanaticus prior, conflat exercitum: acriusque multo, quasi & illum vindicaret, vicos, castella, oppida diripiens, in dominos, in servos infestius, quasi in transfugas, sæviebat. Ab hoc quoque Prætorii exercitus cæsi; capta Servilii castra,

ſtra, capta Luculli. Sed Aquilius Perpernæ uſus exemplo, interclusum hoſtem commeatibus ad extrema compulit: communitaſq; copias armis, fame facile delevit: dedidiſſentq;ſe,niſi ſuppliciorum metu voluntariam mortem prætul ſſent. Ac ne de duce quidem ſupplicium exigi potuit, quamvis in manus venerit. quippe dum circa deprehendendum eum multitudo contendit, inter rixantium manus præda lacrerata eſt.

CAP. XX. *Bellum Spartacum.*

ENimvero ſervilium armorum dedecus feras. nam & ipſi per fortunam in omnia obnoxii, tamen quaſi ſecundum hominum genus ſunt; & in bona libertatis noſtræ adoptantur. Bellum Spartaco duce concitatum, quo nomine appellem, neſcio, quippe quum ſervi militaverint, gladiatores imperaverint: illi infimæ ſortis homines: hi peſſimam auxere ludibrio calamitatem. Spartacus, Crixus, Oenomaus, effracto Lentuli ludo, cum triginta haud amplius ejuſdem fortunæ viris erupt Capua; ſerviſque ad vexillum & ad auxilium vocatis, quum ſtatim decem amplius millia coiſſent hominum, non modo effugiſſe contenti, jam vindicare volebant. Prima velut harena viris mons Veſuvius placuit. Ibi quum obſiderentur à Clodio Glabro, per fauces cavi montis vitigineis delapſi vinculis, ad imas ejus deſcendere radices: & exitu invio, nihil tale opinantis ducis ſubito impetu caſtra rapuere. inde alia caſtra. Deinceps Coram, totamque pervagantur Campaniam. nec villarum atque vicorum vaſtatione contenti, Nolam atque Nuceriam, Thurios atque Metapontum terribili ſtrage populantur. Affluentibus in diem copiis, quum jam eſſet juſtus exercitus; è viminibus, pecudumque tegumentis inconditos ſibi clipeos; è ferro ergaſtulorum recocto, gladios ac tela fecerunt. Ac ne quod decus juſto deeſſet exercitui, domitis obviis gregibus paratur equitatus, captaque de prætoribus inſignia & faſces ad ducem

detulere. Nec abnuit ille de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in honore virium gladiator, qui defunctorum quoque prælio ducum funera imperatoriis celebravit exequiis, captivoſque circa rogum juſſit armis depugnare: quaſi plane expiaturus omne præteritum dedecus, ſi de gladiatore munerator fuiſſet. Inde jam conſulares quoque aggreſſus, in Apennino Lentuli exercitum percecidit: apud Mutinam Caii Caſſiii caſtra delevit. Quibus elatus victoriis, de invadenda urbe Romana (quod ſatis eſt turpitudini noſtræ) deliberavit. Tandem etiam totis imperii viribus contra mirmillonem conſurgitur: pudoremq; Romanum Licinius Craſſus aſſeruit. à quo pulſi fugatique (pudet dicere) hoſtes, in extrema Italiæ refugerunt. Ibi circa Bruttium angulum cluſi, quum fugam in Siciliam pararent, neq; navigia ſuppeterent, rateſque ex cratibus, & dolia connexa virgultis in rapidiſſimo freto fruſtra experirentur; tandem eruptione facta, dignam viris obiere mortem: & quod ſub gladiatore duce oportuit, ſine miſſione pugnatum eſt. Spartacus ipſe in primo agmine fortiſſime dimicans, quaſi imperator occiſus eſt.

CAP. XXI. *Bellum civile Marianum.*

HOc deerat unum populi Romani malis, jam ut ipſe intra ſe parricidiale bellum domi ſtringeret; & in urbe media ac foro, quaſi harena, cives cum civibus ſuis, gladiatorio more concurrerent. Æquiore animo utcunque ferrem, ſi plebeii duces; aut ſi nobiles, mali ſaltem, ducatum ſceleri præbuiſſent: quum vero, pro facinus! qui viri! qui imperatores! decora & ornamenta ſæculi ſui Marius, & Sylla; peſſimo facinori ſuam etiam dignitatem præbuerunt. Tribus, ut ſic dixerim, ſideribus agitatum eſt: primo & levi, & modico, tumultu magis quam bello, intra ipſos armorum duces ſubſiſtente ſævitia: mox atrocius, & cruentius, per totius viſcera ſenatus graſſante victoria:

ulti-

ultimum non civicam modo, sed hostilem quoque rabiem supergressum est; quum armorum furor totius Italiæ viribus niteretur, eousque odiis sævientibus, donec deessent, qui occiderentur. Initium & causa belli, inexplebilis honorum Marii fames, dum decretam Syllæ provinciam Sulpicia lege sollicitat. Sed impatiens injuriæ statim Sylla legiones circumegit: dilatoque Mithridate, Esquilina, Collinaque porta geminum agmen Urbi infudit. Unde quum consulto Sulpicius, & Albinovanus objecissent catervas, sudesque & saxa undique à mœnibus ac tela jacerentur; ipse quoque jaculatus incendio viam fecit, arcemque Capitolii, quæ Pœnos quoque, Gallos etiam Senones evaserat, quasi captivam victor insedit. Tum ex consulto senatus adversariis hostibus judicatis, in præsentem tribunum, aliosque diversæ factionis, jure sævitum est. Marium servilis fuga exemit; immo fortuna alteri bello reservavit. Cornelio Cinna, Cnæo Octavio consulibus, male obrutum resurrexit incendium: & quidem ab ipsorum discordia, quum de revocandis, quos senatus hostes judicaverat, ad populum referretur. Cincta quidem gladiis concione, sed vincentibus quibus pax & quies potior, profugus patria sua Cinna confugit ad partes. Redit ab Africa Marius, clade major. siquidem carcer, catenæ, fuga, exilium, horrificaverant dignitatem. Itaque ad nomen tanti viri late concurritur: servitia (pro nefas!) & ergastula armantur: & facile invenit exercitum miser imperator. Itaque vi patriam reposcens, unde vi fuerat expulsus, poterat videri jure agere, nisi causam suam sævitia corrumperet. Sed quum diis hominibusque infestus rediret, statim primo impetu cliens & alumna Urbis Ostia, nefanda strage diripitur. mox in urbem quadruplici agmine intratur. divisere copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. Hic postquam manus omnis Octavii depulsa Janiculo est; statim ad principum cædem signo dato, aliquanto sævius, quam aut in Punica, aut in Cim-

brica urbe, sævitur. Octavii consulis caput pro Rostris exponitur; Antonii consularis in Marii ipsius mensis: Cæsar, & Fimbria in penatibus domorum suarum trucidantur; Crassi pater & filius in mutuo alter alterius aspectu: Bæbium atq; Numitorium per medium forum unci traxere carnificum: Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit: Merula flamen Dialis in Capitolio Jovis ipsius oculos venarum cruore respersit: Ancharius ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem illam scilicet manum non porrexerat salutāti. Hæc tot senatus funera intra calendas & idus Januarii mensis, septima illa Marii purpura dedit. Quid futurum fuit, si annum consularis implesset? Scipione & Norbano Quinto consulibus, tertius ille turbo civilis insaniæ toto furore detonuit; quippe quum hinc octo legiones, inde quingentæ cohortes starent in armis, & inde ab Asia cum victore exercitu Sylla properaret. Et sane quum tam ferus in Syllanos Marius fuisset; quanta sævitia opus erat, ut Sylla de Mario vindicaretur? Primum apud Capuam sub amne Vulturno signa concurrunt: & statim Norbani fusus exercitus. statim omnes Scipionis copiæ, ostentata spe pacis, oppressæ. Tum Marius juvenis, & Carbo consules, quasi desperata victoria, ne inulti perirent, in antecessum sanguine senatus sibi parentabant. obsessaq. curia, sic de senatu quasi de carcere, qui jugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis? Nam Quinctus Mucius Scævola pontifex Vestales amplexus aras, tantum non eodem igne sepelitur. Lamponius atque Telesinus Samnitum duces, atrocius Pythro & Annibale Campaniam Etruriamque populantur: & sub specie partium se vindicant. Apud Sacriportum, Collinamque portam debellatæ omnes hostium copiæ. Ibi Marius, hic Telesinus oppressi. Nec idem tamen cædium, qui belli finis fuit. Stricti enim & in pace gladii: animadversumque in eos, qui se sponte dediderant. Minus est, quod apud

Sacriportum, & apud Collinam portam septuaginta amplius millia Sylla concidit. bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium civium in villa publica interfici jussit. Isti tot in pace, non plures sunt. quis autem illos potest computare, quos in Urbe passim, quisquis voluit, occidit? donec admonente Furfidio, *Vivere aliquot debere, ut essent quibus imperarent*; proposita est ingens illa tabula; & ex ipso Equestris ordinis flore ac senatus, duo millia electi, qui mori juberentur. novi generis edictum. Piget post hæc referre, ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani Prætoris, atq; Venuleii: Bæbium sine ferro, ritu ferarum, inter manus laniatum: Marium ducis ipsius fratrem apud Catuli sepulchrum oculis, manibus, cruribusque defossis, servatum aliquandiu, ut per singula membra moreretur. Positis singulorum hominum fere pœnis, municipia Italiæ splendidissima, sub hasta venierunt, Spoletium, Interamnium, Præneste, Florentia. Nam Sulmonem, vetus oppidum socium atq; amicum (facinus indignum !) nondum expugnatum, ut obsides jure belli, & modo morte damnati, duci jubentur : sic damnatam civitatem jussit Sylla deleri.

CAP. XXII. *Bellum Sertorianum.*

BEllum Sertorianum quid aliud, quam Syllanæ proscriptionis hæreditas fuit? hostile potius, an civile dixerim, nescio: quippe quod Lusitani Celtiberique Romano gesserint duce. Exul & profugus feralis illius tabulæ, vir summæ quidem, sed calamitosæ virtutis, malis suis maria terrasque permiscuit: & jam Africæ, jam Balearibus insulis fortunam expertus, missusque in Oceanum, Fortunatas insulas penetravit: tandem Hispaniam armavit. Viro cum viris facile convenit. Nec alias magis apparuit Hispani militis vigor, quam Romano duce. Quantum ille non contentus Hispania, ad Mithridatem quoque Ponticosque respexit, regemque classe juvit. Et quid futurum fuit? satis tanto hosti uno imperatore resistere res Ro-

mana non potuit. additus Metello Cnæus Pompeius. hi copias viri diu, & ancipiti semper acie attrivere: nec tamen prius bello, quam suorum scelere & insidiis, extinctus est. Copias ejus prope tota Hispania persequuti, diu & ancipiti semper acie domaverunt. Prima per legatos certamina habita, quum hinc Domitius, & Thorius; inde Herculeii proluderent: mox his apud Segoviam, illis apud Anam flumen oppressis; ipsi duces cominus invicem experti, apud Lauronem, atque Sucronem æquavere clades. Tum illis ad populationem agrorum, his ad urbium excidia conversis, misera inter Romanos duces Hispania discordiæ pœnas dabat: donec oppresso domestica fraude Sertorio, victo deditoque Perperna, ipsæ quoque in Romanam fidem venere urbes, Osca, Terme, Tutia, Valentia, Auxima, & infame nihil non experta Calaguris. Sic recepta in pacē Hispania. Victores duces externum id magis quam civile bellum videri voluerunt, ut triumpharent.

CAP. XXIII. *Bellum civile sub Lepido.*

MArco Lepido, Quincto Catulo consulibus, civile bellum pæne citius oppressum est quā inciperet: sed quantum? lateque fax illius motus ab ipso Syllæ rogo exarsit! Cupidus, namque rerum novarum per insolentiam Lepidus, acta tanti viri rescindere parabat; nec immerito, si tamen posset sine magna clade Reipublicæ. Nam quum jure belli Sylla dictator proscripsisset inimicos: qui supererant, revocante Lepido, quid aliud, quam ad bellum vocabantur? quumque damnatorum civium bona, addicente Sylla, quamvis male capta, jure tamen, repetitio eorum proculdubio labefactabat compositam civitatem. Expediebat ergo quasi ægræ sauciæq; Reipublicæ requiescere quomodocunque; ne vulnera curatione ipsa rescinderentur. Ergo quum turbidis concionibus, velut classico civitatem terruisset, profectus in Etruriā, arma inde & exercitum Urbi admoverat. Sed jam Mil-

Milvium pontem, collemque Ianiculum Lutatius Catulus, Cnæusque Pompeius, Syllanæ dominationis duces atq; signiferi, alio exercitu insederant. A quibus primo statim impetu retro pulsus, hostisque à senatu judicatus, incruenta fuga Etruriam, inde Sardiniam recessit: ibique morbo & pœnitentia interiit. Victores, quod non temere alias in civilibus bellis, pace contenti fuerunt.

LIBER IV.

CAP. I. *Bellum Catiliniarum.*

CAtilinam luxuria primum, tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio, quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur; in nefaria consilia opprimendæ patriæ suæ cōpulere; Senatum confodere, consules trucidare, distringere incendiis Urbē, diripere ærariū; totam deniq; rempublicā funditus tollere, & quicquid nec Annibal videretur optasse. Quæ omnia quibus (ô nefas!) sociis aggressus est? ipse patricius; sed hoc minus est: Curii, Porcii, Syllæ, Cethegi, Autronii, Varganteii atque Longini. quæ familiæ? quæ senatus insignia? Lentulus quoque cum maxime prætor. hos omnes immanissimi facinoris satellites habuit. Additum est pignus conjurationis, sanguis humanus: quem circumlatum pateris bibere: summum nefas, nisi amplius esset propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa conjuratio in Ciceronem & Antonium cousules incidisset: quorum alter industria rem patefecit, alter manu oppressit. Tanti sceleris iudicium per Fulviam emersit, vilissimum scortum, sed parricidii innocens. Tum Consul habito senatu, in præsentem reum Cicero peroravit: sed non amplius profectum, quam ut hostis evaderet, seque, palam professo, *incendium suum restinctu-rum ruina* minaretur. Et ille quidem ad præpara-

tum à Manlio in Etruria exercitum proficiſcitur, ſigna illaturus Urbi. Lentulus deſtinatum familiæ ſuæ Sibyllinis verſibus regnum ſibi vaticinans, ad præſtitutum à Catilina diem, urbe tota viros, faces, tela diſponit. Nec civili conſpiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in arma ſollicitatis, iiſſet ultra Alpes furor, niſi altera proditione Vulturcii, prætoris literæ tenerentur. Statim Ciceronis imperio injecta eſt barbaris manus. Palam prætor in ſenatu convincitur. De ſupplicio agentibus, Cæſar parcendum dignitati; Cato animadvertendum pro ſcelere cenſebat. Quam ſententiam ſequutis omnibus, in carcere parricidæ ſtrangulantur. Quamvis parte conjurationis oppreſſa, tamen ab incepto Catilina non deſtitit: ſed infeſtis ab Etruria ſignis patriã petens, obvio Antonii exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum ſit, exitus docuit. nemo hoſtium bello ſuperfuit, quem quis in pugnando ceperat locum, eum amiſſa anima corpore tegebat. Catilina longe à ſuis inter hoſtium cadavera repertus eſt; pulcherrima morte, ſi pro patria ſic concidiſſet.

CAP. II. *Bellum Cæſaris & Pompeii.*

JAm pæne toto orbe pacato, majus erat imperium Romanum, quam ut ullis externis viribus extingui poſſet. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipſum illum in exitium ſuum armavit. ac Mariana quidem Cinnanaq; rabies intra Urbem præluſerat, quaſi experiretur. Syllana tempeſtas latius, intra Italiam tamen, detonuerat. Cæſaris furor atque Pompeii, Urbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique qua patebat imperium, quodam quaſi diluvio & inflammatione corripuit: adeo ut non recte tantum *civile* dicatur; ac ne *ſociale* quidem; ſed nec *externum*: ſed potius *commune quoddam ex omnibus, & plus quam bellum.* Quippe ſi duces ejus inſpicias; totus ſenatus in partibus. ſi exercitus; hinc undecim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici ſanguinis. ſi auxilia ſociorum; hinc Gallici

Ger-

Germanique delectus: inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarchondimotus, Cothus, omne Thraciæ, Cappadociæque, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ Æoliæ, totiusq; robur Orientis. si moram belli; quatuor anni, & pro clade rerum breve tempus. si locum & spacium ubi commissum est; intra Italiam: inde se in Galliam Hispaniamque deflexit: reversumq; ab occasu, totis viribus in Epiro Thessaliaque consedit: hinc in Ægyptum subito transiliit: inde respexit Asiam; inde Africæ incubuit: postremo in Hispaniam regyravit, & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim prius quievere, quam in Urbe ipsa, medio senatu, eorum qui victi erant odia victoris sese cæde satiarent. Causa tantæ calamitatis eadem quæ omnium, nimia felicitas. Siquidem Quincto Metello, Lucio Afranio consulibus, quum Romana majestas toto orbe polleret, recentesque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantaret; nimia Pompeii potentia apud ociosos, ut solet, cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum; Cato adversus potentes semper obliquus, detrectare Pompeium, actisque ejus obstrepere. Hinc dolor transversum egit: & ad præsidia dignitati paranda impulit. Forte tunc Crassus genere, divitiis, dignitate florebat: vellet tamen auctiores opes: Cuius Cæsar eloquentia, & spiritu, ecce jam consulatu allevabatur: Pompeius tamen super utrumque eminebat. Sic igitur Cæsare dignitatem comparare, Crasso augere, Pompeio retinere cupientibus, omnibusque pariter potentiæ cupidis, de invadenda Republica facile convenit. Ergo quum mutuis viribus in suum quisque decus niteretur, Galliam Cæsar invadit, Crassus Asiam, Pompeius Hispaniam: tres maximos exercitus: & jam sic orbis imperium societate trium principum occupatur. Decem annos traxit ista dominatio. Exinde, quoniam mutuo metu tenebantur, Crassi morte apud Parthos, & morte Juliæ Cæsaris filiæ,

quæ

quæ nupta Pompeio, generi socerique concordiam matrimonii fœdere tenebat, statim æmulatio erupit. Jam Pompeio suspectæ Cæsaris opes, & Cæsari Pompeiana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem, nec ille superiorem. Nefas! sic de principatu laborabant, tanquam duos tanta imperii fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque consulibus, rupta prima conjurationis fide, de successione Cæsaris senatus, id est Pompeius, agitabat: nec ille abnuebat, si ratio sui proximis comitiis haberetur. Consulatus absenti, quem decem tribuni plebis, favente Pompeio, nuper decreverant, tum dissimulante eodem negabatur. *Veniret, & peteret majorum more.* ille contra flagitare decreta: ac *nisi in fide permanerent, non se remittere exercitum.* Ergo ut in hostem decernitur. His Cæsar agitatus, statuit præmia armorum armis defendere. Prima civilis belli harena, Italia fuit; cujus arces levibus præsidiis Pompeius insederat: sed omnia subito Cæsaris impetu oppressa sunt. Prima Arimino signa cecinerunt. tum pulsus Etruria Libo, Umbria Thermus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum sine sanguine, si Pompeium Brundisii opprimere potuisset: & ceperat. sed ille per obsessi claustra portus, nocturna fuga evasit. Turpe dictu! modo princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à se mare, lacera & pæne inermi nave fugiebat. Nec Pompeius ab Italia, quam senatus ab Urbe, fugatur prior, quam pæne vacuam metu Cæsar ingressus, consulem se ipse facit. Ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, jussit effringi: censumque & patrimonium populi Romani ante rapuit, quam imperium. Pulso fugatoque Pompeio, maluit prius ordinare provincias, quam ipsum sequi. Siciliam & Sardiniam, annonæ pignora, per legatos habet. Nihil hostile erat in Gallia: pacem ipse fecerat. sed ad Hispanienses Pompeii exercitus transeunti per eam duci portas claudere ausa Massilia est. Misera, dum cupit pacem, belli metu
in

in bellum incidit : sed quia tutis muris erat, vinci eam sibi jussit absenti. Græcula civitas, non pro mollitie nominis, & vallum rumpere, & incendere machinas ausa, & congredi navibus : sed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terra marique perdomuit. Mox dedentibus sese ablata omnia præter, quam potiorem omnibus habebant, libertatem. Anceps, variumque, & cruentem in Hispania bellum cum legatis Cnæi Pompeii Petreio & Afranio : quos Ilerdæ castra habentes, apud Sicorim amnem obsidere, & ab oppido intercludere aggreditur. Interim obundatione verni fluminis, commeatibus prohibetur. sic fame castra tentata sunt : obsessorque ipse quasi obsidebatur. sed ubi pax fluminis rediit; populationibus & pugnæ campos aperuit : iterum ferox instat : & cedentes ad Celtiberiam consequutus, aggere & vallo, ac per hæc siti ad deditionem compulit. Sic citerior Hispania recepta est; nec ulterior moram fecit. quid enim una post quinque legiones ? Itaque ultro cedente Varrone, Gades, fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæsaris sequebantur. Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa fortuna est circa Illyricum & Africam; quasi de industria prospera ejus adversis radiarentur. Quippe quum fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Curictico littore castra posuissent; jam maria late tenente Pompeio, repente legatus ejus Octavius & Libo ingentibus copiis classicorum circumvenit utrumque. Deditionem fames extorsit Antonio. Missæ quoque à Basilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, nova Pompeianorum arte Cilicum, actis sub mare funibus, captæ quasi per indaginem. Duas tamen æstus explicuit. Una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit. & quum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vul-

teio

cio mutuis ictibus in se concurrit. In Africa quoque par & virtus & calamitas Curionis fuit: qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Jubæ regis adventum, equitatumque Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suasit, ut amissum sua temeritate exercitum, morte sequeretur. Sed jam debitum par fortuna flagitante, sedem bello Pompeius Epiron elegerat. nec Cæsar moratur. quippe ordinatis à tergo omnibus, quamvis hiems media prohiberet tempestate, ad bellum navigavit. positisque ad Oricum castris, quum pars exercitus, ob inopiam navium cum Antonio relicta, Brundisii moram faceret; adeo impatiens erat, ut ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia, speculatorio navigio, solus ire tentaverit. Extat ad trepidum tanto discrimine gubernatorem vox ipsius: *Quid times? Cæsarem vehis.* Contractis in unum undique copiis, positisque cominus castris, diversa erant ducum consilia. Cæsar pro natura ferox, & conficiendæ rei cupidus, ostentare aciem, provocare, lacessere: nunc obsidione castrorum, quæ sedecim millium vallo obduxerat; (sed quid his obesset obsidio, qui patente mari omnibus copiis abundarent?) nunc expugnatione Dyrrhachii irrita; (quippe quam vel situs inexpugnabilem faceret.) ad hoc assiduis in eruptionem hostium præliis; (quo tempore egregia virtus Scævæ centurionis emicuit, cujus in scuto centum atque viginti tela sedere.) jam vero direptione urbium sociarum, quum Oricum, & Gomphos, & alia castella Thessaliæ vastaret. Pompeius adversus hæc nectere moras, tergiversari simul ut hostem interclusum undique inopia commeatuum tereret, utque ardentissimi ducis consenesceret impetus. Nec diutius profuit duci salutare consilium. milites ocium, socii moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prælio sumpta est Thessalia: & Philippicis campis, Urbis, imperii, generis humani fata com-

commiſſa ſunt. Nunquam ullo loco tantum virium populus Romanus, tantum dignitatis fortuna vidit. Trecenta amplius millia hinc vel illic, præter auxilia regum, & Senatus. Nunquam imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia, fuga victimarum; examina in ſignis; interdiu tenebræ; dux ipſe & nocturna imagine; theatri ſui audiens plauſum, in modum planctus circumſonare; & mane cum pullo (nefas!) apud principia conſpectus. Nunquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit, inde claſſica prius, inde tela. Annotatum quoque committentis aciem Craſtini pilum: qui mox adacto in os gladio, ſic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem qua pugnaverat, ipſa novitate vulneris præferebat. Sed nec minus admirabilior illius exitus belli. Quippe quum Pompeius adeo equitum copia abundaret, ut facile circumventurus ſibi Cæſarem videretur; circumventus ipſe eſt. Nam quum diu æquo Marte contenderent, juſſuque Pompeii fuſus à cornu erupiſſet equitatus; repente hinc ſigno dato, Germanorum cohortes tantum in effuſos equites fecere impetum, ut illi eſſe pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc ſtragem fugientis equitatus, levis armaturæ ruina comitata eſt. Tunc terrore latius dato, turbantibus invicem copiis, reliqua ſtrages quaſi una manu facta eſt. nec ulla res magis exitio fuit, quam ipſa exercitus magnitudo. Multus in eo prælio Cæſar fuit, mediuſque inter Imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, ſed docta, & ad victoriam efficax; *Miles, faciem feri*: altera ad jactationem compoſita; *Parce civibus*: quum ipſe ſequeretur. Felicem utcunque in malis Pompeium, ſi eadem ipſum, quæ exercitum ejus fortuna traxiſſet! Superſtes dignitatis ſuæ vixit, ut cum majore dedecore per Theſſalica Tempe equo fugeret, ut una navicula Lesbon applicaretur: pulſus Hedris in deſerto Ciliciæ ſcopulo, fugam in Parthos, Africam, vel Ægyptum agitaret: ut denique in Peluſio littore, imperio viliſſimi

mi regis, consiliis spadonum, &, ne quid malis desit, Septimii desertoris sui gladio trucidatus, sub oculis uxoris suæ liberorumque moreretur. Quis non peractum esse cum Pompeio crederet bellum? atquin acrius multo atque vehementius Thessalici incendii cineres recaluere. Et in Ægypto quidem adversus Cæsarem sine partibus bellû. Quippe quum Ptolemæus rex Alexandriæ, summum civilis belli scelus peregisset, fœdusque amicitiæ cum Cæsare, medio Pompeii capite sanxisset; ultionem tanti viri Manibus quærente fortuna, causa non defuit. Cleopatra regis soror affusa Cæsaris genibus, partem regni reposcebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quod talis passa videbatur injuriam: odium ipsius regis, qui Pompeii cædem, partium fato, non Cæsari dederat; haud dubie idem in ipsum ausurus, si expedisset. Quam ubi Cæsar restitui jussit in regnum, statim ab eisdem percussoribus Pompeii obsessus in regia, quamvis exigua manu, ingentis exercitus molem mira virtute sustinuit. Ac primum ædificiorum proximorum, atque navalium incendio, infestorum hostium tela submovit: mox in pæninsulam Pharon subitus evasit: inde depulsus in maria, mira felicitate ad proximam classem enatavit relicto quidem in fluctibus paludamento, seu fato; seu consilio, ut illud ingruentibus hostium telis saxisque peteretur. Tandem receptus à classicis suis undique simul hostes adortus, debellata perfida gente, justa generi Manibus dedit. quippe & Theodotus magister, auctorque totius belli, & ne virilia quidem portenta Pothinus atque Ganimedes, diversa per mare & terras fuga & morte consumpti. Regis ipsius corpus obrutum limo repertum est in aureæ loricæ honore. In Asia quoque novus rerum motus à Ponto: plane quasi de industria captante fortuna hunc Mithridatico regno exitum, ut à Pompeio pater, à Cæsare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis discordiæ nostræ fiducia, quam virtutis suæ, infesto in Cappadociam

ciam agmine ruebat: sed hunc Cæsar aggressus, uno, &, ut sic dixerim, non toto prœlio, obtrivit; more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit, abscessit. Nec vana de se prædicatio est Cæsaris; *ante victum hostem esse, quam visum*. Sic cum exteris. at in Africa cum civibus multo atrocius, quam in Pharsalia. Huc reliquias partium naufragarum quidam furoris æstus expulerat: nec reliquias diceres, sed integrum bellum. Sparsæ magis, quam oppressæ vires erant. Auxerat sacramentum ipsa clades Imperatoris: nec degenerebat ducum successio, quippe satis ample sonabant in Pompeiani nominis locum Cato & Scipio. Accessit copiis Mauritaniæ rex Iuba, videlicet ut latius vinceret Cæsar. Nihil ergo inter Pharsaliam, & Thapson, nisi quod amplior, eoq; acrior Cæsarianorum impetus fuit, indignantium post Pompeium crevisse bellum. Denique, quod alias nunquam ante imperium ducis, sua sponte signa cecinerunt. Strages à Iuba cœpit. ejus elephanti bellorum rudes, & nuper à silva, consternati subito clangore, statim & exercitus in fugam, & duces fortius quam ut fugerent, non inconspicua tamen morte omnium. Iam Scipio nave fugiebat: sed assequutis eum hostibus, gladium per viscera exegit: & *ubi esset* quodam requirente, respondit hoc ipsum; *Bene se habet imperator*. Iuba quum sese recepisset in regiam, magnifice epulatus, postero die cum Petreio fugæ comite, super mensas & pocula interficiendum se ei præbuit. ille & regi suffecit, & sibi: quum interim semesi in medio cibi, & parentalia fercula regio simul Romanoque sanguine madebant. Cato non interfuit bello: positisque apud Bagradam castris, Uticam, velut altera Africæ claustra, servabat, sed accepta partium clade, nihil cunctatus, ut sapiente dignum erat, mortem etiam lætus accivit. Nam postquam filium comitesque ab amplexu dimisit, in nocte lecto ad lucernam Platonis libro, qui immortalitatem animæ docet, paullulum quievit, tum circa

primam

primam vigiliam ſtricto gladio revelatum manu pectus ſemel iterumq; percuſſit. Auſi poſt hoc virum medici violare fomentis, ille paſſus dum abſcederent, reſcidit plagas: ſequutaq; vis ſanguinis moribundas manus in ipſo vulnere reliquit. Quaſi non eſſet uſquam dimicatum, ſic arma rurſus & partes. quantoque Africa ſupra Theſſaliam, tanto Africam ſuperabat Hiſpania. Plurimum quantum favoris partibus dabat fraternitas ducum, & pro uno duos ſtare Pompeios. Itaque nuſquam atrocius, nec tam ancipiti Marte concurſum eſt. Primum in ipſo oſtio Oceani Varus Didiuſque legati conflixere: ſed acrius fuit cum ipſo mari, quam inter ſe navibus bellum. ſiquidem velut furorem civium caſtigaret Oceanus, utramq; claſſem naufragio cecidit. Quinam ille horror, quum eodem tempore fluctus, procellæ, viri, naves, armamenta confligerent? adde ſitus ipſius formidinem; vergentia in unum, hinc Hiſpaniæ, inde Mauritaniæ littora; mare & inteſtinum, & externum; imminentesque Herculis ſpeculas; quum omnia undique ſimul prælio, & tempeſtate ſævirent. Mox circa obſidiones urbium utrimque diſcurſum eſt: quæ miſeræ inter hos atque illos duces ſocietatis Romanæ pœnas dabant. Omnium poſtrema certaminum Munda. hic non pro cætera felicitate, ſed anceps,& diu triſte prælium: ut plane videretur neſcio quid deliberare fortuna. Sane & ipſe ante aciem mœſtior non ex more Cæſar; ſive reſpectu fragilitatis humanæ; ſive nimiam proſperorum ſuſpectam habens continuationem; vel eadem timens, poſtquam idem eſſe cœperat quod Pompeius. Sed in ipſo prælio, quod nemo unquam meminerat, quum diu pari Marte acies nihil aliud quam occiderent, in medio ardore pugnantium ſubito ingens inter utroſque ſilentium, quaſi conveniſſet. hic omninm ſenſus erat. Noviſſime illud inuſitatum Cæſaris oculis nefas, poſt quatuordecim annos probata veteranorum manus gradum retro dedit, quod etſi nondum fuge-

rat,

rat, apparebat tamen pudore magis, quam virtute resistere. Itaque ablegato equo, similis furenti, primam in aciem procurrit. Ibi prensare fugientes, confirmare, per totum denique agmen oculis, manibus, clamore volitare. Dicitur in illa perturbatione & de extremis agitasse secum, & ita manifesto vultu fuisse, quasi occupare manu mortem vellet; nisi cohortes hostium quinque per transversam aciem actæ, quas Labienus periclitantibus castris subsidio miserat, fugæ speciem præbuissent hoc aut & ipse credidit, aut dux callidus arripuit in occasionem: & quasi in fugientem invectus, simul & suorum erexit animos, & hostes perculit. nam hi dum se putant vincere, fortius sequi; Pompeiani dum fugere credunt suos, fugere cœperunt. Quanta fuerit hostium cædes, ira, rabiesque victoribus, sic æstimari potest. hoc à prælio profugi quum se Mundam recepissent, & Cæsar obsideri statim victos imperasset, ex congestis cadaveribus agger effectus est, quæ pilis jaculisque confixa inter se tenebantur. fœdum etiam inter barbaros! Sed videlicet victoriam desperantibus Pompeii liberis, Cnæum prælio profugum, crure saucio deserta & avia petentem, Cenonius apud Lauronem oppidum consequutus, pugnantem (adeo nondum desperabat) interfecit. Sextum fortuna in Celtiberiam interim abscondit; aliisque post Cæsarem bellis reservavit. Cæsar in patriam victor invehitur. Primum de Gallia triumphum transmiserat Rhenus, & Rhodanus, & ex auro captivus Oceanus. Altera laurus Ægyptia. tunc in ferculis Nilus, Arsinoe, & ad simulacrum ignium ardens Pharus. Tertius de Pharnace currus, & Ponto. Quartus Jubam & Mauros, & bis subactam ostendebat Hispaniam. Pharsalia, & Thapsos, & Munda nusquam, & quanto majora erant, de quibus non triumphabat! Hic aliquando finis armis fuit. reliqua pax incruenta: pensatumq; clementia bellum. Nemo cæsus imperio præter Afranium. satis ignoverat semel. & Faustum Syllam. didicerat

rat generos timere. filiamque Pompeii cum patruelibus ex Sylla. hic posteris cavebatur. Itaque non ingratis civibus, omnes unum in principem congesti honores: circa templa imagines, in theatro distincta radiis corona; suggestus in curia; fastigium in domo; mensis in cœlo; ad hoc pater ipse patriæ perpetuusque dictator: novissime, dubium, an ipso volente oblata pro Rostris ab Antonio consule regni insignia. Quæ omnia velut infulæ in destinatam morti victimam congerebantur. Quippe clementiam principis vicit invidia, gravisq; erat liberis ipsa beneficiorum potentia. Nec diutius dilatio donata est: sed Brutus & Cassius, aliique patricii consenserunt in cædem principis. quanta vis fati! manaverat late conjuratio, libellus etiam Cæsari datus eodem die. nec perlitare centum victimis potuerat. venit in curiam tamen, expeditionem Parthicam meditans. ibi in curuli sedentem eum senatus invasit: tribusque & viginti vulneribus ad terram datus est. Sic ille, qui terratum orbem civili sanguine impleverat, tandem ipse sanguine suo curiam implevit.

CAP. III. *Cæsar Augustus.*

POpulus Romanus, Cæsare & Pompeio trucidatis, redisse in statum pristinæ libertatis videbatur: & redierat, nisi aut Pompeius liberos, aut Cæsar hæredem reliquisset: vel, quod utroq; perniciosius fuit; si non collega quondam, mox æmulus Cæsarianæ potentiæ, fax & turbo sequentis sæculi, superfuisset Antonius. Quippe dum Sextus paterna repetit; trepidatum toto mari: dum Octavius mortem patris ulciscitur, iterum fuit movenda Thessalia; dum Antoninus varius ingenio, aut successorem Cæsaris indignatur Octavium, aut amore Cleopatræ descifcit in regem. nam aliter salvus esse non potuit, nisi confugisset ad servitutem. Gratulandum tamen in tanta perturbatione est, quod potissimum ad Octavium Cæsarem Augustum summa rerum rediit: qui sapientia sua at-

que

que ſolertia, percnlſum undique & perturbatum ordinavit imperii corpus : quod ita haud dubie nunquam coire & conſentire potuiſſet, niſi unius præſidis nutu, quaſi anima & mente regeretur. Marco Antonio Publio Dolabella conſulibus, imperium Romanum jam ad Cæſares transferente fortuna, varius & multiplex civitatis motus fuit. quodque in annua cœli converſione fieri ſolet, ut mota ſidera tonent, ac ſuos flexus tempeſtate ſignificent ; ſic cum Romanæ dominationis, id eſt humani generis converſione, penitus intremuit, omnique genere diſcriminum, civilibus, terreſtribus, ac navalibus bellis, omne imperii corpus agitatum eſt.

CAP. IV. *Bellum Mutinenſe.*

PRima civilium motuum cauſa teſtamentum Cæſaris fuit, cujus ſecundus hæres Antonius prælatum ſibi Octavium furens, inexpiabile contra adoptionem acerrimi juvenis ſuſceperat bellum. quippe quum intra decem & octo annos tenerum, obnoxium, & opportunum injuriæ juvenem videret, ipſe plenæ ex commilitio Cæſaris dignitatis; lacerare furtis hæreditatem, ipſum inſectari probris, cunctis artibus cooptationem Iuliæ gentis inhibere non deſineret ; denique ad opprimendum juvenem, palam arma moliri; & jam parato exercitu in Ciſalpina Gallia reſiſtentem motibus ſuis Decimum Brutum obſidebat : Octavius Cæſar, ætate & injuria favorabilis, & nominis majeſtate, quod ſibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus (quis crederet?) conſulem aggreditur. obſidio Mutinæ liberat Brutum : Antonium exuit caſtris. Tum quidem etiam manu pulcher apparuit. nam cruentus & ſaucius aquilam, à moriente ſignifero traditam, ſuis humeris in caſtra referebat.

CAP. V. *Bellum Perusinum.*

Alterum bellum concitavit agrorum divisio, quos Cæsar veteranis in castris, pretium militiæ, persolvebat. Semper alias Antonii pessimum ingenium Fulvia gladio cincta virilis militiæ, uxor agitabat. Ergo depulsos agris colonos incitando, iterum in arma ierat. Hic vero jam non privatis, sed totius senatus suffragiis judicatum hostem Cæsar aggressus, intra Perusiæ muros redegit, compulitque ad extrema deditionis, turpi & nihil non experta fame.

CAP. VI. *Triumviratus.*

Quum solus etiam gravis paci, gravis Reipublicæ esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit. Quid contra duos exercitus necesse fuit venire in cruentissimi fœderis societatem? Diversa omnium nota incendia. Lepidum divitiarum cupido, quarum spes ex turbatione Reipublicæ: Antonium ultiones de his; qui se hostem judicassent: Cæsarem inultus pater, & Manibus ejus graves Cassius & Brutus agitabant. In hoc velut fœdus pax inter tres duces componitur. Apud Confluentes inter Perusiam & Bononiam jungunt manus, & exercitus consalutant. Nullo bono more Triumviratus invaditur, oppressaque armis Republica, redit Syllana proscriptio: cujus atrocitas nihil in se minus habet, quam numerum centum quadraginta senatorum. Exitus fœdi, truces, miserabiles, toto terrarum orbe fugientium. pro quibus quis pro dignitate rei ingemiscat, quum Antonius Lucium Cæsarem avunculum suum, Lepidus Lucium Paulum suum fratrem proscripserit Romæ capita cæsorum proponere in Rostris jam usitatum erat: verum sic quoque civitas lacrymas tenere non potuit, quum recisum Ciceronis caput in illis suis Rostris videretur, nec aliter ad videndum eum, quam solebat ad audiendum, concurreretur. Hæc scelera in Antonii Lepidique tabulis.

Cæsar

Cæsar percussoribus patris contentus fuit. Hæc quoque nisi multa fuisset, etiam justa cædes haberetur.

CAP. VII. *Bellum Cassii & Bruti.*

BRutus & Cassius sic Cæsarem, quasi Tarquinium regem, depulisse regno videbantur: sed libertatem, quam maxime restitutam voluerunt, illo ipso parricidio perdidere. Igitur cæde perfecta, quum veteranos Cæsaris, nec immerito, timerent, statim è curia in Capitolium confugerunt. Nec illis ad ultionem deerat animus; sed ducem non habebant. Igitur quum appareret, quæ strages Reipublicæ immineret, displicuit ultio cum consulis abolitione decreta. Ne tamen publici doloris oculos ferrent, in provincias ab illo ipso, quem occiderant, Cæsare datas, Syriam & Macedoniã, concesserunt. Sic vindicta Cæsaris dilata potius quam oppressa est. Igitur ordinata magis ut poterat, quam ut debebat, in Triumviros republica, relicto ad Urbis præsidium Lepido, Cæsar cum Antonio in Cassium Brutumq; succingitur. Illi comparatis ingentibus copiis, eandem illam, quæ fatalis Cnæo Pompeio fuit, harenam insederant. Sed nec tum imminentia cladis destinatæ signa latuere. Nam & assuetæ cadaverum pabulo volucres, castra quasi jam sua circumvolabant: & in aciem prodeuntibus obvius Æthiops nimis aperte ferale signum fuit. Ipsiq; Bruto per noctem, quum illato lumine ex more aliqua secum agitaret, atra quædam imago se obtulit: & *quæ esset* interrogata; *Tuus*, inquit, *malus genius*. Hoc dixit, & sub oculis mirantis evanuit. Pari in meliora præsagio in Cæsaris castris omnia aves, victimæque promiserant: sed nihil illo præsentius, quod Cæsaris medicus somnio admonitus est, *ut Cæsar castris excederet, quibus capi imminebat*: ut factum est. Acie namque commissa, quum pari ardore aliquandiu dimicatum foret: & quamvis duces non essent præsentes, quorum alterum corporis ægritudo, illum

illum metus & ignavia subduxissent; staret tamen pro partibus invicta fortuna & ultoris, & qui vindicabatur: primum adeo anceps fuit & par utrimque discrimen, ut exitus prœlii docuit. Capta sunt hinc Cæsaris castra, inde Cassii. Sed quanto efficacior est fortuna quam virtus! & quam verum est, quod moriens efflavit, non *in re, sed in verbo tantum esse virtutem*! Victoriam illi prœlio error dedit. Cassius inclinato cornu suorum, quum captis Cæsaris castris, rapido impetu recipientis se equites videret, fugere arbitratus evadit in tumulum. inde pulvere & strepitu, etiam nocte vicina, eximentibus gestæ rei sensum, quum speculator quoque in id missus, tardius renunciaret; transactum de partibus ratus, uni de proximis auferendum præbuit caput. Brutus quum in Cassio etiam suum animum perdidisset, ne quid ex constituti fide resignaret (ita enim par superesse bello convenerat) ipse quoque uni comitum suorum confodiendum præbuit latus. Quis sapientissimos viros non miretur ad ultimum non suis manibus usos? nisi si hoc quoque ex persuasione defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum piissimarumque animarum, judicio suo, scelere alieno, uterentur.

CAP. VIII. *Bellum cum Sexto Pompeio.*

SUblatis percussoribus Cæsaris, supererat Pompeii domus. Alter juvenum in Hispania occiderat, alter fuga evaserat: contractisq; infelicis belli reliquiis, quum insuper ergastula armasset, Siciliam, Sardiniamque habebat. Iam & classe medium mare insederat, ô quam diversus à patre! Ille Cilicas extinxerat: hic secum piratas navales agitabat. Tanta mole belli penitus in Siculo freto juvenis oppressus est: magnique famam ducis ad inferos secum tulisset, si nihil tentasset ulterius: nisi quod magnæ indolis signum est, sperare semper. Perditis enim rebus profugit; Asiamque velis petit, venturus ibi in manus hostium & catenas, & quod

quod miserrimum est fortibus viris, ad hostium arbitrium sub percussore moriturus. Non alia post Xerxem miserabilior fuga. quippe modo trecentarum quinquaginta navium dominus, cum sex septemve fugiebat, extincto Prætoriæ navis lumine, anulis in mare abjectis, pavens atque respectans, & tamen non timens ne periret.

CAP. IX. *Bellum Parthicum duce Ventidio.*

QUamvis in Cassio & Bruto partes sustulisset; in Pompeio totum partium nomen abolesset: nondum tamen ad pacis stabilitatem profecerat Cæsar, quum scopulus, & nodus, & mora publicæ securitatis superesset Antonius. Nec ille defuit vitiis, quin periret, immo omnia expertus ambitu & luxuria, primum hostes, deinde cives, tandem etiam terrore sui sæculum liberavit. Parthi clade Crassiana altius animos erexerant; civilesque populi Romani discordias læti acceperant: itaque ut prima adfulsit occasio, non dubitaverunt & erumpere, ultro quidem invitante Labieno. qui missus à Cassio Brutoque (quis furor scelerum!) sollicitaverat hostes in auxilium. & illi Pacoro duce, regio juvene, dissipant Antoniana præsidia. Saxa legatus, ne veniret in potestatem, à gladio suo impetravit. Denique ablata Syria, emanabat latius malum, hostibus sub auxilii specie sibi vincentibus; nisi Ventidius, & hic legatus Antonii, incredibili felicitate & Labieni copias, ipsumq; Pacorum, & omnem Parthicum equitatum, toto inter Orontem & Euphratem sinu late cecidisset. Viginti amplius millium fuit. nec sine consilio ducis. qui simulato metu adeo passus est hostem castris succedere, donec absumpto jactus spatio, adimeret usum sagittarum. Rex fortissime dimicans cecidit. Mox circumlato ejus per urbes quæ desciverant capite, Syria sine bello recepta. Sic Crassianam cladem Pacori cæde pensavimus.

CAP. X. *Bellum Parthicum cum Antonio.*

EXpertis invicem Parthis atque Romanis, quum Crassus atq; Pacorus utrinque virium mutuarum documenta fecissent; pari rursus reverentia integrata amicitia: & quidem ab ipso fœdus Antonio cum rege percussum. Sed immensa vanitas hominis, dum titulorum cupidine, Araxem & Euphratem sub imaginibus suis legi concupiscit; neque causa, nec consilio, ac ne imaginaria quidem belli indictione quasi hoc quoque ex arte ducis esset, obrepere; relicta repente Syria in Parthos impetum facit. Gens præter armorum fiduciam callida, simulat trepidationem, & in campos fugam: hic statim quasi victor sequebatur: quum subito nec magna hostium manus, ex improviso, & jam in fessos via, sub vespere, velut nimbus erupit, & missis undique sagittis duas legiones operuerunt. Nihil acciderat in comparationem cladis, quæ in posterum diem imminebat, nisi intervenisset deum miseratio. Unus ex clade Crassiana Parthico habitu castris adequitat, & salute Latine data, quum fidem ipso fecisset, quid immineret edocuit; *jam affuturum cum omnibus copiis regem: irent retro, peterentque montes: sic quoque hostem fortasse non defore.* atque ita sequuta est minor vis hostium quam imminebat. Adfuit tamen; deletæq; reliquæ copiæ forent, nisi urgentibus telis in modum grandinis, quadam forte, quasi docti, procubuissent in genua milites, & elatis super capita scutis, cæsorum speciem præbuissent. Tum Parthus arcus inhibuit, deinde Romani quum se rursus extulissent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex barbaris miserit vocem; *ite & bene valete, Romani. merito vos victores fama gentium loquitur, qui Parthorum tela fugistis.* Non minor ex aqua postea, quam ab hostibus clades. infesta primum siti regio. tum quibusdam Salmacidis fluvius infestior. novissimeque jam ab invaldis & avide hauriebatur: quum noxiæ etiam dulcis fieret

ret. Mox & ardores per Armeniam; & nives per Cappadociam; & utriusque cœli subita mutatio pro pestilentia fuit. Sic vix tertia parte de sedecim legionibus reliqua; quum argentum ejus passim dolabris concideretur; & subinde inter moras mortem à gladiatore suo efflagitasset egregius imperator; tandem perfugit in Syriam. ibi incredibili quadam mentis vecordia ferocior aliquanto factus est: quasi vicisset qui evaserat.

CPA. XI. *Bellum cum Antonio & Cleopatra.*

FUror Antonii quatenus per ambitum non interiret, luxu & libidine extinctus est. Quippe post Parthos, quum exosus arma in otio ageret, captus amore Cleopatræ, quasi bene gestis rebus, in regio se sinu reficiebat. Hæc mulier Ægyptia, ab ebrio imperatore, pretium libidinum Romanum imperium petit. Et promisit Antonius: quasi facilior esset Partho Romanus. Igitur dominationem parare, nec tacite: sed patriæ, nominis, togæ, fascium oblitus, totus in monstrum illud ut mente, ita animo quoque, & cultu desciverat. Aureum in manu baculum; ad latus acinaces; purpurea vestis ingentibus obstricta gemmis; diadema aderat, ut regina rex ipse frueretur. Ad primam novorum motuum famam Cæsar à Brundisio trajecerat, ut venienti bello occurreret: positisque in Epiro castris, Leucadem insulam, montemque Leucaten, & Ambracii sinus cornua, infesta classe succinxerat. Nobis quadringentæ amplius naves; ducentæ non minus hostium: sed numerum magnitudo pensabat. Quippe à senis in novenos remorum ordinibus, ad hoc turribus, atque tabulatis allevatæ, castellorum & urbium specie, non sine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur. quæ quidem ipsa moles exitio fuit. Cæsaris naves à triremibus in senos non amplius ordines creverant. Itaque habiles in omnia quæ usus poscebat, ad impetus & recursus flexusque capiendos, illas graves, & ad omnia præpeditas, singulas plures

plures adortæ, missilibus simul, tum rostris, ad hoc ignibus jactis, ad arbitrium dissipavere. Nec ulla re magis hostilium copiarum apparuit magnitudo, quam post victoriam. Quippe immensa classis, naufragio belli facto, toto mari ferebatur. Arabumque, & Sabæorum, & mille aliarum gentium Asiæ spolia, purpuram aurumque in ripam assidue mota ventis maria revomebant. Prima dux fugæ regina, cum aurea puppe, veloque purpureo, se in altum dedit. Mox sequutus Antonius: sed instare vestigiis Cæsar. Itaq; nec præparata in Oceanum fuga; nec munita præsidiis utraque Ægypti cornua, Parætonium atque Pelusium, profuere. prope manu tenebantur. Prior ferrum occupavit Antonius. Regina ad pedes Cæsaris provoluta tentavit oculos ducis. frustra. Nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit. Nec illa de vita quæ offerebatur, sed de parte regni laborabat. Quod ubi desperavit à principe, servarique se triumpho vidit, incautiorem nacta custodiam, in Mausoleum se (sepulchra regum sic vocant) recipit. ibi maximos, ut solebat, induta cultus, in differto odoribus solio, juxta suum se collocavit Antonium: admotisque ad venas serpentibus, sic morte quasi somno soluta.

CAP. XII. *Bella adversus gentes exteras.*

HIc finis armorum civilium. reliqua adversus exteras gentes: quæ districto circa mala sua imperio, diversis orbis oris emicabant. Nova quippe pax: nec dum assuetæ frenis servitutis tumidæ gentium inflatæque cervices, ab imposito nuper jugo resiliebant. Ad Septemtrionem conversa ferme plaga ferocius agebat; Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Mysi, Thraces & Daci, Sarmatæ atque Germani. Noricis animos dabant Alpes atque nives, quo bellum non posset ascendere: sed omnes illius cardinis populos, Brennos, Senones atque Vindelicos, per privignum suum Claudium Drusum perpacavit. Quæ fuerit callidarum gen-

gentium feritas, facile vel mulieres ostendere; quæ deficientibus telis, infantes ipsos afflictos humo in ora militum adversa miserunt. Illyrii quoque sub Alpibus agunt, imasque valles earum, ad quædam quasi claustra, custodiunt, abruptis torrentibus impliciti. in hos expeditionem ipse sumpsit; fierique pontes imperavit. Hic se & aquis & hoste turbantibus, cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit: & in via primus, tunc agmine sequuto, quum Illyricus multitudine pontem succidisset, saucius manibus ac cruribus, speciosior sanguine, & ipso periculo augustior, terga hostium percecidit. Pannonii duobus saltibus, ac tribus fluviis, Dravo, Savo, Histroque vallabantur. populati proximos, intra ripas se recipiebant. in hos domandos Vibium misit. cæsi sunt in utrisque fluminibus. Arma victorum non ex more belli cremata; sed capta sunt, & in profluentes data: ut cæteris, qui resistebant, victoria sic nunciaretur. Dalmatæ plerumq; sub silvis agunt: inde in latrocinia promptissimi. Hos jam quidem Marcius incensa urbe Delminio quasi detruncaverat. postea Asinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat; (hic secundus orator) sed Augustus perdomandos Vibio mandat: qui efferum genus fodere terras coëgit, aurumque venis repurgare: quod alioquin gens omnium cupidissima, studiosa diligentia acquirit; ut illud in usus suos servare videatur. Mysi quam feri, quam truces fuerint, quam ipsorum etiam barbari barbarorum, horribile dictu est. Unus ducum, ante aciem postulato silentio, *Qui vos*, inquit, *estis*? Responsum invicem: *Romani, gentium domini*. Et illi, *Ita*, inquiunt, *si nos viceritis*. Accepit omen Marcus Crassus. Illi statim ante aciem immolato equo concepere votum, *ut cæsorum extis ducum & litarent, & vescerentur*. Deos audisse crediderim, nec tubam sustinere potuerunt. Non minimum terroris incussit barbaris Domitius centurio, satis barbaræ, efficacis tamen apud pares homines stoliditatis, qui foculum gerens

rens super cassidem, suscitatam motu corporis flammam, velut ardenti capite fundebat. Ante hos, Thracum maxime populus desciverat. Ille barbarus & signis militaribus, & disciplina, armis etiam Romanis assueverat: sed à Pisone perdomiti, in ipsa captivitate rabiem ostendere. quippe quum catenas morsibus tentarent, feritatem suam ipsi puniebant. Daci montibus inhærent, Cotisonis regis imperio, quotiens concretus gelu Danubius junxerat ripas, decurrere solebant, & vicina populari. Visum est Cæsari Augusto gentem aditu difficilimam submovere. Misso igitur Lentulo, ultra ulteriorem repulit ripam: citra, præsidia constituit. Sic tunc Dacia non victa, sed summota, atque dilata est. Sarmatæ patentibus campis inequitant. & hos per eundem Lentulum prohibere Danubio satis fuit. Nihil præter nives, rarasq; silvas habent. Tanta barbaries est, ut pacem non intelligant. Germaniā quoque utinam vincere tanti non putasset: magis turpiter amissa est, quam gloriose acquisita: sed quatenus sciebat patrem suum Cæsarem, bis trajecto ponte Rheno, quæsisse bellum; in illius honorem concupiit facere provinciam. & factum erat, si barbari tam vitia nostra, quam imperia ferre potuissent. Missus in eam provinciam Drusus, primos domuit Usipetes: inde Tenctheros percucurrit, & Cattos. Nam Marcomanorum spoliis insignibus quendā editum tumulum in trophæi modum excoluit. Inde validissimas nationes, Cheruscos Suevosque & Sicambros pariter aggressus est: qui viginti centurionibus crematis, hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeo certa victoriæ spe, ut prædam in antecessum pactione diviserint. Cherusci equos; Suevi aurum & argentum; Sicambri captivos elegerant; sed omnia retrorsum. Victor namque Drusus equos, pecora, torques eorum, ipsosque, præda divisit, & vendidit. præterea in tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen; per Albim; per Visurgim,

gim. Nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta amplius castella direxit. Bonnam & Gesoniam cum pontibus junxit, classibusque firmavit. Invisum atque inaccessum in id tempus Hercynium saltum patefecit. Ea deniq; in Germania pax erat, ut mutati homines, alia terra, cœlum ipsum mitius molliusque solito videretur. Denique non per adulationem, sed ex meritis, defuncto ibi fortissimo juvene, ipsi, quod nunquam alias, senatus cognomen ex provincia dedit. Sed difficilius est provincias obtinere, quam facere. viribus parantur, jure retinentur. Igitur breve id gaudium. Quippe Germani victi magis, quam domiti erant: moresque nostros magis, quam arma sub imperatore Druso suspiciebant: postquam vero ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac superbiam, haud secus quam sævitiam odisse cœperunt. Ausus ille agere conventum: & in castris jus dicebat, quasi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce posset inhibere: at illi, qui jam pridem rubigine oblitos enses, inertesq; mœrerent equos, ut primum togas, & sæviora armis jura viderunt, duce Arminio arma corripiunt. quum interim tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prædicta quidem, & prodita per Segestem, unum principum, conjuratione commoveretur. Itaq; improvidum, & nihil tale metuentem improviso adorti, quum ille (ô securitas!) ad tribunal citaret; undiq; invadunt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Varus perditas res eodem, quo Cannensem diem Paullus; & fato est & animo sequutus. Nihil illa cæde per paludes, perque silvas cruentius: nihil insultatione barbarorum intolerantius, præcipue tamen in causarum patronos. aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sutum, recisa prius lingua, quam in manu tenens barbarus, *tandem*, inquit, *vipera, sibilare desiste*. Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum. Signa & aquilas duas adhuc barbari possident, tertiam signifer prius quam in manus ho-

 stium

ſtium veniret, evulſit; merſamque intra baltei ſui latebras gerens, in cruenta palude ſic latuit. Hac clade factum, ut imperium, quod in littore Oceani non ſteterat, in ripa *Rheni* fluminis ſtaret. Hæc ad Septemtrionem. Sub Meridiano tumultuatum magis, quam bellatum eſt. Muſulanios atque Gætulos accolas Syrtium, Coſſo duce compeſcuit: unde illi *Gætulici* nomen. Latius victoria patet. Marmaridas atque Garamantas Curinio ſubigendos dedit. Potuit & ille redire *Marmaricus*; ſed modeſtior in æſtimanda victoria fuit. Ad Orientem plus negotii cum Armeniis. huc alterum ex Cæſaribus nepotibus ſuis miſit. Ambo fato breves; ſed alter inglorius. Maſſiliæ quippe Lucius Morbo ſolvitur: in Syria Caius ex vulnere, quum Armeniam ad Parthos ſe ſubtrahentem recipit. Armenios, victo rege Tigrane, in hoc unum ſervitutis genus Pompeius aſſueverat, ut rectores à nobis acciperent. Intermiſſum ergo jus, per hunc recuperatum, non incruento, nec inulto tamen certamine. Quippe Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, ſimulata proditione, adortus virum intentum libello, quem, ut theſaurorum rationes continentem, ipſe porrexerat, ſtrictus ac recreatus ex vulnere in tempus. Cæterum barbarus undique infeſto exercitu oppreſſus, gladio, & pyra, in quam ſe percuſſus immiſit, ſuperſtiti etiamnum Cæſari ſatisfecit. Sub Occaſu pacata fere omnis Hiſpania, niſi quam Pyrenæi deſinentis ſcopulis inhærentem citerior alluebat Oceanus. Hic duæ validiſſimæ gentes, Cantabri & Aſtures, immunes imperii agitabant. Cantabrorum & pejor, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit; qui non contenti libertatem ſuam defendere, proximis etiam imperitare tentabant, Vaccæoſque, & Curgonios, & Aurigonas crebris incurſionibus fatigabant. In hos igitur, quia vehementius agere nunciabantur, non mandata expeditio, ſed ſumpta eſt. Ipſe venit Sageſamam: caſtra poſuit. inde partito exercitu totam in diem amplexus Cantabriam, efferam

feram gentem, ritu ferarum quasi indagine debellabat. Nec ab Oceano quies, quum infesta classe ipsa quoque terga hostium cæderentur. Primum adversus Cantabros sub mœnibus Belgicæ præliatus est. Hinc fuga in eminentissimum Vinnium montem, quem maria prius Oceani, quam arma Romana ascensura esse crediderant. Tertio Aracillum oppidum magna vi repugnat. Captum tamen postremo fuit. Medulli montis obsidio (quem perpetua quindecim millium fossa comprehensum cinxit undique simul adeunte Romano) postquam extrema barbari vident; certatim igne, ferro inter epulas, venenoque, quod ibi vulgo ex arboribus taxeis exprimitur, præcepere mortem: seque pars major à captivitate, quæ videbatur, vindicavere. Hæc per Antistium, Furnium, Agrippam legatos, hibernans in Tarraconis maritimis Cæsar accepit. Ipse præsens hos deduxit montibus: hos obsidibus astrinxit: hos sub corona jure belli venumdedit. Digna res lauro, digna curru senatui visa est: sed jam Cæsar tantus erat, ut posset triumphos contemnere. Astures per idem tempus ingenti agmine à montibus suis descenderant. Nec temere sumptus, ut barbaris, impetus: sed positis castris apud Asturam flumen, trifariam diviso agmine, tria simul Romanorum castra aggredi parabant. Fuisset & anceps, & cruentum, & utinam mutua clade certamen, tunc tam fortibus, tam subito, tam cum consilio venientibus; nisi Trigæcini prodidissent. à quibus præmonitus Carisius, cum exercitu adveniens oppressit consilia. sic quoque tamen non incruento certamine. Reliquias fusi exercitus validissima civitas Lancia excepit. ubi adeo certatum est, ut quum in captam urbem faces poscerentur, ægre dux impetraverit veniam, *ut victoriæ Romanæ stans potius esset, quam incensa monumentum.* Hic finis Augusto bellicorum certaminum fuit; idem rebellandi finis Hispaniæ. Certa mox fides, & æterna pax; cum ipsorum ingenio, in pacis partes promptiore; tum consilio Cæsaris,

qui

qui fiduciam montium timens, in quos se recipiebant, castra sua, sed quæ in plano erant, habitare & incolere jussit. Ingentis esse consilii illud observari cœpit. Natura regionis circa se omnis aurifera, miniique & chrysocollæ, & aliorum colorum ferax. Itaque exerceri solum jussit. Sic Astures & latentes in profundo opes suas atque divitias, dum aliis quærunt, nosse cœperunt. Omnibus ad Occasum & Meridiem pacatis gentibus, ad Septemtrionem quoque, duntaxat intra Rhenum atque Danubium; item ad Orientem intra Taurum & Euphratem; illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populnm Romanum reverebantur. Nam & Scythæ misere legatos, & Sarmatæ, amicitiam petentes. Seres etiam, habitantesque sub ipso sole Indi, cum gemmis, & margaritis, elephantes quoque inter munera trahentes, nihil magis, quam longinquitatem viæ imputabant, quam quadriennio impleverant; & tamen ipse hominum color ab alio venire cœlo fatebatur. Parthi quoque quasi victoriæ pœniteret, rapta clade Crassiana ultro signa retulere. Sic ubique cuncta atq; continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. Ausúsque tandem Cæsar Augustus septingentesimo ab Urbe condita anno, Janum Geminum cludere, bis ante se clusum; sub Numa rege; & victa primum Carthagine. Hinc conversus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuriam fluens sæculum, gravibus severisque legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia *Dictator perpetuus*, & *Pater patriæ* dictus. Tractatum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, *Romulus* vocaretur: sed sanctius & reverentius visum est nomen *Augusti*; ut scilicet jam tum dum colit terras, ipso nomine & titulo consecraretur.

NOTÆ
ET
OBSERVATA POLITICA
ad
LUCIUM FLORUM.

Ad Prologum.

FLORUS in hoc Prologo populum Romanum homini comparat. Ut enim homo cæteris omnibus præfertur animantibus, utpote rationis & cogitationis particeps, ita Romanum imperium cæterarum gentium imperia ac Respub. antecelluit dignitate. Huc ſpectant, quæ apud autores hujus imperii laudes paſſim occurrunt, ut apud Livium, Plinium, Solinum, Trogum, Romam *caput orbis* appellantes. Auguſtinus lib. 5. de civitate Dei, proprias eſſe refert populi Romani artes regnandi atque imperandi, ſecutus Virgilium, ubi ait,

Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidē, vivos ducent de marmore vultus,
Orabunt cauſas melius, cœlique meatus
Diſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent;
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes.

Hinc & illud Martialis:

Terrarum Dea gentiumque Roma,
Cui par eſt nihil & nihil ſecundum.

Et Ovidius 2. Faſtorum.

Gentibus eſt aliis tellus data limite certo,
Romanæ ſpacium eſt urbis & orbis idem.

Septingentos per annos] Hic obſervandum, quod Plato ſcripſit, intra ſeptingentos annos ſtatam eſſe & magnis rebuſpublicis definitam converſionem.

Nam & laboribus] Hic ſpectat illud Virgilii. 1. Æneidos:

Tantæ

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Virtus & Fortuna] Ammianus Marcellinus: *Virtus & Fortuna, ut augeretur sublimibus incrementis Roma, convenerunt plerumque dissidentes.*

Si pariter atque in semet] An fuerit *insimul*, vel potius quod ex Vineti MSS. adducit Gruterus, *insemel*? *insimul* usus idem lib. 2. cap. 20. *Relictæ regiis hæreditatibus opes & tota insimul regna veniebant.*

Vide etiam inclinantem huc Cl. Salmasium.

Si quis ergo populum Romanum quasi hominem, Lactantius Firmianus l. 7. c. 15. quod ex Seneca citat, nostri Flori est. Fefellit Lactantium prænomen Annæi, quod Floro codices nonnulli attribuunt, nonnulli etiam id agnoscunt, omisso Flori nomine, estque proprium Senecarum. Verba Lactãtii sunt: *Non inscite Seneca Romanæ urbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub cæteris regibus à quibus & aucta sit & disciplinis pluribus institutisque formata: at vero Tarquinio regnante, cum jam quasi adulta esse cœpisset, initium fuisset adolescentiæ, quæ fine belli Punici terminata sit; ac tum deniq; confirmatis viribus cæpisse juvenescere: sublata autem Carthagine, quæ tam diu æmula imperii Romani fuit, manus suas in totum orbem terra marique, porrexisse; donec regibus cunctis & nationibus subjugatis, bellorum materia deficeret, tumque viribus suis male usam, donec iisdem seipsam confecit. Quæ fuit prima ejus senectus. Nam bellis lacerata civilibus, atque intestinis malis pressa, rursus ad regimen singularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam revoluta.*

Quibus circum ipsam matrem suam cum finitimis luctatus est] In Schedis Nazarianis quas citat vir clarissimus atq; eximius Claudius Salmasius, haberi intelligo: *circum ipsam ann ipsa cum finitimis.* Quibus ex verbis, truncatis & balbutientibus, fa-

ciendum idem putabat, *circum ipsas cunas, vel incunabula cum finitimis luctatus est*. Mihi fere fuisse primitus videtur *circum ipsam mammam suam cum finitimis luctatus est*. Nam Roma & Romulus à Ruma dicti, ob rumam, id est, mammam, qua in Tiberis ripa expositos infantes lupa lactavit, præbens rumam, id est, mammam, autore Festo. Quibus adde, quod exinde, Roma ubere exerto ac nudo pingi solita. Unde Sidonius Appollinaris Paneg. ad Majoranum V.

Sederat exerto bellatrix pectore Roma.

Et clarius Corippus lib. 1.

Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
Exerto & nudo gestantem pectore mammam.

Allusere quoq; Symmachus & Cassiodorus, quorum ille lib. 2. Epist. hic Epist. 1. lib. 2. Et denique Arelas, quam Ausonius *Gallulam Romam* appellat, dicta antiquitus memoratur Avieno, voce Græcanica, *Theline*, id est, mamillaria. Ait,

Arelatus illic civitas attollitur,
Theline vocata sub priore seculo,
Graio incolente.

Innuit igitur Florus infantiam populi Romani mammæ adhuc suæ pressius propiusque adhærentem, nec ab ea digredi longiuscule ausam, cum finitimis tantum, hinc inde lacessentibus, luctatam.

Quasi reddita juventute revirescit] De Trajani hoc ævo dici ex verbis autoris luce clarius est. Geminum habet Curtius lib. 10. *Non ergo revirescit salum, sed etiam floret imperium:* intelligens scilicet adultum jam ejusdem Trajani imperium, sub quo & claruisse eundem illum elegantissimum autorem ostendimus alias, suoque aliquando loco ostendemus luculentius.

Observandum,

1. Quam Plato scripsit statam & definitam esse magnarum rerum publicarum periodum ac conversionem circa septimum seculum, eam quoque in imperio Romano locum habuisse. Nam post-

quam

quam annos septingentos primo sub regibus, atq; inde sub consulibus fuisset populus Romanus, rediit tandem, Augusto imperante, reipublicæ status ad principatum seu unius imperium: Atque inde, deducto ab Augusto ad alterum septingentesimum annum calculo, comperiemus penitus pessundatum fuisse imperium, atque occupasse illud Pontificem Romanum, qui tunc temporis præcipue se exeruit, post scilicet ævum Gregorii Magni, id est, anno circiter septingentesimo Christi, qui sub Augusto natus est.

2 Observandum, quod alii, cum per bruta animantia, ut sunt leones, ursi, arietes, imperiorum seu monarchiarum robur ac vigorem denotaverint, quemadmodum à Daniele factum, nostrum autorem per hominis ætatem, veluti per gradus quosdam, idem adumbrasse: ut nimirum quantum homo animantibus cæteris; tantum etiam hoc imperium cæteris antecelluisse dignitate, potentia ac moderatione monstraret.

Ad Cap. I. *Argumentum.*

ROmuli & Remi ortus, educatio & Fortuna exponitur. Roma conditur in Palatio, eamq; legibus firmat Romulus.

Primus ille] Concinnius sit meo animo, *illi.* illi, scilicet populo Romano, qui, ut dictum, per gradus eos ætatum crevit atque adolevit. Ei primus & urbem & imperium condidit & fundavit Romulus.

Lupa vagitum] Romulum & Remum à vera lupa nutritos scribunt Plinius lib. 8. cap. 17. Justinus lib. 43. sub finem: Plutarchus cap. 65. Parall. & Naso 3. Fastorum.

Lacte quis infantes nescit crevisse ferino,
Et picum expositis sæpe tulisse cibos?

Fabulosum putant Livius 1. ab urbe condito, itemq; Lactantius lib. 1. cap. 20. *Romuli nutrix lupa honoribus est affecta divinis. Et ferrem si id animal ipsum fuisset, cujus figuram gerit. Autor est Livius Laurentiæ esse simulacrum. Fuit enim*

Faustuli

Faustuli uxor, & propter vulgati corporis vilitatem lupa inter pastores, id est, meretrix nuncupata est. Unde etiam lupanar. Et addit idem Romanos Atheniensium hic exemplum secutos. Nam apud Athenienses cum Leæna quædam fœmina tyrannum trucidasset, quia nefas erat meretrici simulacrum consecrare, consecrarunt animal leænam.

Prima victima] Lucanus:

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Et Horatius 7. Epod.

Acerba fata Romanos agunt,
Scelusque fraternæ necis:
Ut immerentis fluxit in terram Remi
Sacer nepotibus cruor.

Variis quasi elementis] Ex Ovidii isto:

Parva fuit, si prima velis elementa referre,
Roma.

Et stator Jupiter] Seneca lib. 4. cap. 7. de Beneficiis: *Stator non, ut historici tradiderunt, ex eo, quod post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio ejus omnia, stator stabilitorque est.*

Observandum,

1. Romulum inter cætera, existimavisse haud sufficere populo militarem disciplinam, nisi togata etiam prudentia domi imbueretur. Quapropter legibus & politia statum reipublicæ firmavit.

2. Asylorum usum, sive abusum potius, à Romanis mutuasse Christianos, qui facinorosis promiscue immunitatem concedunt in templa & ad aras confugientibus: Romulus autem Cadmum Thebanum æmulatus est. Quæ enim Judæi habuerunt asyla, quorum in literis sacris mentio, perfugio tantum fuerunt iis qui delicta non voluntaria commiserant.

Ad CAP. II.

Omnia quæ ad divinum cultum spectabant, Numa in octo partes distribuit;

Primi erant *Curiones*, qui pro curialibus rem divinam faciebant.

Secundi *flamines* quos à gestatione pileorum, quæ flamea dicebantur, ita nominabant. Vide Halicarnasseum. Alii à filo derivant, quasi filamines.

Tertii erant *Tribum celerum*, qui designari solebant, ut regum ad bellum euntium satellites & custodes.

Quarto ordine erant *augures*, qui non avium tantum, sed signa omnia divinitus missa interpretabantur.

Quintus ordo habebat *virgines Vestales*, quæ sacri ignis custodes erant.

Sexto loco habebantur *Salii*, qui saltatione & choreis laudabant deos amorum præsides.

Septima in classe *feciales* locabantur. Horum officium erat, 1. ut cura gereretur ne pop. Rom. ulli fœderatæ civitati bellum injustum inferret, 2. ut cognoscerent si qui fœderatorum se à Romanis injuriam passos dicerent, an id jure dicerent, 3. ut imperatorum delicta contra jusjuranda ac fœdera commissa expiarent.

Ultimo & octavo numero habebantur *pontifices*. Hi à sponte ligneo seu sublicio reficiendo dicti. de ceremoniis ac religione cognoscebant, leges ferebant de sacris, quæ non erant scripta aut moribus populi Romani recepta. Sacerdotes examinabant. Ipsi nulli judicio, nullæq; mulctæ erant obnoxii, neque senatui neque populo dictorum factorumque rationes reddebant.

Ille pontifices, augures, Salios, cæterosque per sacerdotia descripsit] Ita vulgo etiam Camers edidit. At Vineti editio, *cæteraque sacerdotia* evulgavit, secutusque est accuratissimus Gruterus. Codex vero Nazarianus, quem laudat Salmasius, referebat, *cæteraque per sacertia*. Unde ille rescribendum putavit, *cæteraque fere sacerdotia*; Nisi verius sit, cujus fuisse commonitum à Scriverio nostro amplissimum Rutgersium intelligo: qui & idem in Variassuas retulit, legendum scilicet,

licet, *cæteraque P. R. sacerdotia*, quod esset, *cæteraque populi Romani sacerdotia*. Quod soleant nimirum ejusmodi aliæque formulare voces singularis literis à veteribus scribi, de quibus integrum commentarium fecisse eruditum Grammaticum Val. Probum satis constat. atque ita cum hic esset exaratum, idque non perciperet librarius, ex P. R. *per* istud efformasse est verisimile.

Ancile erat scutum breve, ita appellatum quod ex utroque latere esset recisum. Hujus custodiæ præpositi erant Salii.

Palladium erat simulachrum Palladis. Apollinis oraculo credebatur, Troja tamdiu mansura Troja, quamdiu in ea Palladium inviolatum servaretur. Post captam Trojam putatur id *Æneas* in Italium secum avexisse & in Alba collocasse. Hinc ex Lavinio Romam translatum est teste Varrone. Exstat nummus cum Vestæ templo, in quo palladium Romæ servabatur. In eodem nummo *Æneas* fingitur Anchisen patrem humeris portans, & manu dextra tenens hoc Palladium, sinistra filium Julum.

Curibus Sabinis agentem] Cures, vicus Sabinorum nunc est, quondam urbs illustris, teste Strabone, caput gentis Halacarnasseo. A *Cures* Quirites dicti putantur, ab hastis scilicet, quas Sabini *cures* vocabant, ut Varro testatur.

Politica Observatio.

Notandum illud demum imperium ad florem ac vigorem suum feliciter pervenire, quod justitia & religione adornatum gubernetur.

Ad CAP. III. *Argumentum.*

POmpilio Numæ succedit Tullus Hostilius vir acer & militaris. Duellum permittit inter Horatios & Curiatios tergeminos; illos Romanos, hos Albanos. Quorum Horatius à parte Romanorum victor: inde perfidia Albanorum bello recrudescente, vincitur ac deletur Alba: populus Romam transfertur.

Gravem

Gravem & diu principem populum] Ideo appellat, *principem populum*, quia Alba condita fuit ab Ascanio Julo Æneæ filio, ante Romam annis CCCC diruta sub hoc Tullo Hostilio Anno urbis conditæ octuagesimo septimo. Stetit ergo res Albana annis CCCCLXXXVII.

Misso in compendium bello] id est, permisso inter Horatios & Curiatios duello sive singulari certamine: cujusmodi duella ob patriæ salutem, permittente duce, suscepta esse licita censet Ferd. Vasquius & alii nonnulli juris-consultorum. Ejusmodi etiam fuit Davidis cum Goliatho certamen.

Intra gloriam fuit] Male Vinetus, *infra gloriam fuit*. *Intra gloriam fuit*, idem est, ac si dixisset, gloriæ non litavit. Quomodo & usus est eadem formula lib. 4. cap. 11. *Regina* (Cleopatra) *ad pedes Cæsaris provoluta tentavit oculos ducis, frustra, nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit.*

Populum Romanum transtulisset] Ita vulgo excusi fere omnes. Nos edi curavimus, *populum Romam transtulisset* manifesto id postulante sententia. Nec aliter ediderat Fr. Raphelengius anno CIↃIↃXCVI.

Observandum,

1. Rempublicam non tantum religione & justitia, sed armis quoque & militari disciplina munitam atque ornatam esse debere.

2 Eos qui contra fidem datam fœdus & pacta violant (quod hic de Albanis memoratur) perfidiæ suæ pœnas, ut plurimum, regni ac status interitu atque amissione luere. Hac enim occasione funditus eversa Alba, & populus Romam translatus est.

3 Notandum in certaminibus singularibus plerumque à provocato superari provocatorem. Curiatii enim, qui Fuffetio offerente, duellum cum Horatiis inierant, ab Horatiis superati sunt. Sic & David Goliathum. Manlius Torquatus Gallum provocantes vicerunt.

Ad

Ad Cap. IV. *Argumentum.*

ANcus Marcius successor Tullii Hostilii à pop. Romano quartus rex declaratus, tria præcipue suo imperio est executus, curæq; habuit. 1. ut urbs muro cingeretur. 2. ut Janiculum, quod erat trans Tiberim, per pontem sublicium urbi jungeretur. 3. ut Ostia oppidulum ad exitum Tiberis situm colonia urbis fieret. Addunt Livius & alii septem ab eo bella gesta, primum cum Latinis alterum cum Fidenatibus, tertium & septimum cum Sabinis, quartum & quintum cum *Vejentibus*, sextum cum Volscis. Regnavit annos XXIV.

Ancus dictus ab anco, id est, incurvo brachio: Festus, Ancus appellatur, qui aduncum habet brachium, ut exporrigi non possit.

Marcius, ab aqua forte Marcia, ejus cura in urbem ducta Plinius lib. 31. cap. 3. *Clarissima aquarum omnium in toto orbe, frigoris salubritatisque palma, præconio urbis, Marcia est, inter reliqua Deum munera urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeja, fons autem ipse Piconia. Oritur in ultimis montibus Pelignorum. Transit Marsos & Pusinum lacum, Romam non dubie petens. Mox specu mersa in Tiburtinæ se aperit. IX M. pass. fornicibus structis perducta. Primus eam in urbem ducere auspicatus est Ancus Marcius unus è regibus.* Hujus nec Livius nec Dionysius meminere. Et forte non à Marcia ipse, sed ab ipso ut ductore Marcia dicta.

Pari ingenio] Vult dicere simili nec minore studio, quam Numa, incubuisse ad exercendam justitiam, religionem, omnesque pacis artes; quamvis & belli gloria nulli priorum cesserit.

Ponte Commisit] Sublicio; qui ita dictus à sublicis, quæ tigna sunt in latitudinem extensa. Meminit quoque sublicarum in exstructione pontis Rhenani Cæsar.

Hic igitur mœnia muro amplexus] *intermœnia* legit Salmasius. Quid autem muro cinctum ostendit Livius : *Janiculum quoque adjectum non inopia*

loci

loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id non muro solum, sed etiam ob commoditatem itinerum ponte sublicio, tum primum in Tibere facto, conjungi urbi placuit. Et Dionysius Halicarnasseus, *Janiculum,* inquit, *montem alium trans Tiberim situm, muro cinxit.*

Ponte commisit] Ob commoditatem itinerum, ut dictum jam ex Livio.

Observandum,

1. Imperium Romanum religione & justitia semel constitutum à successoribus exinde eodem in statu non modo reservatum, sed summa cura auctum quoque atque exornatum.

2. Imperia & regna ut omnibus suis numeris efflorescant, summa ope curandum, ut pacis non modo bellique artibus vigeant, sed etiam itinerum& locorum portuumque commoditatibus, tum & commeatui accipiendo evehendoque ac denique commerciis frequentandis idonea loca constituantur. Quod Ancus Marcius Janiculum urbi jungendo per pontem sublicium, aliaque constituendo, suo exemplo ratum fecit.

Ad CAP. V. *Argumentum.*

TArquinius è Græcia oriundus regno per simulationem potitus novos constituit senatores, auguratus disciplinam inducit. Tuscos Hetruriæ populos subigit. Regnumque multis ornamentis ad dignitatem senatoriam spectantibus exornat. Regnat annos XXXVIII. oppressus per insidias à filiis regis Anci.

Senatus majestatem numero ampliavit] Id est, ex omni plebeiorum numero, quorum virtus bello ac pace spectabilis fuerat centum elegit, eosque in ordinem patriciorum ac senatorum retulit. Et tunc primum populus Romanus trecentos senatores habuit, qui ducenti tantum ad eam usque diem fuerant.

Centuriis tribus auxit] Ausonius,

Martia

Martia Roma triplex equitatu, plebe, senatu.

Fasces] XII. Fasces cum securibus præferri consulibus soliti.

Trabea] Trabearum tria erant genera, unum è sola purpura, Diis consecratum: alterum è purpura inalbata, quo Reges utebantur: tertium augurale è purpura & cocco. Vestis præcipue triumphalis fuit.

Tunica palmata] Hæc vestis erat, quam triumphantes toga picta superimposita, tanquam insigne victoriæ gestarunt.

Togæ pictæ] Erant Romani omnes togati.

Romanos, rerum dominos gentemque togatam.

Paludamentum] erat vestimentum militare. Unde imperator cum exit ad bellum signaque cecinerunt, paludatus dicitur proficisci.

Prætexta] Erat toga ita dicta à prætexendo: quia ea utebantur pueri usque ad annum XVII. qui annus tirocinii dicebatur.

Curules] Erant vel equi quadrigales, vel magistratus ita appellati, quod curuli curru in curiam veherentur eburneam sellam habente.

Phaleræ] Erant ornamenta equorum.

Observandum,

1. Reges, quibus aut liberi non sunt, aut quibus infantes adhuc liberi, eos debere suspectos habere aulicos, præsertim potentiores; Solere enim hos in se plerumque regni diadema transferre. Quod hujus Tarquinii exemplo aliorumque ostendi potest. Et hoc est quod paucis verbis innuit autor, cum ait, *regum ultro petens accipit.*

2. Observandum, plurimum ad regni statum ac stabilimentum facere, si ad gradus altiores plebs promoveatur, honoribus atque aliis reipublicæ ornamentis afficiatur.

Ad Cap. VI. *Argumentum.*

TArquinio Prisco sine liberis masculis discedenti succedit Servius Tullius, natus ex ser-

va bello capta, nomine Ocricia. Tanaquil Tarquinii uxor imperaturum eum ac illustrem fore prævidet: unde & auxilio ejusdem substituitur Tarquinio. Regnum adeptus pop. Romanum non ut ante viritim, sed pro cujusque fortunarum facultate in classes distribuit. Periit insidiis & violentia filiæ & generi sui Tarquinii Superbi, qui in eum percussorem misere.

Servius] Ita dictus à matre serva, quæ, ut dixi, Ocrisia appellata, captaque fuerat in bello Corniculano.

Annitente regina] Tanaquile, cujus filiam duxerat. Erat itaque gener Tarquinii Prisci.

Visa circa caput Flamma] Flammam ejusmodi aliquando naturaliter & Physicis causis excitari notant philosophi, in animalibus præsertim calidi temperamenti. Alias prodigiosam existimant. Cujusmodi etiam fuit, quæ circa caput Julii Ascanii conspecta, de qua 2. Æneid. Virgilius.

Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flāma comas, & circum tempora pasci.

Egregiam indolem] Hanc demonstravit variis in bellis, quæ cum Hetruscis, Latinis, & Sabinis gesta sunt. Quibus in bellis primam semper laudem & coronas meruit. In rebus etiam civilibus prudentissimus fuit, & ad animi sensa exprimenda nullo inferior. Vir qui ad quamlibet fortunam se accommodare & ad mores etiam quosvis se conformare paratus erat.

Relatus in censum] Hic primus Romæ actus est census; inventaque tum hominum M. LXXXIV.

Observandum,

1. Censuum agendorum institutionem in republica summopere esse necessarium, primo ut de populi opibus & potentia constet. 2. ut oneribus reipublicæ à pauperioribus ac tenuioris fortunæ hominibus in ditiores translatis, illis ferendis esse par populus possit.

2. Observandum

2. Obſervandum, Cum Tanaquilis præſertim inſtinctu conſilioque ad capeſſendum regnum acceſſerit Servius, non ſemper aſpernanda fœminarum conſilia.

3. Principis egregiam indolem aliaſque inſignes animi dotes, ut ſunt eloquentia, prudentia, comitas, quæ omnia in Servio commendant hiſtorici & præſertim Livius, ad conciliandum favorem ac promotionem plurimum conferre.

Ad Cap. VII. *Argumentum.*

SErvio Tullio à filia Tullia & Tarquinio Superbo, genero ejus, interfecto ſuccedit is ipſe Tarquinius. Qui & poſt parricidium jam dictum ſenatores aliquot Romanos interfici curat. Hinc omnibus gravis à domeſticis cædibus ad bella externa ſe convertit, ſuperatque Ardeates, Ocriculanos, Gobinos, Sueſſones Latii populos. Gabiis fraude filii in poteſtatem redactis principes urbis per filium occidi fecit. Mox templum Jovi in Capitolio erigit ex ſpoliis captarum civitatum. Cum poſtremo ſtupraſſet Lucretiam filius ejus Sextus, regnum patri abrogatur, poſt annum imperii XXV.

Superbo] Cognomen ei Superbo datum innuere videtur Livius, quia ſocerum Tullium ſepeliri noluit, Romulum quoque inſepultum dictitans.

Ipſe in ſenatum] Nimirum eos præcipue ſenatores tolli curavit; quos ſciebat Ser. Tullii rebus faviſſe.

Papaverum capita] Ovidius 2. Faſtorum lilia fuiſſe innuit: *Virga lilia ſumma metit.*

Juventas] Livius itemque Ovidius 2. Faſtorum, ſolius Termini meminit, cum inquit,

Terminus (ut memorant veteres) inventus in æde
Reſtitit: & magno cum Jove templa tenet.

Solus, quod ſciam, Auguſtinns lib. 4. cap. 23. Martem quoque loco non ceſſiſſe addit. Dicitur autem *juventas, juventa* & *juventus*: quamvis Juventas, ut plurimum, pro numine ipſo accipiatur, ut hic & apud Horatium.

Parum

Parum comis sine te juventas Mercuriusque. Græcis *Hebe* dicitur.

Humanum repertum est caput] Huic capiti nomen *Tolo* fuit, atque inde, ut vult Arnobius, *Capitolium* dictum, in arce Tarpeia.

Imperium tum regibus abrogatum] Hic dies dictus Regifugium. Vide Ovidium 2. Fastorum. Eumque diem Romani exinde bis quotannis celebrabant, septimo nimirum Cal. Martias & XI. Cal. Julias. Inter prodigia tum annotatum refert Plinius lib. 8. cap. 41. serpentem latrasse.

Observandum,

1. Imperia dolo parta nisi modeste & absque crudelitate atque insolentia habeantur, vix esse diuturna. Sic Tarquinius scelere partam potestatem per suum & filii scelus perdidit.

2. Ubicunque luxus & libidines dominantur, ibi imperio & statui publico eversionem aut saltem conversionem imminere.

Ad CAP. VIII.

A*Nacephalæosis* Latine dici potest repetitio seu instauratio; vel ut vulgo loquimur, recapitulatio.

Numa religiosus] Non tamen veram hanc & à Deo religionem Numæ fuisse docet multis Augustinus lib. 2. cap. 24. de civitate Dei. Ubi inter alia demonstrat ejusdem Numæ de religione libros ne sacrorum causæ, quales in iis continebantur, innotescerent, à Senatu exuri jussos.

Observandum,

Non unum esse, quod regna & statum reipublicæ stabiliat. Unde primo commendatur ROMULI magnanimitas: Secundo NUMÆ pietas seu religio: Tertio TULLII HOSTILII bellandi peritia: Quarto ANCI MARCII ædificandi industria & studium: Quinto TARQUINII PRISCI in populo exornando cura: Sexto SERVII prudentia & comitas. Septimo & ultimo in

TAR-

TARQUINIO SUPERBO notantur tyrannis & fastus: quibus reipublicæ status in alium est transmutatus, dum ex monarchico fit aristocraticus.

Ad CAP. IX. *Argumentum.*

MOnarchia regum dignitatis in aristocraticũ translata duobus consulibus committitur. Quorum alter Junius Brutus; alter Tarquinius Collatinus dictus. Collatinus Lucretiæ maritus, quia ex genere Tarquiniorum erat, abrogatis fascibus, dimittitur, ejusque in locum assumitur Valerius Poplicola. Brutus filios, de recipiendo rege Tarquinio consilia agitantes, virgis cæsos securi percutit. Hinc liber populus arma adversus finitimos corripit.

Bruto Collatinoque ducibus] Collatinus dictus à Collatia oppido Latii in via Tiburtina. Unde Ovidius in Fastis,

Cui clarum dederat Collatia nomen.

Mutato & judice & nomine] Vetusti codices *jure* non *judice* aut *indice* legunt, Et recte, modo *jus* pro munere & imperio seu potestate accipiatur. Nam proprie non jus sed munus mutatum est, ex regio enim consulare factum. Jura autem omnia mansisse Livius his verbis indicat l. 2. de hac ipsa re loquens: *Omnia jura, omnia insignia primi consulatus tenuere.* Jus autem pro munere ac potestate seu imperio dici ostendit Tacitus Annal. 1. *Tribunicio jure contentus.* Ubi *tribunicium jus* eidem mox dicitur *tribunicia potestas.*

Consulesque appellati] Duplicem notationem hujus vocis adducunt autores. Cicero ejus etymi, quod Florus ponit, autor est, quod nimirum consules dicti à consulendo reipublicæ. Varro mavult ab eo ita appellatos, quod consulere senatum & populum deberent.

Mediusque inter Latium & Tuscos] Roma, ut docet Servius in lib. 1. Æneid. in principio unam tantum Tiberis ripam complectebatur. Unde Juvenal. Sat. 8.

Imperii finem Tiberinum virgo natavit.
Et Propertius Eleg. 4. lib. 4.
Et Tiberis nostris advena bubus erat.

Latium urbi ab ortu, ab occasu Hetruria erat, à meridie Vejentes, Sabini à Septentrione, hostes Romanorum omnes.

Observandum,

1. Omnem reipublicæ mutationem esse periculosam, nisi justissimis de causis suscepta, non tantum populum, sed & magistratum aut ejus saltem potiorem partem autorem habeat. Quæ in hac reipublicæ Romanæ conversione singula concurrere.

2. Præcipue ad firmandam mutatæ jam reipublicæ conditionem pertinere, si populo constet, non rei privatæ sed publici boni causam & utilitatem spectari. Quod inter cætera Collatini abdicatione & domus propriæ demolitione Valerius Poplicola, nec non liberorum suorum supplicio ac nece Brutus testatus fuit.

Ad Cap. X. *Argumentum.*

TArquinios Porsenna Hetruriæ rex nititur in pristinum statum, sed frustra, reponere obstante Romanorum civium Horatii, Mutii, & Cleliæ virginis spectata virtute ac fortitudine. Quorum exemplis territus Porsenna Romanum populum esse liberum jubet. Ac tandem occiso Tarquinii filio Arunte cessavit regiorum pertinacia.

Pulsis ex urbe regibus] Id est, regio dominatu. Codex Palatinus pro *regibus*, *regiis* habet, ut intelligantur, quos inde statim Tarquinios, vocat.

Ponte rescisso] Sublicio scilicet. Romanis exinde religio fuit ex alia materia quam ex ligno pontem construere.

Aruntem regis filium] Hunc filium adulterum fuisse Lucretiæ innuere vult autor. Quamvis autores fere alii omnes, excepto Servio, Sextum Tarquinium appellent, & Dionysius dicat, natu maximum filiorum fuisse: Livius, Ovidius in Fastis

Fasti, minimum. Observat præterea Dionysius Halicarnasseus omnes in magistratu violenta morte occubuisse, qui collegam Collatinum consulatu abdicaverant.

Observandum,

Nulla arma valere adversus eos, qui causæ suæ æquitate confisi virtutum atque animi magnitudinem injuriæ opponunt. Sic Horatius Cocles armatus Tiberim tranat: Mutius Scævola manum aberrantem in cæde Porsennæ exurit: Clælia virgo Tiberis fluentum equo transmittit. Eaque virtutis ac fortitudinis exempla ut causæ bonitas excitat, ita quoque ab eadem commendationem accipiunt.

Ad CAP. XI. *Argumentum.*

MAnilius Tusculanus gener Tarquinii Superbi Latinorum dux, populo Romano bellum indicit. Quem Romani ad lacum Regillum in agro Tusculano cædunt ac profligant. Inde ab Hetruscis aliisque vicinis lacessiti Romani fines sui territorii ulterius protendunt: Eaque singula enarrans Florus rei Romanæ angustias cum Orbis exinde acquisiti terminis amplissimis confert, ac paucis bellorum progressus complectitur.

Apud Regilli lacum] Regillus est lacus in agro Tusculano ad Algidi nemoris ingressum. Hodie *Lago de S. Prasso* appellatur.

Donec Posthumius] Qui ob hanc victoriam postea *Regillensis* est appellatus.

Omne Latium] Hodie *campagna di Roma*, quasi *territorium Romæ* dicas: Incolæ *Latini* dicuntur, olim *Prisci* nominati, teste Halicarnasseo, & Festo. Nam priusquam Roma conderetur, fuerunt. Dicti etiam *Casci*, ut putat Scaliger ad Varronem: postea *Æneadæ* & Romani, ut Suidas notat. Dividitur *Latiū* in *antiquum* & *novū*. *Antiquum* à Tiberi ad Circeios, *novum* hinc ad Lirin flumen.

Sora] Sora Volscorum in Latio oppidulum & colonia fuit, ad Liris fluenti caput sita.

Algidum] Mediterranea ejusdē Latii urbecula.

Mons Algidus duodecimo ab urbe Lapide ſitus eſt.

Satricum] Urbs Latinorum Stephano *Satria*. Unde Satriam Dionyſio. Livius etiam *Satricum* vocat.

Corniculum] Alias *Corniclum*, Latii municipiū.

De Verulis] Verulæ oppidum eſt Hernicorum in Latio item, haud procul Roma. Male in libris nonnullis eſt, *Veis*. Livio eſt Verulanum. Coloniæ Verulæ meminit Frontinus. Nunc *Verulo* teſte Leandro.

Bovillis] Bovillæ hodieque notæ. Et exſtant tenuis iſtius municipii reliquiæ, circiter medium ab urbe lapidem in Via Appia.

Fæſulæ] Hinc ager Fœſulanus in Tuſcia. Unde & Florentiam poſtmodo enatam multi volunt. Videnda epiſtola Politiani ad P. Medicem.

Carræ] *Carræ* ſunt in Meſopotamia, Craſſi clade nobiles.

Aricinum nemus] Ita dictum ab Aricia urbecula Volſcorum in Latio. Diſtabat ab urbe ad duodecimum lapidem, in Via item Appia.

Fregellæ] Sitæ ſunt prope Lirim ammē in Latio.

Geſſoriacum] Eſt in Gallia Belgica portus Morinorum olim, nunc *Cales* putatur.

Antium Volſcorum in Latio metropolis, maritima urbs.

Ille dictator ab aratro] Dictator à dictando, quod ejus dicto omnes audientes eſſe debebant. Creabatur olim viva voce, non per ſuffragia. Alias etiam magiſter populi dicebatur, ob ſummam, qua pollebat, poteſtatem. Habebat jus animadvertendi in cujuſcunque civis Romani caput, nec ab eo provocandi erat jus. Et tunc præcipue, cum aliqua vis major repente eſſet oborta, aut clades ingens, creari ſolebat. Hic exinde cæteros magiſtratus eligebat.

Ab aratro] Plinius lib. 18. c. 5. *Fortiſsimi viri & milites ſtrenuiſsimi ex agricolis naſcuntur, minimeq; male cogitantes*. Et ante Plinium Cato, de Agricultura. Et poſt hos omnes Vegetius lib. 1. c. 3.

Ob-

Observandum,

1. Romanorum virtutem, causæ æquitate fultam, ad summum effloruisse, ac postquam se suaque adversus hostem defendissent, ipsum etiam hostem cæterosque, qui pro Tarquiniis laborabant vicisse ac penitus sub jugum misisse.

2. Exemplo Quintii, qui ab aratro ad dictaturam vocabatur, maximos sæpenumero viros ac duces in obscuro atq; occulto latere, & denique, optimum ac strenuissimum militem non ex urbibus, sed agris olim fuisse lectum.

Ad CAP. XII. *Argumentum.*

INstantibus assidue conterminis urbi Romanæ populis, trecenti & sex Fabii, suo periculo adversus Vejentanos arma sumentes, ad flumen Cremeram cæsi omnes. Qua re excitati acrius Romani Faliscos, Fidenates & Vejentes, eorumque urbem Vejos, decennali obsidione pressam; tandem per cuniculos expugnant. Faliscos Camilli justitia permovit ut se dederent, cum ille puerorum magistrum, urbis proditorem, una cum pueris in urbem remitteret.

Cremera] Livio & Ovidio Hetruriæ fluvius. Halicarnasseo est castellum in tumulo situm, sic dictum à flumine Cremere, cui insidet. Fluviolus autem ipse in Tiberim se exonerat, quinto circiter ab urbe lapide.

Genus una Fabiorum] Ovidius 2. Fastorum,

Una dies Fabios ad bellum miserat omnes,
Ad bellum missos perdidit una dies.

Scelerato signatur nomine] Ovidius ibidem,

Carmentis portæ dextra est via proxima fano,
Ire per hanc noli quisquis es; Omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos,
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Falisci.] Falisci Hetruriæ populi sunt, territorii Romani. Dicti ita ab Haleso, teste Ovidio,

Venerat Atridæ fatis agitatus Halesus,
A quo se dictam terra Falisca putat.

 Hodie

Hodie qui *Montefiascon* Italis dicitur, Faliscorum fuisse oppidum putant. Dicti etiam Falerii.

Fidenæ] Fidenæ Livio Latinorum seu Albanorum colonia & urbs, sita ad Tiberis & Anienis confluentes. Territorii Romani est in via Flaminia, Populi Fidenates dicti.

Vejentes] Italiæ populi, socii Fidenatibus. Colonia eorum *Vejus* dicitur in libro Coloniarum, distans M. pass. ab urbe Romana. Hinc *Veji* & *Vejentani* autoribus.

Ludimagistrum] Camillo consule Faliscos circumsedente, magister ludi urbis proditionem animo agitans, plurimos & nobilissimos inde pueros, velut prodeambulandi gratia eductos, in castra Romanorum perduxit: Quibus interceptis non erat dubium quin Falisci, deposita belligerandi pertinacia, traditur i se imperio Romanorum essent. Qua propter, senatus censuit, ut pueri vinctum magistrum virgis cædentes in urbem Faliscorum parentibus remitterentur. Qua justitia, animi eorum sunt capti, quorum mœnia expugnari non poterant. Namq; ita Falisci beneficio magis quam armis victi, portas Romanis aperuerunt. Videndus quoque Valerius Max. lib.6. cap.5.

Vinctum sibi ultro remisisset] *Sibi*, id est, Faliscis. Vide similiter locutos Plautum & Ciceronem apud Scaligerum de causis linguæ Latinæ cap. 129. l.6. Quod ideo moneo ne quis Camerte sequatur emendantē, *urbi remisisset*, vel *subito remisisset*.

Eversionis omen fuit] Victi sunt à dictatore Q. Servilio, captiq; anno Ur. conditæ cccxviii. Et ipse ob hanc victoriam novo agnomine honoratus est, Nam Q. exinde *Servilius Fidenas* est appellatus.

Sed cuniculo] Decennali obsidione pressa Vejentum civitas tandem à Camillo dictatore non vi nec scalis aliisque oneribus, sed cuniculis capitur anno urbis conditæ ccclvii.

Larte Tolumnio] Ab ista peregrina voce *Larte* accepisse Anglos suum *Laart* sive *Lord*, quo illi magnates summæque dignitatis viros nominant ex-

existimavit olim Nannius Alcmarianus Miscellaneorum lib. 5. Danica lingua *lort* in malam partem accipitur, nihilque, quod eo notatur, esse spurcius fœtulentiusque potest. Galli hodieque hoc idem generatim accipientes, quidquid minus pulchrum minusque amœnum est, eodem exprimunt, *il est lort* dicendo.

Observandum,

1. In cæde tot Fabiorum aliisq; illatis cladibus populum Romanum animo semper invicto perstitisse; adeo ut hac constantia assidui & potentissimi circumquaque eorum hostes pessundati subque jugum missi sint.

2. Notanda Romanorum in belligerando non tantum æquanimitas, sed etiam justitia singularis, qui ne proditorem quidem Faliscorum inultum aut sibi reservandum, sed ad suos eum remittendum existimarunt.

3. Observandum ex magnitudine ac priscis Vejentium opibus decenniq; eorundem obsidione nihil in rebus humanis esse perpetuum, sed fluxa & instabilia etiam esse ea quæ vel firmissima atq; inexpugnabilia habentur. Itaque inter cætera conclusit autor his verbis: *Hoc tunc Vejentes fuere, nunc fuisse quis meminit? quæ reliquiæ? quodve vestigium? laborat annalium fides, ut Vejos fuisse credamus.*

Ad CAP. XIII. *Argumentum.*

SEnones Galli ab ultimis Oceani littoribus Italiam ingressi Clusium obsident. A quo ubi discedunt, ad Alliam flumen occurrentem Romanorum manum profligant, atq; urbem tandem ipsam invadunt, capitoliumq; obsidione cingunt. Mox Roma à M. Camilio liberatur & post tricesimum demum annum ad flumen Anienis ita cæduntur, ut postmodum in agro Pontino à Dolabella varie afflicti, tandem ad lacum Vadimonis in universum concisi sint omnes.

Galli Senones] Horum ducem Brennum, inter cæteros, nominat Livius lib. 5.

Clusium] Tusciæ mediterraneum oppidum olim Livio etiam alibi *Camaro* vocatum.

Allia] Umbriæ fluvius in Sabinis, ex Crustumenis montibus in Tiberim defluens. *Caminate* vocat Leander. Blondus *Curtesio* hodie vocari ait, Distabat ab urbe XI Lapide.

Hunc diem fastis Roma mandavit] Ita habet editio Camertis; Et quam adornavit Lugduni Batavorum officina Plantiniana sub annum 1596. in forma minori. At quæ prodiit nuperrime ex Commeliniano bibliopolio cum notis clarissimorum virorum Jani Gruteri & Claudii Salmasii *fastis damnavit* præfert, lectione, quæ & sensu & formulari loquendi modo est elegantissima. Locum illustrabunt verba Plutarchi, quæ habentur in Quæstionibus ejus Romanis, Prov. 24. ubi inquit, *Cur diebus postridie Calendarum, Nonarum atque Iduum exire urbe aut peregrinari non licet? An id sit ea de causa quam plerique putent, & Livius tradit? Postridie Idus Quintiles, quas nunc Julias vocant, tribuni militum legiones ad Alliam flumen educentes, à Gallis pugna sunt victi, urbemque amiserunt. Is dies cum nefastus esset judicatus, superstitio (ut solet) morem hunc ampliavit, eidemque religioni obnoxios fecit etiam dies postridie Calendarum & Nonarum.*

Camillus] Hic est ille Camillus cui dies dicta est ob prædam Vejentanam inique divisam, quique ab ingratis civibus quindecim millibus gravis æris simulque exilio Ardeatico damnatus est. Post vero hanc victoriam triumphans urbem ingressus est, atque appellatus secundus Romulus, teste Eutropio.

Clangore anseris] Referunt autores anseribus inesse singularem vigilantiam, qua & canes superant. Unde Plinius lib. 10. cap. 22. *Est & anseri vigil cura capitolio testata defenso, per id tempus canum*

num silentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anserum censores imprimis locant.

Nulla Senonum vestigia superfint] A Senonibus tamen Sennam fluvium dictum autores volunt. Silius in 1. *Et Clanis & Rubio & Senonum de nomine Senna.* Item *Senonum* in Italia urbs, quæ Straboni *Senegallia*,ut & Plinio & Diacono. Silius *Senam* quoque *Gallicam*, alludens ad nomen Senonum, sic expressit,

Qua Sena relictum.
Gallorum à populis traxit per secula nomen.

Distinguendi interim à *Semnonibus*, qui,ut Tacitus in Germania sua ait, *vetustissimos se nobilissimosque Suevorum memorant.* Eorum fines, ut recte notavit Velleius Paterculus, Albis præterfluit, nisi quod perperam apud eum pro *Semnonum*, expressum est *Senonum*: Ita enim legendum lib. 2. *A Rheno usque ad flumen Albim, qui Semmonum Hermondorumque fines præterfluit.* Perperam inquam expressum ibi *Senonum*.

Sedentes in curulibus sellis] *Sedentes in curulibus suis*, quod habere editiones vetustiores intelligo. vulgato prætulerim, præsertim si firmetur autoritate alicujus manuscripti.

Insequente Gallo, sacra alite adjutus] Lege, *insidente galeæ, sacra alite adjutus*, quo modo ex editione vetustissima eruit elegantissimus Gruterus firmaturq; codice M S S. quem inspexit Salmasius.

Vadimonis lacus] Est juxta Ameriam Umbriæ urbem, distans Roma circiter 46. pass. millibus. Plinius junior, Epistolarum lib. 8. Epist. ad Gallum, memorat in ea insulas natare ac fluere. Fabricio est lacus qui hodie *di viterbo* appellatur.

Observandum,

1. Populum Romanum ipsamq; urbem à minimis initiis ad summum imperium, quale unquam toto orbe fuit aut erit, non levibus sed maximis bellorum discriminibus ac periculis, quæ sua omnia virtute mirabiliter superavit, evectam paulatim pervenisse.

2 Ad reverentiam & metum hosti incutiendum plurimum facere magistratus majestatem & innocentiam amplissimo suo cultu decorati atque insigniti.

Ad CAP. XIV. *Argumentum.*

OCcasio belli cum Latinis innuitur fuisse Latinorum ferox postulatum, quo jus civitatis & alterum è sua gente fieri consulem expeterent. Deinde ostenditur, à Manlio Torquato filius, licet victor, sed absque mandato & extra ordinem, ad prælium progressus, securi percussus. Et denique P. Decium pro salute populi & legionum Diis manibus vivum se obtulisse.

Manlius Torquatus] Torquatus dictus ob torquem aureum Gallo inter spolia detractum, quod capite superiore indicatum. Ob hoc vero factum, quo filium contra interdictum & extra ordinem pugnantem occidi jussit, *imperia* omnia aspera & immitia, *Manliana* sunt appellata, ipse *Imperiosi* nomen consecutus est. Vide Aul. Gellium cap. 13. lib. 9.

Alter quasi monitu Deorum] Hæc historia ita paucis habet: Decius cos. cum hoc Latino bello Romanam aciem pene prostratam videret, caput suum pro salute reipub. devovit, id est, equo concitato in medium hostium agmen irrupit, patriæ salutem, sibi mortem gloriosam petens: factaque ingenti strage plurimis telis obrutus supercorruit.

Observandum,

1. Iniqua postulata bellis plerumq; occasionem præbere, tum & reipublicæ ac status sæpenumero interitum aut saltem commutationem minitari.

2. Notanda Romanorum veterum severitas ac rigor, qui minoris propemodum victorias quam interdicta sua fecere.

3. Romanos patriæ charitati vitam omniaque post habuisse.

Ad CAP. XV. *Argumentum.*

PRimo occasio belli Sabini cum Romanis ostenditur fuisse,quod illi se contra jus Latinis junxerint. Secundo quomodo id sit gestum, duce & consule Dentato, brevibus declaratur.

Sabinorum gens à Nomento,Latinorum mediterranea urbe, quæ duodecimum circiter lapidem Roma distat,usq; ad fluvium Tiberis pertingit, accolitque lacus Velinos.

Velini lacus sunt, qui hodie *lago de Terni*, vel *lago de pie de luco* appellantur, in Umbria Latii regione, prope Narnem fluvium, qui in Tiberim haud procul Roma influit.Estque fluvius hic Nar sulphure abundans maleq; redolens. Unde Virgilius 7. Æneid.

Sulphurea Nar albus aqua, fontesq; Velini.

Observandum,

FOedera adversus jus & pacta priora inita infelices, ut plurimum, successus sortiri. Sic Sabini immemores pacti sub Tatio facti à Romanis quasi deficientes seque cum Latinis, Romanorum hostibus, jungentes, victi & à Romanis subjugati sunt.

Habes Lector, observationum nostrarum veluti gustum quendam, seu exemplum potius, ad quod exigi deinceps formariq; possint quæcunq; porro libris insequentibus aut aliis etiam similibusq; in autoribus occurrent. Libro interim tertio apud eundem hunc Florum locus est non quidem politici commatis,sed qui varie hucusque ob varietatem lectionis cum sit expositus, hic, quemadmodum legendum intelligendumq; existimamus, veluti coronidis vice, adscribendum aut repetendum verius puto. Nam cum exhibuerint huc usque editiones passim omnes capite 19. *Syriæ deæ cæremonias jactat,* Vineti autem MSS. servent non *cæremonias*, sed *comas*. indicavimus alibi rescribendum videri,*Syriæ deæ comos*. *Comus* enim est saltationis genus, quod tibia & fistula in comisationibus, cujusmodi erant Syriæ istius

deæ, passim agitabatur. Meminit & Apuleius *Veris comi*, ut eum locum ex MSS. restituendum aliquando commonuimus. Et Nero c. 56. Suetonio Tranquillo *religionum usquequaque contemptor dicitur, præter unius Syriæ deæ*. Dictus autem Græce à vicis *comus*, in quibus, lusus isti ac ludicra frequentabantur. Latini inde *comisare* deduxerunt, maleque à multis ea vox confunditur cum ei vicina *commessari*. Et docuit olim in Orthographicis suis Velius Longus à *como* deducta *Comisari, Comisator* & *Comisatios*, perq; M & S simplex ea omnia scribenda. Nec aliter fere acceperim ista Martialis: *At nunc conviva est comisatorque libellus*. Et illud, *Qui nec leno potes nec comisator haberi, Quid tibi vis urbem, qui, Fabiane, petis*. Ut ita non abs re *comos* rescribendum videri existimaverimus. Retineri interim *comas* posse certum est ex illo Varronis Eumenidibus: *Tibi tympana non inani sonitu Dea tonuimus, sonitum æris intonamus tibi nos semeviri teretem comam volantem Galli tibi jacimus*. Ut ita in verbis Flori, Deæ Syriæ sit casus dativus. Et est fanaticorum hic mos, ut capillum fundant. Tibullus l. 2. Eleg. 5. *Jactavit fusa sed caput ante coma*. lib. 3. ca. 5. de bello Mithridatico: *In septentrionem Scyticum, iter tanquam in mari stellis secutus, Colchos cæcidit, ignovit Iberiæ, pepercit Albanis*. Hæc Iberia etiam Caspios vicinos habuit. supra eodẽ hoc Capite: *Iberi, Caspii, Albani & utræq; sollicitabãtur Armeniæ*. Hos Iberos intellexit etiam Justinus l. 38. c. 3. Ubi Mithridates, præter cæteros, qui nominãtur Gallo-græci, Sarmatæ & Bastarnæ, etiam ad Iberos auxilia petitũ legatos misisse memoratur, Sed in eruditionibus passim Justini non *Iberos*, sed *Cimbros* legitur. Ita enim editur, *legatos ad Cimbros, alios ad Gallo-græcos & Sarmatas Bastarnasq; auxilia petitum mittit*. At Gallo græci cæteriq; cum Asiæ gentes sint, quomodo illis decore jungentur Cimbri, qui Europæ ad Boream pene extremus Germaniæ est populus? Iberi itaque Asiæ borealis Scythica hic gens capienda.

pienda, devicta à Pompeio, cum ille adversus Mithridatem res gereret; ut est à Floro superius relatum. Sed scioli, qui Iberos tantum Hispaniæ noverant, pro *Iberos*, substituerunt *Cimbros*, at perperam, ut jam dictum, legendumque *legatos ad Iberos, alios ad Gallo-græcos & Sarmatas Bastarnasque auxilia petitum mittit.*

Eodem quoque libro tertio cap. 21. ubi editur: *Ne multi perirent, sanguine senatus sibi parentarunt.* Ex codice optimæ fidei, quem Lipsius inspexit, interserendum, *in antecessum sanguine S. S. pa.*

Habetur deinde & libro 4. cap. 2. de Crasso, Cæsare ac Pompeio illustris locus, qui in hunc modum legitur: *Forte tunc Crassus genere, divitiis, dignitate florebat, vellet tamen majores opes: Caius Cæsar eloquentia & jam consulatu evehebatur, Pompeius tamen super utrumque eminebat.* Quem ideo adduxerim, ut obiter contendi cum Velleo possit, qui idem dicere volens à librariis male acceptus ita ait: *Convertit Cn. Pompeii persona totum in se terrarum orbem, & per omnia majore vi habebatur.* Quæ esse trunca ac male cohærentia quivis videat. At cum ante similiter de Crasso Cæsareque locutus sit, quis ambigendum putet scripsisse Velleium *& per omnia major eis viris habebatur. Eis viris*, nimirum *Cæsare Crassoque* de quibus dixerat.

S.C. ×

JOH.

JOH. ISACI.
PONTANI
ORATIO
ISAGOGICA,
Sive
INTRODUCTIO
AD
FLORUM
Romanamque Historiam.

Habita in auditorio publico Gymnasii Gelroviclavici Hardervicia. d. xix. Novembris.

CIↃ IↃC CXVI.

UNIVERSITY LIBRARY
D
OC
1913
CAMBRIDGE

ORATIO ISAGOGICA AD L. *Annæum Florum*.

LUCII *Annæi Flori* rerum Romanarum historiam librosque auspicaturus, auditores ornatissimi, existimavi haud abs re facturum me, si pauca quædam *de historia cum aliis disciplinis affinitate, deque autore* [illegible] *ris argumento* impræsentiaru[illegible]m. Et vero quod ad autorem attin[illegible]timo referatur, consentaneum habeo. De primo itaque, & postremo primum; Et quidem illud vel ideo in antecessum discutiendnm, ne quis forte aut officii aut muneris mei haud satis nunc meminisse me arbitretur, quod philosophiam professus etiam historicos ad pulpita nostra arcessam. Sciri enim interest aliarum disciplinarum ambitu & præsertim philosophiæ, utpote humana divinaque contemplantis, nequaquam excludi historicen. Quamvis inter utramque discriminis præcipue istud sit, quod aliter philosophus, aliter res tractent historici. Ille non tantum, quod facit historicus, enarrare, sed etiam inquirere & disputare sibi propositum habet. Unde Græcis olim, ut notavit Laertius, ζητητικοὶ, id est, *inquisitores* dicebantur philosophi: & Apostolo de gentium sapientibns agenti συζητητὴς est *scrutator curiosus*. Historicus itaque si ad verum & fidem de re proposita retulerit officio suo satisfecisse existimabitur. Et ea quidem ipsa, quæ eum in modum memorat, cum materiam non tantum & veluti penum præbeant universæ scientiarum panopliæ, sed

ſed & facem præferant vitæ & actibus mortalium, non tamen omnes eadem, ſed, ut captus & genius eſt lectoris, diverſi diverſa ſequuntur. Ciceronis enim de republica libros, aut Saluſtium ſeu Florum noſtrum, aut alium quempiam ex Græca Romanaque hiſtoria in manus ſi ſumat hinc Philologus aliquis, hinc Grammaticus, hinc Philoſophiæ deditus, alius alio curam ſuam mittet. Philoſophus ſi quid ad rerum principia & univerſi naturam ſpectabit; ſi quid ethicon aut politicon occurret; ſi quid etiam ad chorographiam faciens, ut ſitus terrarum, fluminum flexus & ortus, accurate ſubleget & annotabit. Mathematicus Chronologiæ præcipue & rerum cœleſtium rationem notans, hæc propius ediſſeret, ſuumque in uſum transfundet: Quod vel in Floro non indiligenter præſtitiſſe quondam clariſſimum mathematicum Joannem Stadium ejus in eum curæ indicant. Ad eandem hanc lectionem ubi ſe Philologus accinget, hoc præter cætera excerpet, duos Romanos reges eſſe, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur, Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea Romulum notabit periiſſe Sole deliquium patiente. Eoſdem libros Grammaticus explicet, inter alia, abſtruſum aliquod loquendi genus, aut aliquam vocem veterem etiam Ciceronem uſurpaſſe, aliaque talia in commentarium referet. Hinc tranſibit ad ea, quæ vel in pronunciatione, vel ſi antiquarius fuerit, in moribus & Gentium ritibus ſeculi conſuetudo immutavit. Ita ſcilicet, Auditores, unus ſæpe idemque inter hiſtoricos autor res diverſiſſimas ſimul proponit & docet; ſacra inquam & profana; & cœleſtia & terreſtria, hoc eſt, modo ſapientiæ, modo prudentiæ & ſcientiæ ſementem quandam plena manu non ignaris ſuppeditat: Unde ſane non tantum hiſtoriæ & philoſophiæ arctam eſſe cognationem, ſed & eum, qui cum fructu in hiſtoriarum lectione verſaturus ſit, non una Philoſophiæ

parte

parte aut simplice vice ea instructum accedere debere in confesso sit. Sacrarum quoque literarum seu Theologiæ studiosus, quomodo officium & commissam sibi provinciam rite tutabitur sine historiarum cognitione? Quomodo ille temporum vices, quibus crevit & adolevit ecclesia, quomodo controversiarum, quæ in eadem diversis exortæ sunt seculis, originem, causas atque indolem intelliget? quinam rectæ & sanæ sententiæ testes, quæ hostium & adversantium agmina fuerint, nisi face historiarum prævia? Certe prudentia, qui est mentis oculus, anima politicæ, nusquam aliunde haurietur prius. Nec nevagerim usum & experientiam vitæ nostræ & actuum magistram vulgo haberi. At illa quam paucis, imo quam difficulter & vix cuiquam in solidum contingat, esse testis queat vitæ etiam longissimæ brevitas, raritas eventuum & occasionum, rerum quoque quas experiri in ætate quamvis Nestorea mortali conceditur, paucitas. Quibus si ærumnæ & pericula & sæpe propositi finis frustratio accedant, nonne senectus & tandem mors hominem natum obruent, antequam illa multo usu parta & confirmata prudentia uti dabitur? Themistoclem, qui annos centum & septem vitæ numeravit, morti jam vicinum expostulasse cum natura accepimus; quod tunc egrediendum è vita esset cum jam usu diuturno sapere & recte res gerere didicisset. Non ergo tam usus quam historia & eventuum frequens ex eadem observatio hanc in animis prudentium scientiam generabit. Nec aliud de juris doctrina & studio judicium esto: illam dico legum & juris-prudentiæ disciplinam, quæ haud uni lucro dedita, sed cujus mater est politica & artes cæteræ ejusdem sorores, quas inter omnes præcellit historia. Ex hac juris candidatus rectam prudentiam & res cum laude exequendi momenta & artificium discet: Ex hac astutam malitiam, quæ hodie multis prudentia censetur, esse sublestorum & levium tantum ingeniorum

ingeniorum intelliget; illa autem solida & nunquam intermoritura apud posteros gloria persistere, quæ odio vitiorum, virtute & vera prudentia subnixa sunt: eas quoque voces & versus, quos in ore habuisse semper Julium Cæsarem eloquentiæ parens Cicero testatur,

Si violandum est jus, regnandi causa
Violandum est, cæteris rebus pietatem colas:

Eos inquam in exitium legum & libertatis natos ac usurpatos fidæ rerum memoriæ indicabunt; & non nisi in dedecus Christiani nominis etiam isto seculo ad praxim ac usum à nonnullis revocari, dignos potius qui ad Styga, unde profecti, remeent: Historia ergo est quæ hæc omnia non cuidem ignoranda, sed vitanda cavendaque demonstrat, magistra juris & moris probi. Quocirca, auditores, qui puppim & proram rerum agendarum eam dixerit, nihil præter rem dixerit. Scire aliquis causas desiderat, quibus parva respublica fieri magna queat: quibus vicissim eadem labefactetur, decrescat, intereat? historia est, quæ ista multo *certius & melius Chrysippo & Crantore dicet*. Vult scire quomodo cum civibus, cum indigenis, cum exteris, cum principibus & regibus sit agendum? qua arte civiles motus aut præcaveri aut sedari queant? historia est, quæ vivis hæc exemplis demonstrat. Vult scire quomodo suscipienda, quomodo gerenda, quomodo deniq; finienda bella? historia est, quæ ejusmodi hæc præcepta suppeditabit, quibus nec Annibal aliquis aut Cæsar auscultare recuset. Iphicrates olim, ut refert Plutarchus, cum multos de re bellica sermones habuisset, interrogatus ecquis esset, qui tantos sibi spiritus sumeret? utrum eques an sagittarius, an veles, an legionarius? Nihil horum, inquit, sed qui his omnibus novi imperare. Historia itaq; est, quæ præsentia moderabitur, & de futuris, ut innocentissima ita nequaquam vana nos divinatione instruet. Nec quidquam hic habendum certius, quam quod aiebat M. Tullius, *nusquam facilius aut bellicam rem, aut*

omnis reipublicæ disciplinam cognosci quam ex annalium monumentis. Quod quasi edidicisse ducum summus Lucullus, aut quod verius habeo, à Lucullo comperisse & ejus exemplo imitandum omnibus, proposuisse Cicero videtur. Lucullus enim ad Mithridaticum bellum à senatu missus, non modo opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, sed etiam gloriam superiorum. Quæritis quanam id arte aut industria obtinuerit? hac inquit Cicero, qua totum iter & navigationem versus Asiam consumpsit, partim in percunctando à peritis, partim rebus gestis legendis; adeo ut in Asiã factus imperator venerit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. Et adjicit deinde, tantum imperatorem in omni genere belli Lucullum fuisse præliis, oppugnationibus, navalibus expeditionibus, totiusq; belli instrumentis & apparatu, ut Rex Mithridates post Alexandrum maximus, hunc à se majorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legisset, fateretur. Hic enim ille est omnibus seculis admirandus imperator, ut alia ejus adversus Mithridatem & Tigranem totius Orientis duos reges potentissimos, facta fortia prætermittam, qui cum exigua vix undecim millium militum manu, innumerabiles hostium phalanges adortus, peditum cæcidit ad centum millia, equitum ad quinquaginta: Regem regum Tigranem & quidquid gladiis jam retusis occidi non poterat, in fugam se conjicere compulit. Hic auditores, ut iterum hoc repetam, Lucullus est qui nequaquam satis duxit hæc talia summa cum gloria maximoque patriæ emolumento perpetrasse, nisi & Archiam poëtam sibi familiarem ac domesticum reddidisset: Archiam, qui & C. Mario, quamvis ad humaniora hæc studia duriori, jucundus & charus fuit. Nam & Cimbricas ejus res, attestante Cicerone, adolescens, attigit. Mithridaticum vero ipsius Luculli bellum magnum atq; difficile & in multa varietate terra marique versatum totum ab eo expressũ est, qui libri non modo L Lucullum,

cullum, fortissimum & clarissimum virum, verum universum populi Romani nomen longe lateque diffusum illustrarunt. Censuit scilicet vir summus Lucullus, & qui hoc fortasse nomine per ludum à Pompeio M. *Xerxes togatus* est appellatus, nihil esse historia & rerum memoria præstantius: ut nimirum cui adesset facultas & occasio faciendi scribenda, non deessent quoque, qui eadem ad posteritatem feliciter transmitterent, & scriberent facienda. Quod & ante eum Scipionis quoque illius Africani judicium fuit, qui secum domi militiæque Polybium habuit, nec non & Poetam Ennium: Quorum etiam hic in sepulcro Scipionum è marmore collocatus memoratur. Et, ut cæteros mittam, Magnus ille Alexander, licet multos rerum suarum scriptores habuerit, tamen cum in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, *ô fortunate*, inquit, *adolescens, qui tuæ virtutis præconem Homerum inveneris*! Et vere, Nam Ilias nisi exstitisset, eadem illa tellus, quæ Achillis corpus contexit, nomen etiam & facta ejus silentio involvisset. Unde etiam est quod cecinit Venusinus,

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: sed omnes illacrymabiles
Urgentur ignotique longa
Nocte: carent quia vate sacro.

Atque hæc quidem, Auditores, si in universum historiam spectemus, locum habeant: seorsim vero & in se spectata, non una nec unius erit generis historia. Alia enim *divina* est, *naturalis* alia, alia *humana*. *Divina* immortalis Dei aliorumq; cœlestium vim & potestatem exponit: Qualis apud Græcos historia fuit Euhemeri, qui res gestas Jovis & aliorum, qui Dii putabantur, conscripsit; apud Judæos & nostros est Mosis & Evangelistarum enarratio; cui accedunt Apostolorum Acta in commentarium à D. Luca relata: Cæterorumq; ecclesiasticorum scriptorum commentarii. Hujus statuitur finis religio. *Naturalis* deinde,

res in natura latentes aut exiſtentes earumque principia, cauſas, effecta & affectiones declarat: cujuſmodi eſt Ariſtotelis de Animalibus; Caii Plinii de rerum & univerſi natura, Theophraſti de ſtirpibus. Cujus finis eſt ſcientia. Tertia & ultima eſt *humana*, quæ actiones mortalium publicas privataſque complectitur: quæ & præcipue Hiſtoriæ appellationem merebitur: cujuſmodi iterum vel erit *Communis* vel *propria*. *Communis* omnium aut plurium populorum res geſtas continet, qualis eſt hiſtoria Polybii, Diodori Siculi, Trogi Pompeii. *Propria* exponit facta vel unius populi, vel hominum ſingulorum: prioris ordinis eſt Thucydides, qui Græcorum; Livius, qui Romanorum; Cæſar qui Gallorum res explicavit: Singulorum hominum facta & vitam exſecutus eſt apud Romanos Suetonius, Vopiſcus, Capitolinus, qui imperatorum acta ediderunt: Diogenes Laertius inter Græcos philoſophorum res & ſectas diſcuſſit. Eginharbus apud Francos Carolum Magnum graphice deſcriptum poſteris reliquit: Hujus finis habetur prudentia. Ex quibus omnibus ſatis intelligi putem ita nos hiſtoriam accipere, ut ſit *rerum publice geſtarum ex fide narratio*: *Geſtarum* ſcilicet, ut nimirum figmenta omnia & fabellæ ex ingenio adinventæ excludantur. Quocirca neque Luciani verarum, ut ipſe ludens, inſcripſit, narrationum libros, neque Æthiopica Heliodori, neque Heraclidæ Abarim, aut Ariſtonis Lyconem, neque Aſinum Apulei & id genus ſimilia ſcripta hiſtoriam eſſe admittimus. Quin nec Xenophontis quidem libros Cyropaideias pro hiſtoria accipiunt nonnulli; cum ob cauſas alias, tum quia in iis non tam ſtudio fuit ſapientiſſimo alioquin & accuratiſſimo ſcriptori, ut res Cyri domi militiæq; geſtas exponeret, quam ut poſteritati imaginem veri regis adumbratam proponeret. Neq; interea adeo ſumus delicatuli, etiam ſi rerum publice geſtarum narrationem hiſtoriam fateamur, ut eos, de quibus modo dictum, qui

qui res & vitas singulorum persequuntur, extra hunc censum, quod nonnulli voluerunt, reponendos existimemus. Nam Suetonius, Vopiscus, cæteraq; illa minorum gentium manus, licet non perpetuo publica, sed privata subinde intermisceant, publicarum tamen personarum res tractant, & ad eum omnes scopum collimant, ut ea quæ in imperio & publice gesta sunt, posteris exhibeant. Noster quem explicandum sumpsimus, Lucius Florus ab hoc omnino nota immunis, universam propemodum rem Romanam tenui ab exordio cœptam ad fastigium suum deducit. Populum enim Romanum ut hominem ob oculos proponens, ejus *infantiam, adolescentiam, juventam*, ac tandem *senectam* quatuor veluti ætatum gradibus conclusit. Græci imperiorum ejusmodi periodos in tria, ut plurimum, tempora partiebantur, ἀρχὴν, ἀκμὴν & παρακμὴν seu φθορὰν appellantes. Prima ætas, ut solent primordia, obscurior & minus certa, septem regibus absolvitur. Et ut operis totius veluti gustus detur, præeuntem me, auditores, mente sequimini, dum non quidem singula, sed è multis illustria, & ut ille ait, *summa sequor fastigia rerum.*

Primus regum *Romulus*, interfecto fratre Remo & urbis & imperii conditor fuit. Originem gentis ab Ænea arcessunt, qui eversa Troja, in Italiam casu delatus duxit in uxorem Laviniam, Latini regis & Amatæ filiam. Hinc bella cum Turno Rutulorum; & Mezentio, Hetruscorum rege. Quibus in bellis Turno & Latino cæsis, Æneas Lavinium fundavit. Tandem defuncto etiam Ænea, Ascanius filius Albam longam condidit, in qua regnatum ab Ascanio & Silviis, annis totis CCC. usq; ad Romulum, quem diximus, natum è Rhea Silvia, filia Numitoris regis Albani. Regnaverit Romulus annos 38. Quænam fuerit illis primis initiis reipublicæ forma, quæ urbis incrementa, quæ legum & magistratuum mutationes, noster paucis, sed accurate attingens, præter cætera,

tera, oſtendit diviſam per tribus juventutem in equis & armis, quo ad ſubita bella expeditius vacaret; Conſilium reipublicæ fuiſſe penes ſeniores, qui ex autoritate patres, ab ætate ſenatus vocabantur. Qua ex legum & politiæ cura ſtudioque haud temere fuit conjicere Martium hunc populum ad ſumma, id eſt, ad Monarchiam divinitus fuiſſe deſtinatum. Acceſſit & auxit hæc Romuli ipſius apotheoſis. Nam cum diſcerptum à ſenatu plures putarent ob mores aſperiores, oborta deſubito tempeſtas Soliſque defectio conſecrationis ſpeciem præbuere. Cui & Julius Proculus mox fidem addidit, affirmans Romulum auguſtiore, quam fuiſſet, forma conſpectum; placitumque Diis ut in cœlo *QVIRINVS* appellaretur.

Poſt Romulum *Numa Pompilius* annos 43. *Tullus Hoſtilius* duos & triginta in imperio explevere. Quorum Numa religioſus, quaſi auſpicium à divinis faciendum omnibus denuncians, ſacra & cæremonias docuit: Pontifices, augures, Salios cæteroſque per ſacerdotia, annum in menſes faſtos nefaſtoſque dies diſtinxit; *Hoſtilius* militarem diſciplinam artemq; bellandi adjecit; Primuſque, exercita juventute, provocare auſus Albanos, gravem & diu principem populum, deleta Alba, Romam migrare cives effecit. Hunc excepit *Ancus Martius*, qui mœnia muro complexus eſt, & annis 24. quibus præfuit, ad ædificiorum & urbis amplitudinem plurimum contulit, jam tum ſcilicet præſagiens animo futurum, ut eo tanquam publico orbis hoſpitio omnes pene mundi opes & commeatus reciperentur. *Tarquinius* inde *Priſcus*, Corintho oriundus, Græcum ingenium Italicis artibus miſcens ſenatus majeſtatem numero & centuriis auxit: Faſces, trabeas, curules, annulos, phaleras, paludamenta, togas pictas tunicaſque palmatas, cæteraque decora atq; inſignia, quibus poſtmodum eminuit imperii dignitas, ſubactis Tuſcis, Romam primus intulit. Qui cum annos 37. regnaſſet, *Servius Tullus* gubernacula invaſit. Ab

hoc populus relatus in censum, digestus in classes, curiis atque collegiis distributus. Quem post annos 44. secutus est *Tarquinius Superbus*, cujus fastum tamdiu perpessus est populus, donec aberant luxus & stupra: Hæc in filiis ejus ferre non potuit. Itaque expletis annis XXV, cum ornatissimæ fæminæ Lucretiæ vim intulisset natorum alter, patri regnum & simul imperium regibus abrogatum est.

Habetis, auditores, primam gentis ætatem & quasi infantiam transactam sub regibus septem, quadam fatorum industria adeo ingenio variis, ut ejusmodi viros reipublicæ ratio & utilitas tum quasi postulasse videatur. Nam si Romulum videamus (ut & verbis & anacephalæosi autoris nostri hæc claudam) *quid eo ardentius? at tali opus fuit, ut invaderetur regnum. Quid Numa religiosius? talem res poposcit, ut ferox populus religione mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus? bellatoribus viris quam necessarius, ut acueret arte virtutem. Quid ædificator Ancus? ut urbem colonia extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam Tarquinii ornamenta & insignia, quantam principi populo addiderunt ex ipso habitu dignitatem: Actus à Servio census, quid effecit, nisi ut ipsa se nosceret respublica: Postremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, imo plurimum profuit. Sic enim effectum est, ut agitatus injuriis populus cupiditate libertatis incenderetur.* Hic auditores clarissimi, ignoscite ad aliena id est, ad nostra tempora mentem & cogitationem obiter vertenti. Nam, ut magnis parva & nova veteribus componam, quid Belgium nostrum majoresque nostros ad vindicandam libertatem concitavit, nisi similis importunitas: Albani enim Hispaniarum regis legati & præsidis superbum imperium cum armis occasionem dedisset, quæ hactenus aut opes, aut regna, aut rex longe lateque potentissimus tantum potuere, ut liberis libertatem eriperent?

Sic ergo populus Romanus, Bruto Collati-

noque

noq; ducibus,regis nomine cum perpetuo imperio deleto,reipublicæ formam in aliam transtulit. Libertatis suæ vindices annua dignitate donavit,consules appellando, ut nimirum se civibus suis consulere debere meminissent. Liber jam hinc populus prima adversus exteros arma corripuit, mox pro finibus, deinde pro sociis, tum gloria & imperio, lacessentibus assidue & usquequaque finitimis. Nam confecto Hetrusco & cum Porsenna Latinisque adversus Tarquinios bello, consules post annum ducentesimum Volscos domuerunt. Horum Metropolim Vejes post decennem obsidionem cepit Camillus. Quo etiam in bello trecenti Fabii ceciderunt,uno superstite, qui exinde Cunctator est appellatus. Obstrepebant interea hinc Sabini,illinc Samnites:Etruscorum quoque populus necnon & Tarentini cum Pyrrho dubiam aleam faciebant. Nec satis erant interna vicinaq;hæc mala, nisi & Senones Galli ab alio & nostro hoc axe atq;Oceano Alpes transgressi demonstrassent quod ipsi à cœlo & solo suo invictum atq; acre haberent, id à virtute habuisse Romanos. Mittunt tamen ad eos ex more legatos Romani, sed ut inter arma, leges & jura non audiuntur. Quapropter totis jam castris urbi appropinquantibus ad Alliam flumen cum exercitu Fulvius occurrit,sed cæditur. Mox urbem invadentibus cedit Manlius, & lecta cum juvenum manu arcem Capitolii occupat: ex qua se & pulsam urbe libertatem asserit: Galli dum urbem habent, sedentes in curulibus sellis prætextatos senes velut Deos venerari; ubi homines esse intelligerent, pari vecordia trucidant. Postremum aggressus eos ex inopinato Furius Camillus urbem Manlio & cum Manlio libertatem urbi reddidit. Hinc domitis Picenis, Salentinis, Volsiniis, variæ urbem seditiones invadunt, in quibus tamen ipsis principem populum ut sanctum adhuc & pium jure mirabimur, dum vel legum libertatem, vel pudicitiam, vel natalium dignitatem aut decora atque insignia honorum vindicat.

Et talis quidem ille domi ac foris, talis pace belloque populus fretum suæ *adolescentiæ*, id est, *secundam ætatem* habuit: qua jam, annum prope quingentesimum agens, universam inter Alpes & mare Italiam armis subegerat. Inde in majus robur & *juventam* quasi exsurgens par orbi terrarum esse cœpit. Nam ducentis, qui sequuntur, annis Europam, Asiam, Africam & totam denique orbem terrarum bello victoriisque peragravit. Initium à Carthagine factum. Nam quod Punicum primum appellavere hoc tempore terra marique summis utrinq; viribus gestum. Quibus autem viris & ducibus gestum? non hominum, auditores, sed fortitudinum nomina exaudietis Duillios, Calphurnios, Scipiones, Regulos, Metellos, Manlios. Quorum Regulo quid admirabilius? Qui hostium non modo, sed & monstrorum domitor, cum terrorem nominis sui longe lateque circumtulisset, Xanthippi Lacedæmonis artibus captus in hostium potestatem vivus venit. At ille quid? non par tantum sed omni calamitate excelsior, nec carcere Punico fractus, nec legatione, qua Romam mittitur. Quippe diversa quam hostis mandaverat, censuit, NE PAX FIERET: NE COMMUTATIO CAPTIVORUM RECIPERETUR. Sicque fide servata in Africam, id est, in extremum supplicium regressus est. At ille nec voluntario eo ad hostes suos reditu, nec ultimo denique ac crudelissimo supplicio territus, imo his omnibus admirabilior apparuit. Quid aliud dicemus, Aud. quam victum de victoribus, & quia Carthago non cesserat, de fortuna triumphasse? Tandem navali prælio victi Pœni pacem petunt anno belli moti xxiv. Exigua deinde & vix quadriennis requies, cum ecce, post Ligures, Illyrios & Gallos Insubres aut pacatos aut domitos, alterum Punicum exoritur. Hoc licet priori cedat, annorum spatio (nec enim amplius, quam octo & decem annos habet) tamen cladium atro-

citate longe terribilius fuit. Eo enim durante quater Romanum fudit Annibal, ad Ticinum, ad Trebiam, ad Trasimenum, ad Cannas deniq; ipse annos xvii. Italiæ visceribus inhærens. Romani nihil ominus fortes & sui similes, unam urbem gloriæ & virtutis sedem non tam muro & laterum compage, quam robore animi vallatam unanimes tenent. Prælio, quod ad Ticinum gestum, pene in hostium potestatem Scipio imperator venisset, nisi protectum patrem filius tunc adhuc prætextatus, ab orci eripuisset faucibus. Hic ille est Scipio qui exinde in exitium Africæ adolevit, cognomen ex ejus ruinis adeptus AFRICANUS. Apud Cannas duo maximi maximorum ducum Pauli & Varronis exercitus ita concisi, ut ipse Annibal militem moneret, *parceret ferro*. Alter ducum occubuit, effugit alter. Uter majore animo quærit noster, sibi respondens, *Paulum*, inquit, *puduit, Varro non desperavit.* Jam aderat, &, quod adagio dicitur, *stabat ad portas Annibal.* Nec tamen animum despondet Romanus, sed ut antea intra Tarpeam rupem, ita nunc urbi suæ inclusus toti adhuc orbi parem se ferebat. Vicerat interim Pœnus, si ut vincere, ita uti victoria novisset. At ille frui maluit. Unde alio avocatum, quem non Alpes, non arma, non viri terruerant, Baiarum & Campaniæ amœna prostrarunt. Ibi siquidem luxu & delitiis cum ipse tum exercitus vigor elanguit, adeo ut vere, quod à nostro refertur, in eum dictum sit, *Capuam Annibali Cannas fuisse.* Hic paulatim reparatis viribus viam videre Romanus cœpit, qua exturbaret Italia Annibalē. Victa erat, vel potius recuperata, duce Scipione, Hispania; ibidemq; (bono omine) eo ipso, quo obsidebatur, die capta Hispanica Carthago. Unde rerum prosperarum fiducia jam plenus populus cum eodem Scipione in Africam tota mole conversus imitari voluit Annibalem. & Italiæ cladem in Africa vindicare. Hic Scipio post varios cum Asdrubale, cum Syphace conflictus, post castra & oppida in-

numera incensa facibus, aut eversa armis, ipsas Carthaginis portas obsidione concussit. Quo factum ut inhærentem atq; incubantem jam ultra certum lustrum Italiæ extorqueret Annibalem. Itaq; regressus castra sua in Africam transtulit, ut nimirum Romam, quam in Italia non poterat, in Africa debellaret. Quis, auditores, tantorum tum ducum concursus, quis præliorum eventus, exercitus & acierum forma fuerit, non meis sed verbis autoris nostri, si libet dicentem attendite: *Non fuit*, inquit, *major sub imperio Romano dies, quam ille cum duo omnium & antea, & postea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor, collatis cominus signis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipsos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi: ubi de pace non convenit, signa cecinere. Constat utriusque confessione nec melius, nec acrius potuisse pugnari. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicaverunt.* Sed cessit tandem Annibal, & leges victoris accepit Africa. Africam secutæ mox gentes, Macedonia, Syria, Græcia omnisque propemodum Europa. Bellum Macedonicum partim ob veterem olim cum Annibale societatem, partim ob priscam Regum Macedoniæ famam & magni Alexandri gloriam susceptum videbatur. Syriacum, adversus Antiochum, Asiæ opulentissimum regem, gestum. Erat tum apud Antiochum in exercitu Annibal, qui, ut jam relatum, in Africa victus, & modo profugus hostem populi Romani toto orbe quærebat. Hujus in Antiochi militem cavillatio, digna quæ referatur, talis habetur: Ostendebat Annibali Antiochus ingentes, quas adversus populum Romanum paraverat, copias; convertebatque exercitum insignibus argenteis & aureis florentem: currus etiam cum facibus, nec non elephantes turritos inducebat, equitatumq; frenis & ephippiis mollibus ac phaleris præfulgentem: atq; ibi rex contemplatione tanti & tam ornati exercitus gloriabundus Annibalem inspicit; & putasne,

in-

inquit, satis esse Romanis hæc omnia? tum Pœnus eludens ignaviam imbelliamq;militum ejus pretiose ornatorum, plane inquit, satis esse credo Romanis hæc, etiamsi avarissimi sint. Quid magis & lepide & simul salse tanto à duce dici potuit? Rex de numero exercitus sui ac de æstimanda æquiparatione quæsierat; respondit Annibal de præda. Et sane ita accidit. Nam victus & triumphatus prædæ cum suis fuit. Nec cessat hinc Romanus, sed ut umbra corpus, ita semper virtutem adversarius insequitur. Vix quieverat primum Macedonicum, quin secundum atque ei tertium successit. Gallo-græci quoque, Illyrii, Achei & in Hispania Numantini diu victorem populum habuere exercitum. Ac postremum in Africa Punicum; quod tertium dicimus, anno post finem secundi quinquagesimo, cœpit recrudescere. Sed huic, belli anno quarto, Scipio Æmylianus, Africani filius, summam imposuit manum. Totam enim & evertit & incendit Carthaginem; ardentemque per dies 17. aspexit lachrymans. Quanta autem & qualis ea urbium urbs fuerit, vel ex Caio Salustio percipi potest, qui, ut ipse alicubi profitetur, de ea silere, quam pauca dicere maluit.

Hucusque, auditores, tertiæ hoc ætatis populi Romani seculum merito, ut poëtæ loquuntur, aureum dixerimus; centum vero qui inde sequentur anni, ferreos plane & cruentos, aut si quid immanius appellabimus. Quippe tum Jugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis, Gallicis atque Germanicis expeditionibus, quibus cœlum gloria ascendit, Gracchanæ Drusianæque permistæ cædes, adhæc servilia & gladiatoria bella: denique in se conversus populus Marianis atque Syllanis, novissime Pompeii & Cæsaris manibus quasi per rabiem & furorem semet ipse laceravit. Quorum malorum si causas quærimus, quænam aliæ fuere, nisi quod Attali regis & Asiæ opibus luxuque eo usque accrevisset magnitudinis, ut suismet viribus in semet rueret? Unde

de rerum hoc statu ita breviter & eleganter noster: *Syria prima nos victa corrupit, mox Asiatica Pergameni regis hæreditas: illæ opes atque divitiæ afflixere seculi mores, mersamque vitiis suis quasi sentina rempublicam pessundedere.* Ad quæ ubi tempora ventum fuerit, auditores, pro Camillis, Scipionibus, Attiliis; (quorum posteriores duo post consulatus & dictaturas, post fractas variis triumphis Carthaginis opes publico ærario ad rem tutandam familiarem indiguere;) Septumulei potius & Cassii aliique avaritiæ mancipia, opum gurgites se offerent, & qui cum essent pauperes provincias acceperunt divites, quas ipsi dites reliquerunt pauperes. Legimus Delphico Appollinis oraculo de Lacedæmoniorum republica proditum, tum perituram cum eam luxus & opum cupido invaderet. Quid? nonne & in isthæc tempora & mores idem competit? Nam primo honorum ambitus, unde nisi a divitiis excitatus? Unde quoque Mariana & Syllana tempestas, magnificæque passim & sumptuosæ largitiones, nisi ab opulentia similiter, quæ peperit postremum egestatem? Nec aliunde stimulatus in patriam Catilina. Pompeius & Cæsar æstu dominandi incensi furialibus in exitium reipublicæ facibus in se mutuo concurrere. Sed hæc involuta inter se ac confusa ab autore nostro seorsim & separatim sic enarrantur singula, ne vitia virtutum luminibus obstruant. Primo enim, ut magnitudo crescentis indies imperii appareat, justa illa & pia cum exteris gentibus, quæ diximus, bella Jugurthinum, Cimbricum, Mithridaticum, Parthicum & cætera commemorat. Inde ad civium scelera turpesque illas Drusorum Gracchorumque pugnas conversus adusq; Augustum Cæsarem à quo initium mox sumit quarta ætas seu φθορὰ & senium imperii, eo ordine rem deducit; ut virtutes, quæ in Augusto fuerunt præcipue, non prætereat. Nam sub finem operis ita de eo inter alia, loquitur: *Augustusque*

susque tandem Cæsar Augustus septingentesimo ab urbe condita anno Janum geminum claudere, bis ante se clausum, sub Numa rege, & victa primum Carthagine. Hinc conversus ad pacem, pronum in omnia mala & in luxuriam fluens seculum, gravibus severisque legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia dictator perpetuus & pater patriæ appellatus. Atque hic colophonem suis Romanæ historiæ libris imponit autor. Quæ populi Romani historia, si eam justa lance pendamus, tanto cæterarum gentium historiis anteferenda, quanto populus Rom. cæteris gentibus imperii magnitudine præstitit. Nam si ad gentis initia, de quibus modo dictum, oculos convertimus, cujus populi obscuriora & tenuiora principia? cujus vicissim, si ad sequentia respicimus, admirabiliores progessus; cujus tanta majestas, tanta in prosperis rebus moderatio, in adversis animi magnitudo? ubi & virtutum & vitiorum aut plura exempla aut illustriora? Autor vero ex quo hæc singula deducemus L. Annæus Florus est. Quem Volateranus Julium Florum Secundum maluit nominare: Quod existimaret hunc esse eum Secundum, cujus amice meminit Fabius Quintilianus; qui & familiariter à se amatum eum addit, virum, ut miræ facundiæ ita infinitæ curæ, Julii cognomen à Patruo Julio Floro retinuisse idem conjicit. Cujus quoque Quintilianus mentionem facit, inter paucos disertum eum fuisse indicans, utpote in eloquentia, quam in Galliis sub extremum exercuit, Galliarum principem. Quam de Floro opinionem, si Trajani ævum, quo claruit & Quintilianus & Florus noster, respicimus, non abs re conjecisse Volateranus censeri potest. Nisi quod duo obstare videantur: Prius est ipse Quintilianus, qui non ut historicum aut inter historicos, sed ut oratorem & inter eloquentiæ laude florentes utrumque & Julium Secundum & patruum ejus Florum concelebrat: Alterum est codicum veterum scriptura, in qui-

bus non Julius, sed L. Annæus Florus constanter indigitatur. Unde colligendum doctiores voluerunt ex Hispania oriundum fuisse, & fortasse ex ipsa Annæorum, id est, Senecarum gente. Quidquid horum sit, quod nos in medio relinquemus; illud interim ratum esto, egregium opus esse hos ejus quatuor rei Romanæ libros. Quos qui compendium Livii aut breviarium faciunt, vel eo, præter cætera, redargui existimo, quod in iis à Livio sæpenumero abeat ac variet sententia. Potius totius imperii florentis tabulam appellabimus, cum præsertim ipse in prologo suo fateatur se ad exemplum eorum, qui terrarum situs pingunt, in brevi quasi tabella universam imperii imaginem ac magnitudinem ob oculos posuisse. Quod sane scribendi genus ac studium brevitatis, quidquid censeant alii, præcipue in historico amplectendnm, magnique faciendum judico. Nam & Salustium quid magis commendavit, quam oratio concisa & stricta? Quid Thucydidem? de quo utroque censuram ac judicium hujusmodi Senecæ habemus: *Cum sit*, inquit, *præcipua in Thucydide brevitas, hac cum Salustius vicit, & in suis illum castris cæcidit.* Brevitatem scilicet utriusque laudat gravissimus autor Seneca, non tamen obscuram illam & implicatam, sed eam, quæ conjuncta est cum perspicuitate: Et qualem Phocioni placuisse legimus, cui quondam in comitiis sedenti cum unus è popularibus diceret, Videris O Phocion nescio quid tecum ipse meditari; tum ille, ita est, inquit, meditor & cogito, num ex iis, quæ ad populum verba facturus sum, aliquid valeam recidere & amputare. Hic est ille Phocion, quem quoties ad dicendum surgere videret ipse concionis & fori rex Demosthenes, toties fatebatur, *adesse verborum suorum securim.* Ut ergo nec oratorem indecet dictio pressior & βραχυλογία, ita ea historico videatur esse propria; adeo, ut *neget* Cicero *quidquam esse in historia pura & illustri brevitate dulcius.* Atque hinc esse

esse existimandum, quod Cæsar Caligula, cum inter cætera, etiam Livii scripta vellet abolere, hanc præcipue causam commentus sit, *quod esset verbosus in historia*. Noster itaque autor sicuti nequaquam verbosus aut diffusus, ita neque, ut illi, qui summa rerum capita aut nuda breviaria contexunt, in se restrictus est aut exsanguis, sed sobriam & verbis cultam orationem amat, densus interim sententiis, & rebus cum judicio prolatis adeo frequens & fœcundus, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur. Quæ profecto quemadmodum insignis est & nostro cum maximis autoribus communis laus, ita reliquas, si non adsint, facile sola compenset. Nam ut in cibis ii præcipue laudantur qui minimum detrimentorum, succi plurimum habent, ita maximi facienda oratio, quæ paucissimis verbis plurimum frugis & rerum complectitur.

Absolvi, auditores, quæ hoc potissimum tempore dicenda mihi proposueram. Illud coronidis adhuc vice addam; olim sicuti existimasse magistrum dicendi Fabium accepimus, multum profecisse eum, cui Cicero placeret; ita fidenter affirmare audeam, quicunque *Lucium* hunc *Annæum Florum* sibi diligenti inspectione familiarem reddiderit, eum exinde cum fructu maximoque operæ suæ pretio Polybium, Livium, Dionem, Tacitum, Appianum, Cæsarem & id genus majorum gentium lecturum historicos. Platonis cœnam ejus fuisse indolis aiunt, ut ea invitati atque excepti, postridie, quasi famem obsonassent, melius & majori cum appetitu pranderent; idem, adolescentes studiosissimi, ex hujus autoris consuetudine vobis futurum spondeo. Nam, ejus licet plenis vos lymphis proluatis, sitim tamen & studium maximarum rerum magisque exstimulabit.

DIXI.

JUSTUS

JUSTUS LIPSIUS

lib. 2. Elect. cap. 5.

LANNÆUS Florus (ita enim indigitare cum priscis libris malim, quam Julium: quoniam Hispana origine fuisse colligo, &, nisi fallor, ex ipsa Senecarum gente,) is inquam Florus compendium non tam Livii, à quo sæpe dissentit, quam rerum Romanarum scripsit: si quid mei judicii est, composite, diserte, eleganter. Subtilitas quidem & brevitas in eo sæpe mira;& sententiarum quædam gemmulæ cum judicio insertæ & veritate.

CLAUD. SALMASIUS

in Notis ad Florum.

NAzarianus liber manuscriptorum omnium quibus usi sumus, antiquissimus, ut quem ante octingentos annos scriptum esse manifesta fit fides, quique bonitate superat agmen illud Codicum,quibus adjutus est in hujus enchiridii recensione optimus & doctissimus Vinetus, *Lucii Annæi Flori*,in titulo præfert.Nec alius potest esse Florus quam ille qui Trajani & Hadriani temporibus floruit, qui in Epistola ad Hadrianũ, cujus Epistolæ ter aut quater mentionē apud Charisiũ reperies, scribit,se Poematis delectari.Character autem istius historici compendii plane poeticus est,& hominis in poetis non infeliciter versati; quamvis hoc parum probet si non alia accederent. Et mirum Grammaticis tam invisum fuisse hoc opus, ut nusquam aliquid ex eo ad testimonium citent,cum & Solinum sæpius, qui longe post tempora Annæi Flori vixit, ut alibi pluribus ostendemus, & alios non vetustiores aut meliores Solino scriptis suis,ut locupletes & idoneos testes, advocent.

LUCIUS AMPELIUS

EX

Bibliotheca

CL. SALMASII.

Samuell Collins his
book Anno Dom
1667

LUCIUS AMPELIUS
MACRINO SUO SAL.

VOlenti tibi omnia nosse scripsi hunc Librum memorialem, ut noris, quid sit mundus, quid elementa, quid orbis terrarum ferat, vel quid genus humanum peregerit.

De Mundo.

MUndus, est universitas rerum in quo omnia sunt, & extra quem nihil, quæ Græce dicitur κόσμος. Elementa mundi IV. Ignis, ex quo est cœlum. Aqua, ex qua mare oceanum. Aër, ex quo venti & tempestates. Terra, quam propter formam ejus orbem terrarum appellamus. Cœli regiones sunt quatuor: oriens, occidens, meridies, septentrio. Cœlum dividitur in circulos quinque: Arcticum & Antarcticum, qui ob nimiam vim frigoris inhabitabiles sunt: Æquinoctialem, cui subjacet regio quæ catacecaumene dicitur, neque incolitur, ob nimiam vim ardoris: Brumalem & Solstitialem, sub quibus habitatur; sunt enim temperatissimi, per quos obliquus circulus vadit, cum XII signis, in quibus Sol annuum conficit cursum.

De duodecim signis.

SIgna sunt in cœlo duodecim. Aries beneficio Liberi, quod, is cum exercitum in Indiam per Libyam duceret per loca sicca & arenosa, cum aquæ inopia esset, & exercitus ejus siti adfligeretur, aries eis aquam demonstravit, & ob id à Libero Jovis Ammon est appellatus, eique fanum magnificum fecit, ad eum locum ubi aquam invenit. Quod abest ab Ægypto & Alexandria millia passuum novem. Ob eam rem à Iove petiit, ut in sidera reciperetur. Alii putant, eum esse qui Hellen

& Phryxum vexerit. Taurus beneficio Jovis, quem Jupiter à Neptuno fratre per gratiam abduxit, qui sensum humanum figura Tauri continebat, isque Jovis jussu Europam Agenoris filiam, Sidonia adludens decepit, & eam Cretam deportavit. Ob eam rem Jupiter in sideribus eum dignatus est immortali memoria. Gemini, qui Samothraces nominantur esse, quorum argumentum nefas est pronuntiare præter eos qui in his præsto sunt. Alii Castorem & Pollucem dicunt, quod hi principes mare tutum à prædonibus præstitissent. Sunt qui dicant Herculem & Theseum, quod similia athla sint adepti. Cancer, Carcinus receptus beneficio Junonis, quod ejus jussu cum Hercules missus esset ad Hydram Lernæam, quam nos Excetram dicimus, interficiendam, Carcinus ingressus, Herculis pedes & crura lanians, incommodiorem faciebat eum, quam ipsa Excetra. Idq; malum Hercules difficillimum habuit, Carcinumque Cancrum ob id factum Juno sideribus est dignata. Leo, Leon, qui educatus est Nemeæ, Junonis consilio ad Herculis interitum missus, in terra Argiva diu spelunca latitavit, quem Hercules dicitur interfecisse cum Molorcho hospite suo, cujus clavam ei tributam tum principio est adeptus, qua Leonem interfecit, ejusq; pellem postea pro tegumento habuit. Ob id factum Junoni odio esse cœpit, Leonemque cœlesti dignitate est honorata. Virgo, quam nos justitiam dicimus, fuit cum hominibus. Sed postquam homines malefacere cœperunt, Jovis eam inter signa posuit. Sunt qui Erigonam Icarii filiam Atheniensem dicunt, cujus patri Liber vinum dedit ut hominibus ad suavitatem daret. Quibus dedit, ebriati sunt, & lapidibus eum occiderunt. Canis, qui cum illo erat, vidit hominem occisum, & cum ululatu ad Erigonem rediit, quem ut mœstum & singularem vidit, sollicita proficiscitur cum eo. Venere ad locum ubi Icarius jacebat. Vidit corpus patris. Magna lamentatione in Hymetto monte sepelivit, Ipsa vero se suspendit laqueo. Canis ad

pedes

pedes ejus discumbens diutius, & sine alimentis deficiens, post aquam anhelans in puteum se projecit. Tum Liber à Jove petit, quod suo imperio deficerent, ut inter siderum cursus poneretur Virgo. Icarius autem Arcturus nominatus est, cujus stella cum exoritur continuas tempestates facit. Canis, Canicula. Libra quam græci Zygon appellant, virile nomen est adeptus. Is omni clementiæ justitia Mochos dictus; qui primus dicitur libræ pondus hominibus invenisse, quæ utilissima mortalibus æstimantur, ideoque in numerum stellarum receptus est, & Libra est dictus. Scorpius qui dicitur ad perniciem Orionis in insula Chio in monte Pelenæo voluntate Dianæ natus. Orion autem dum venatur, visa Diana, stuprare eam voluit. Illa Scorpionem subjecit, qui eum vita privaret. Jupiter & Scorpionem & Orionem inter sidera recepit. Sagittarius Crotopi filius, nutricius Musarum, quæ Musæ semper dilexerunt eum, quod plausu & lusu Sagittarum eas avocaret. Alii Chironem dicunt, quod justus & pius, doctus, hospitalis fuerit. Ab eo Æsculapius medicinam, Achilles Cytharam, & alia multa. Capricornus, cui nomen Pan. Quo tempore Python speluncas incolens in monte Tauri, Ægyptum profectus est ad bellum, Pan se in capræ figuram convertit. Igitur dii immortales postquam Pythonem digna pœna affecerunt, Pana astrorum memoria decoraverunt. Aquarius, qui putatur esse Ganymedes; dicitur Deucalion Thessalus, qui maximo cataclysmo cum uxore Pyrrha solus evasit, & hic pietatis causa inter sidera locatus est. Pisces, ideo pisces quia bello Gigantum Venus perturbata in piscem se transfiguravit. Nam dicitur & in Euphrate fluvio ovum piscis in ora fluminis columba adsedisse dies plurimos, & exclusisse deam benignam, & misericordem hominibus ad bonam vitam. Utrique memoriæ causa pisces inter sidera locati.

De

De Sideribus.

PRæter duodecim ſigna potentiſſima ſidera in cœlo. Septentriones duo, major & minor, qui nunquam merguntur; ideoque navium curſus regunt, quorum alter Cynoſura dicitur. Bootes, idem Arcturus. Orion, qui magnitudine ſua dimidiam cœli obtinet partem. Pliades, quæ Latine Virgiliæ dicuntur. Hyades, quæ à nobis Suculæ dicuntur, quarum ortus & occaſus à nautis & ab agricolis obſervantur. Canicula, cujus vis præcipue Solſtitio eſt. Stellæ potentiſſimæ in cœlo ſunt ſeptem, Saturnus, Sol, Luna, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, quæ à Græcis planetæ, à nobis erraticæ dicuntur, quia ad arbitrium ſuum vagantur, & motu ſuo hominum fata moderantur. Item adverſo curſu contra cœlum feruntur.

Quibus partibus ſedeant XII *ſigna duodecim ventorum.*

ARies, in Africum. Taurus, in Circium. Gemini, in Aquilonem. Cancer, in Septentrionem. Leo, in Thraſciam. Virgo, in Argeſten. Libra, in Zephyron. Scorpius, in Africum. Sagittarius, in Auſtrum & Africum. Capricornus, in Auſtrum. Aquarius, in Eurum & Notum. Piſces, in Eurum.

De Ventis.

VEnti fiunt ex aëris motu & inclinatione. Sunt autem generales quatuor. Eurus, idem Apeliotes, idem Vulturnus, ab oriente. Ab occidente, Zephyrus, idem Corus, idem Favonius. Aquilo, Boreas, Aparcias idem, à ſeptentrione. Notus, idem Libs & Auſter, & Africus, à meridie. Hi ſunt quatuor generales, cæteri ſpeciales adſcribuntur. Ut Iapyx Zephiro, qui ab Iapygio Apuliæ promontorio flat. Leuconotus Noto, cum ſerenior flat. Caurus Aquiloni, cum vehementior Gallias perflat. Item Eteſiæ, qui ſtatis diebus flant per æſtatem.

De

De Orbe Terrarum.

ORbis terrarum qui sub cœlo est, quatuor regionibus incolitur. Una pars ejus est in qua nos habitamus. Altera huic contraria, quam qui incolunt vocantur Antichthones. Quarum inferiores duæ ex contrario harum sitæ, quas qui incolunt vocantur Antipodes. Orbis terrarum quem nos colimus in tres partes dividitur, totidemque nomina. Asia quæ est inter Tanain & Nilum. Libya quæ est inter Nilum & Gaditanum sinum. Europa quæ est inter fretum & Tanain. In Asia clarissimæ gentes : Indi, Seres, Persæ, Medi, Parthi, Arabes, Bithyni, Phryges, Cappadoces, Cilices, Syri, Libyi. In Europa clarissimæ gentes, Scythæ, Sarmatæ, Germani, Daci, Mœsi, Thraces, Macedones, Dalmatæ, Pannoni, Illyrici, Græci, Itali, Galli, Spani. In Libya gentes clarissimæ, Æthiopes, Mauri, Numidæ, Pœni, Getuli, Garamentes, Nasamones, Ægyptus. Clarissimi montes in orbe terrarum; Caucasus, in Scythia; Emodus, in India. Libanus, in Syria. Olympus, in Macedonia. Hymettus, in Attica. Taygetes, in Lacedæmonia, & Citheron Eleon, in Bœotia. Parnassus, Acroceraunia, in Epiro. Mænalus, in Arcadia. Apenninus, in Italia. Eryx, in Sicilia. Alpes inter Galliam & Italiam. Pyrenæus inter Galliam & Spaniam. Athlas in Africa. Calpe in freto Oceani. Clarissima flumina in orbe terrarũ: Indus, Ganges, Hydaspes in India. Araxes, in Armenia. Thermodon & Phasis, in Colchide. Tanais, in Scythia. Strimon & Hebrus, in Thracia. Sperchios, in Thessalia, Hermus & Pactolus, auriferi. Mæander & Caystrus, in Lydia. Cydnus, in Cilicia. Orontes, in Syria. Simois & Xanthus, in Phrygia. Eurotas, Lacedæmone. Alpheus, in Elide. Ladon, in Arcadia. Achelous & Inachus, in Epiro. Savus & Danubius qui idem Ister cognominatur, in Mœsia. Eridanus & Tiberinus, in Italia. Timavus, in Illyrico. Rhodanus, in Gallia. Iberus & Betis, in Spania. Bagrada,

da, in Numidia. Titron, in Getulia. Nilus, in Ægypto. Tigris & Euphrates, in Parthia. Rhenus, in Germania. Clarissimæ insulæ in mari nostro undecim: Sicilia, Sardinia, Creta, Cypros, Eubœa, Lesbos, Rhodos, duæ Baleares, Ebusus, Corsica, Gades. In oceano ad orientem, Taprobane. Ad occidentem Brittania. Ad septentrionem Thyle. Ad meridiem, Insulæ Fortunatæ. Præter has in Ægæo mari, Cyclades duodecim: Delos, Gyaros, Myconos, Andros, Paros, Pharos, Tenedos, Cythnos, Melos, Naxos, Donusa. Præter has Sporades innumerabiles, cæterum celeberrimæ: Ægina, Salamina, Coos, Chios, Lemnos, Samothracia. In Ionio Echinades, Strophades, Ithaca, Cephalenia, Zacynthos. In Adriatico Ciriteæ circiter mille. In Siculo Æoliæ VIII. In Gallico Stœchades tres. In Syrtibus Cercina, & Menynx, & Girrha.

De marium ambitu

Mare quo cingimur universum vocatur Oceanum. Hoc quatuor regionibus inrumpit in terras. A septentrione, vocatur Caspium. Ab oriente, Persicum. A meridie, Arabicum, idem Rubrum & Erythræum. Ad occasum, Magnum mare, idem Athlanticum, quod commerciis totius generis humani peragitur. Hoc intrat in fretum Gaditanum inter duos montes clarissimos Abinnam & Calpen, ob impositas Herculis columnas. Dein latissime simul & longissime fusum medium terrarum orbem inundat, & nomina adquirit. Balearicum, quod Hispaniam adluit. Gallicum, quod Gallias tangit. Ligusticum quod Liguribus infunditur. Tuscum, Tyrrhenum, idem inferum, quod dextrum Italiæ latus circuit: Hadriaticum, idem superum, quod sinistrum Italiæ latus circuit. Siculum, in quo Sicilia. Creticum, in quo insula est Creta. Ionium & Aegæum, quæ Achaiam, eandem Peloponneson, simul ambiunt; ut interveniente Isthmo pœne insulam faciant.

Myrtoum

Myrtoum & Icarium, quæ adhærent Aegæo mari, illud à Mirtylo, hoc ab Icaro cognominata. Euxinum, Ponticum, quod ingenti sinu Scythis infunditur. Hellespônticum fauce transmissum, inter duas celeberrimas urbes, Seston Asiæ, Abydon Europæ. Tanaiticum, quo Asia alluitur. Aegyptium ab Aegypto, Libycum à Libya cognominatur. Syrticum, à duabus Syrtibus, reciprocis æstibus retorquetur.

Miracula Mundi.

MIracula quæ in terris sunt. Ab Apollonia Athamantia millia passus quinque, in monte Nympheo, ibi ignis est, & de terra exit flamma. In silva Panis symphonia in oppidum auditur. Item sub eo monte in campo lacus aquæ pleni, unde pix exit & bitumen. Cum manibus supplodas pix alte attollitur, & quasi ab aqua bullescit. Ambraciæ in Epiro in pariete sunt picti Castor & Pollux & Helena, manu Autochthonis, & nemo invenire potest quis pinxerit. Arcis in Epiro quod Ippaton appellatur: ibi pons magnus columnatus duplex, quem Medea ædificari imperasse fertur. Ibi picta sunt gubernacula Argonautarū, quæ cœpta navis; ibi Jovis templum Hyphonis, unde est ad inferos descensus ad tollendas sortes. In quo loco dicunt duo qui descenderunt Jovem ipsum videre. Leucade mons; unde se Sappho dejecit propter virum. In summo monte fanum est Apollinis, ubi sacra fiunt. Et cum homo inde desiluit, statim excipitur lintribus. Sicyone in Achaia, in foro ædes Apollinis est. In ea sunt posita Agamemnonis Clypeus & Machæra, Ulyssis Chlamys & Thoracium, Teucri sagittæ & arcus Adrasti, arca quam deposuit, in qua quid sit ignoratur, sed & olla ærea in qua Pelias coctus dicitur. Item Palamedis cithara. Marti autem quoq; corium, remi Argonautarum, & gubernaculi brachia, cauculus quem Minerva sortita est. De Orestæ cervice una proci parasiti palla pendet. quam si quis halitu afflaverit, tota patefit. Penelopæ tela. ibi de terra oleum scaturit. Argis

Inachiæ

Inachiæ Junonis templum magnifice ornatum, quod Asylum vocant. Olympiæ templum Jovis nobile; ubi athletæ initiantur. Corintho balenæ costa est magna secundum mare, quam homo complecti non potest. Eodem in loco fanum est Veneris; in quo vas marmoreum Laidos, Bœotiæ lacus sacer; ubi Amphiaraus devoratus in eo lacu est. Urceus fictilis fractus pendet, testa inter se composita, unde autem pendeat, non apparet, nisi à vento moveatur. Athenis Minervæ ædes nobilis, cujus ad sinistram Clypeus oppositus quem digito tangit. In quo Clypeo medio Dædali est imago ita collocata, quam si quis imaginem è Clypeo velit tollere, perit totum opus, solvitur enim signum. Ipsa autem dea habet hastam de gramine. Ilio lapis quadratus, ubi Cassandra fuit alligata, quem si ante tangas aut fricueris, lac demittit; ex altera autem parte similiter si frices, ac si sanguinem remittit. Juxta autem mare qui locus Rhœte vocatur, ibi est Achillis & Patrocli vultus, & flumen Scamandras. Epheso Dianæ fanum nobilissimum maximum pulcherrimumque orbis terrarum. Introitu dextra sinistra postes marmorei monolithi longi cubitis xx, qua super templum ascensu sunt cxl millia, Samo in templo Junonis Scyphus factus ex hedera, cujus capita foras iv. Arietina magna, cornibus miræ magnitudinis contortis. Pergamo ara marmorea magna, alta pedes xl, cum maximis sculpturis. Continet autem gigantomachiam. Rhodo signum Dianæ marmoreū pulcherrimum, quod stat sub divo cœlo, nec cum pluit aqua tangitur. Argyro est fanum Veneris super mare, ibi est lucerna super candelabrum posita, lucens ad mare sub divo cœlo, quam neque ventus aspergit, nec pluvia extinguit. Sed & Herculis ædes antiqua; ibi columna pendet cavea ferrea rotunda in qua conclusa Sibylla dicitur. Ibi jacent ossa balænæ, quasi lapides quadrati. Marmesiæ apud Sipilum columnæ sunt iv, inter has columnas est victoria ferrea pendens sine aliquo vinculo in aëre ludens.

ludens. sed quotiens ventus aut pluvia fuerit, non movet. Ædes Dianæ Epheso, quam constituit Amazon. Ibi & sepulchrum Icari stertentis quasi dormiat, miræ magnitudinis, ex orichalco & ferro. Rhodo Colossi signum Solis altum super columna marmorea cum quadriga. Columna vero habet cubitos centum. Cypro signum Jovis Olympii æreum, facies ex auro, quem fecit Phidias in cubitis centum quinquaginta, & lata cubitis sexaginta. Domus illic Cyri regis ædificata lapidibus candidis, & nigellis, auro vinctis: ubi sunt columnæ diversis coloribus, & innumerabiles lanceæ ferreæ, fenestræ ex argento, & tegulæ ex lapide prasino. Murus intus medio Babyloniæ quem Memnon ædificavit lapide cocto id est calce & sulphure, ferro intermixtus ut sunt juncturæ. Latitudo ejus cubitis xxx, altus cubitis cxxx, cingitur millia passuum xxx. Hunc cœpit Semiramis, filius ejus perfecit. Pyramides in Ægypto quas edificavit. Agattus oppidum. ibi est Nilus fluvius ære factus, plexilis in cubitis ccc, cujus facies smaragdo limpido, brachia ex ebore magno, cujus aspectu & bestiæ terrentur. Athenis signum Jovis Olympii, Alexandriæ flumen Nilum maxime colunt.

Quot fuere Joves, vel alii in loco Dii Deæque.

JOves fuere tres. Primus in Arcadia Ætheris filius, cui etiam Ætherius cognomen fuit. Hic primum Solem procreavit. secundus abinde in Arcadia, qui Saturnius cognominatur, qui ex Proserpina Liberum patrem procreavit primum victorum. Tertius Cretæ, Saturni & Opis filius optimus maximusq; est appellatus. Martes fuere duo. Primus ex Enoposte, ut eum Homerus ait, & noster est MarsLeucarpis & aliter Marsenius. Secundus ex Jove & Junone. Soles fuere quinq; Primus Jovis filius. Secundus Hyperionis. Tertius Nini filius, cui Ægyptus est consecrata. Quartus qui Rhodi natus est, cujus etiam Zemintus est filius. Quintus Colchi filius, ex quo Circe & Medea & Phaëton

Phaëton nati sunt. Vulcani fuere quatuor. Primus Crio & Ioppe natus. Secundus Nili filius. Tertius Saturni & Junonis. Quartus in Sicilia Meletis filius. Mercurii IV. Primus Cœli & Diei filius. Secundus Jovis & Croniæ filius, vel Proserpinæ. Tertius Croni filius & Maiæ, qui est inventor lyræ. Quartus Quilleni filius; qui Aegyptiis literas, & numerum dixit. Apollines quinque. Primus Vulcani & Minervæ. Secundus ex Corybante. Tertius Jovis filius ex Latona. Quartus Sileni filius in Arcadia. Quintus Ammonis filius in Lybia natus. Dianæ III. Prima Jovis vel Croni filia ex Proserpina, quæ est Liberi soror. Secunda Jovis & Latonæ, Apollinis soror. Tertia, quæ vocatur Ops, de Glauco. Aesculapii tres. Primus, Apollo dictus, Vulcani filius. Secundus, Lai filius. Tertius Aristeti & Alcippei filius. Veneres IV. Prima Hacdeli & Diei filia. Secunda, quæ ex spuma nata esse dicitur, & Aëris & Oceani filia. Tertia, quæ Vulcano nupsit, quæ cum Marte se miscuit, unde Cupido natus esse dicitur. Quarta Cypri & Syriæ filia, quam Adon habuit. Minervæ quinque. Prima Vulcani filia; unde Athenarum est civitas. Secunda Nili filia, quam Aegyptii colunt. Tertia Jovis filia, quæ in secillis rebus se exercuit. Quarta Solis filia, quadrigas junxit. Quinta Pallantis & Titanidos filia. Hæc patrem occidit, pro suæ virginitatis observatione, qui ejus cupidus fuit. Unde & Pallas dicta est. Liberi quinque. Primus, ex Jove & Proserpina. Hic agricola, & inventor vini. Cujus soror Ceres. Secundus Liber ex Merone, & Flora, cujus nomine fluvius est Granicus. Tertius de Cabiro, qui regnavit in Asia. Quartus ex Saturno & Semele, dicunt. Quintus Nisi & Hesionæ filius. Hercules sex. Primus Jovis & Aetheris filius. Secundus Nili filius, quem principem colunt Aegyptii. Tertium conditorem loci sui Hellenes dicunt. Quartus Croni filius, & Cartheres, quem Carthaginienses colunt, unde Carthago dicta est. Quintus Ioab filius, qui cum rege Medorum pugnavit. Sextus Jovis filius ex Alcmena: qui Atlanta docuit,

De Imperiis.

IMperia ab ineunte ævi memoria fuerunt septem. Primi rerum potiti sunt Assyrii, deinde Medi, postea Persæ, tum Lacedæmones, dein Athenienses: post hos inde Macedones: sic deinde Romani.

Reges Assyriorum.

NInus Rex; qui primus exercitu prope totam Asiam sub se redegit, & clarissimam urbem nominis sui condidit Ninon. Belus Rex Jovis filius, cujus posteri primùm Asiæ regnaverunt: per Ægyptum Libyæ, per Darium Europæ. Semiramis, Circetis nymphæ filia, à columbis educta, uxor Nini regis. Cujus post mortem Regnum Nini ampliavit; armis Indiam quoque parum prospera expeditione tentavit. Hæc urbem pulcherrimam omnium, quæ unquam fuerunt, Babylona constituit, supra flumen Euphratem. Sardanapalus, qui ob nimias delicias & luxuriam perdito regno, ne in potestatem hostium veniret, cum exoletis suis venenum bibit, & igni subjecto cum regia sua conflagravit.

Reges Medorum.

ARsaces, primus Rex, qui eversas Assyriorum opes luxuria Sardanapali transtulit, eosque justissime rexit. Astyages, vir fortis & justus, qui per insidias victus à Cyro est, & dissolutum est Mediæ regnum.

Reges Persarum.

CYrus rex fortissimus, qui majore parte Asiæ subacta Europam quoque inrupisset, ni à Tomyre Scytharum regina victus oppressusq; esset. Cambyses, filius erat Cyri; qui, cum lxx millia hominum subegisset in Ægypto, & regem ejus Amasin, Aethiopiam profectus, magna parte militum per famem amissa, invitus rediit. Urbem tamen ibi condidit Meroen. Is quia Apin sacrum bo-

vem interfici jusserat, ira deorum ex equo præceps super gladium suum ruit, extinctusq;est. Darius rex unus ex septem Persis hinnitu equi regnum adsecutus, cum cclxx millibus Europam transivit. Victus ab Atheniensibus ducenta millia apud Pseudomarathona decessit. Xerxes, Darii filius, cum recessisset pater ejus, aliquantis navibus armatis militibus in Europam transivit. Contabulato Hellesponto & forato Atho monte, nequidquam aliud egit, quam ut Athenas incideret mari. Victus à Lacedæmoniis & Atheniensibus, in Asiam rediit, ibique suorum fraude interfectus est.

Duces & Reges Lacedæmoniorum.

EUrysthenes & Procles gemini, qui genus ab Heraclidis deducentes primis, parte regna regnaverunt. Lycurgus legumlator, cui Lacedæmonii principes Græciæ per annos septem invisi fuerunt. Theopompus & Polydorus Reges, qui Messenium bellum xx annis gesserunt. Othryades vir bellator, qui Messenio bello, quo centeni, id est, quinquageni, concertaverunt, & trophæum suo sanguine scripsit, tertiusque Messenio bello, ex oraculo Apollinis, dux ab Atheniensibus per ludibrium missus, pœnateas vota, militum animos concitavit, ut tam diuturnum prælium victoria consummarent. Leonidas, dux Persico bello, qui cum trecentis Lacedæmoniis apud Thermopylas totam vim Persici belli morte sua ac suorum obtinuit. Pausanias, qui Persico bello Mardonium præfectum Xerxis cum pedestribus copiis apud Asopum Bœotiæ flumen debellavit: mox proditionis à rege suspectus idem Mardonius, ideoq; accusatus in asylum Minervæ confugit, & ibi fame confectus est. Leander dux, qui dominantem toto mari classem Atticam apud Ægæos primus oppressit, & victis Atheniensibus xxx tyrannos imposuit. Xanthippus, vir Lacedæmoniorum fortissimus, qui bello Punico primus Carthaginiensibus dux missus Regulum cœpit.

pit. Agesilaus,cujus inventum est,in hostili,quam in sua terra, pugnare; ideoque in Asiam missus, vastata ea, cum jam Regi immineret, revocatus Athenienses apud Crotonem vicit. Postea apud Corinthios flevit, quod decem millia Græcorum occisa cognovisset,nec voluit Corinthum delegare cum posset.

Clarissimi Reges & Duces Atheniensium.

CEcrops rex, qui urbem condidit Athenas, & ex suo nomine Cecropidas appellavit cives. Idem fabulose, quia indigena fuit, ab inguinibus serpens fuisse narratur. Erichthonius rex,qui mysteria Eleusinæ constituit. Celeus cum Euboleo sacerdote, filiabus virginibus ministris, Treptolemo frugum præfecto; qui fame laborantem Græciam circumlato frumento restituit. Pandion rex, qui filias suas Procnen & Philomelam Thraciæ regibus tradidit, ut barbaras sibi gentes adfinitate sociaret. Theseus Ægei filius, qui Minotaurum interfecit. Demophontes, ejus filius, qui cum Græcis Ilium expugnavit. Codrus rex,qui pro salute & victoria patriæ, secundum oraculum Apollinis, bello Peloponnesio se devovit. Pisistratus vir fortis, & sapiens,qui adversus principes populari causa tyrannidem invasit,eamq;justissime administravit. Armodius & Aristogeiton, homines plebeii, qui Hippiam & Hipparchum Pisistrati filios sæve dominantes facta conjuratione oppresserunt, ideoque ut conservatoribus divini honores eis sunt coustituti. Miltiades dux, qui lxxx millia militum Persarum Darii regis,præfectis Date & Tisapherne, in saltu Marathonio superavit. Aristides Dicæos, qui hoc agnomen moribus est consecutus, ob id ipsum exilio multatus est. Cimon dux, qui Persico bello Xerxis copias, pedestres simul atque navales, in ipsa Asia apud Eurymedonta flumen uno die vicit. Alcibiades dux,vir genere, copia, opibus, illustris; qui propter detruncatos nocte Mercurios reus factus ad Lacedæ-

monios confugit Peloponnensi bello, &,cum fecisset eos superiores, adflictorum civium misertus, rediit in patriam, & dux creatus, iterum victores Athenienses fecit. Thrasybulus, qui triginta Magistratus Lacedæmonios tyrannidis dominatione sævientes facta conjuratione adflixit, & libertatem Atheniensibus reddidit. Conon dux, qui omnes Lacedæmoniorum copias apud Cnidum insulam cepit, & imperium maris Athenis restituit. Dion, qui octo onerariis navibus Dionysium regem Siciliæ centum rostratas habentem, dum in Italiam abest,regno expulit,occupatis Syracusis. Hiphicrates, rei militaris peritissimus, qui arma habiliore pondere & modo fecit. Phocion, qui vir bonus cognominatus est, neque ulla pecunia à Philippo potuit sollicitari ut ad eum discederet. qui admonētibus amicis,ut liberis suis consuleret, Si boni,inquit, erunt, hic agellus eis sufficiet.; si mali,nihil.Chabrias dux, qui gladiatoria arte pugnare militē docuit; Cypron & Naxon, & omnes Asiaticas insulas Athenis adjunxit, & circa Thion navali bello occidi maluit, quam abjectis armis enatare. Demetrius Phalereus, vir bonus existimatus, ideoque ob insignem justitiam statuis ccc est honoratus, quas ei pro libertate posuerunt in facie publica.

Reges Macedonum.

PHilippus, Amyntæ filius, primus Macedonum obtinuit Thraciam, redegitque in suam potestatem: &,cum transire in Asiam vellet, sub ipso belli apparatu in theatro à Pausania est interfectus. Alexander, Philippi & Olympiadas filius ex urbe Pella Macedoniæ cum xl millibus militum in Asiam transisset,Darium regem Persarum primū apud Granicum flumen,tum apud Issum Ciliciæ; tertio apud Arbela,tribus præliis,triginta peditum legionum, equitum bis mille falcatorum curruum vicit. Mox regem Indorum, & omnes Asiæ gentes sub potestate sua redegit, &nobilissimas urbes

bes Asiæ cepit Sarbactran, Sua, Babyloniam, ubi etiam defunctus, dubium vinolentia, an veneno, cum tamen prius & Africam peragrasset usque ad Jovem Ammonem,& Oceanum primus omnium navigasset. Philippus, qui post Alexandrum Macedonem septimo gradu Macedoniæ regnavit, invictus in Græciam cum sæve dominaretur, à Sulpicio consule in Phocide victus est, mox à Flaminio in Macedonia, Thessalia apud Cynocephalas, ubi dato obside filio Demetrio regni parte multatus est. Perses Philippus, Philippi filius, cum maximis copiis Macedoniis esset, & cum impetum in Græciam fecisset, cum inanibus elephantorum simulacris à Marco consule apud Scyriam paludem victus, præcipitatis in mare thesauris,profugit; mox ab Æmilio Paulo tota Macedonia fugatus, Samothraciā confugit in asylum:unde,data fide cum se Paulo commisisset, ante currum ejus in triumphum productus, mox libera custodia in Albano consenuit. Pseudophilippus, vir plebeius & degener,cum ex similitudine formæ Philippi filium se persuasisset, & Macedonas in bellum excitasset,inter initia tumultus comprehensus,sub custodia missus est Romam,ubi cum ex custodia aufugisset, concitata rursus Macedonia, Thraciam bello recepit. In arce regni paludatus jus dixit : mox à Cæci filio Metello ingenti prælio victus, cum profugisset in Thraciam, à regibus deditus, & in triumphum deportatus.

Reges & Duces Romanorum.

ROmulus, qui urbem condidit. Numa Pompilius, qui sacra constituit. Tullius Hostilius, qui Albam diruit. Ancus Martius, qui leges plurimas tulit, & Hostiam coloniam constituit. Servius Tullius, qui primum censum egit. Priscus Tarquinius, qui insignibus magistratus adornavit. Tarquinius Superbus, qui ob nimiam superbiam regno pulsus est.

Clarissimi duces Romanorum.

BRutus, qui pro libertate publica liberos suos interfecit. Valerius Publicola, qui propter eandē libertatem adversus Tarquinios bellum exercuit. Idem jus libertatis dando populum ampliavit. Manlius Torquatus, qui ad confirmandam castrorum disciplinam filium suum interfecit. Quintius Cincinnatus, idem Serranus, cui aranti dictatura delata est. Camillus, qui, Senonum gente deleta Gallorum, incensam ab eis urbem restituit. Fabii duo: quorum alter una pugna Etruscos, Samnitas, Umbros, Gallosque subegit, Libertinos è tribubus repurgavit, ideoque Maximus cognominatus: alter Fabius Hannibalem mora fregit, ex quo Cunctator est cognominatus. Papirius Cursor; hic Samnites, qui Romanos sub jugum pugnando miserant, victos ignominia pari adfecit, & à velocitate Cursor est appellatus. Curius, cum in foco rapas torreret, offerentibus, Malo, inquit, in fictilibus meis & aurum habentibus imperare. Fabricius Luscinus, qui Cornelium Rufinum consularem virum senatu amovit, luxuriæ & avaritiæ damnatum, quod decem pondo argenti possideret. Claudius Marcellus, qui Annibalem primus in Campania prælio vicit, idemque docuit, in bello quomodo equites sine fuga cederent. Scipiones duo, quorum alter prior, Africanus, qui Annibalem & in eo Africam debellavit, alter Scipio Numantinus, qui Carthaginem & Numantiam diruendo, in hac Africam, in illa Hispaniam fregit. Quintus Nero, qui Annibale in Apulia relicto, venientem ab Hispania Hasdrubalem excepit, copiasque ejus uno die apud Metaurum flumen devicit, qui sese cum Annibali junxisset, dubitari non potest, paria eis præstiturum non fuisse. Paulus, qui cum Macedoniam vicisset, & Græciam liberasset, & opulentissimum triumphum reportasset, inter ipsos triumphi dies, amissis duobus liberis, pro concione dixit, gratias se agere fortunæ,

quod

quod in suam potius domum, quam in remp. ſævisset. Duo, Metelli: quorum alter Macedonicus, devictis Macedonibus; qui Contrebiam inexpugnabilem Hiſpaniæ civitatem, juſſis teſtamenta ſcribere, & vetitis redire niſi viciſſent militibus, occupavit: alter Numidicus, victa Numidia; qui cum perniciosas reip. leges ferret, Apuleius tribunus plebis totuſque ſenatus in eas juraſſet, maluit in exilium ire, quam jurare. Hujus filius, Pius cognominatus eſt, quod patrem in exilium ſecutus eſt. Gaius Marius, qui in Africa Numidis, in Gallia Cimbris Teutonibuſque ſuperatis à caliga pervenit uſque ſeptimum conſulatum. Sylla, qui bello civili victoria perpotitus, Romanum primus invaſit imperium, ſoluſque depoſuit. Sertorius, qui proſcriptus à Sylla cum in exilium profugiſſet, quam breviſſimo tempore prope totam Hiſpaniam redegit in ſuam poteſtatem, & ubique adverſante fortuna inſuperabilis fuit. Lucullus, qui Aſiacæ provinciæ ſpoliis maximas opes eſt conſecutus, & ædificiorum, tabellarumque pictarum ſtudioſiſſimus fuit. Pompeius, qui Armenios ſub rege Tigrane, Ponticos ſub rege Mithridate, Cilicas toto mari dominantes, infra quadrageſimum diem vicit, & magnam partem Aſiæ inter oceanum Caſpium Rubrumque victoriis ſuis triumphiſq; peragravit. Caius Cæſar, qui Gallias Germaniaſq; ſubegit, & primus Romanorum navigavit Oceanum: in quo Brittaniam invenit, & vicit. Julius Cæſar Auguſtus, qui perpacatis omnibus provinciis exercitus toto orbe terrarum diſpoſuit, & Romanum imperium ordinavit. Poſt cujus conſecrationem perpetua Cæſarum dictatura dominatur.

Romani qui in Toga fuerunt illuſtres.

MAnius Agrippa, qui diſſidentem populum ſenatui conligavit, atque conciliavit. Appius Cæcus, qui pacem Pyrrhi diremit, ne populus qui ſuis parere noluerat ſub externis regibus regeretur. Tiberius Gracchus, qui Scipionem Aſiaticum

quamvis inimicum haberet, non est passus à tribunis in carcerem duci, quod diceret, nefas ibi esse Scipionem ubi captivi illius adhuc alligati tenerentur. Hic est Gracchorum pater, qui in tribunatu, cum agrariis legibus seditiones excitarent, interfecti sunt. Decimus Brutus Calæcius, qui Gracchum generum agrariis legibus Reip. statum turbantem cum Opimio consule oppressit. M. Brutus, qui Pompeii partes secutus, mox à Cæsare restitutus, in mortem ejus conjuravit, quod affectare nomen regium videretur. Lucius Drusus, qui agrariis legibus promulgatis, summum pro eo favorem consecutus, ne promissa perficeret, per insidias à Philippo Cons. domi suæ interfectus est. Lutatius Catulus, qui Lepidū acta Syllæ rescindere volentem admoto exercitu Italia fugavit, & solus omnium sine sanguine bellum civile confecit. Cato Censorius, qui toties accusatus est, quoad vixit, nocentes accusare non destitit. Hic est omniū rerum peritissimus, & ut Sallust. Crispo videtur, Romani generis disertissimus Cato. Cato Prætorius, qui bello civili partes Pompeii secutus mori maluit quam superstes esse reip. servienti. Scaurus, qui vetuit filium in conspectum suum venire, quia bello Cyprico deseruerat. Scipio Nasica, quia non rite inauguratus Consul videretur, consulatu se abdicavit, & domitis Dalmatis oblatum à Senatu triumphum repudiavit, statuasque, quas sibi quisq; in publico posuerat, in censura sua sustulit. Censuit in Senatu tamen, Carthaginem non esse delendam, propterea optimus judicatus. Cornelius Cethegus, qui fratrem suum Cethegum, quod cum Catilina conjurasset, morte multandum censuit. Tullius Cicero, qui in consulatu suo Catilinæ conjurationem fortissime oppressit.

Qui pro salute se obtulerunt.

HOratius trigeminus, qui adversus Curiatios Albanorum; qui de summo imperio dimicaverunt. Fabii, qui trecenti, cum omnes patriciæ stirpis

stirpis essent, bellum Vejens peculiariter sibi depoposcerunt. Mucius Cordus, qui ignibus manus imposuit. Horatius Cocles, qui ponte resciſſo Tiberis armatus transiit navitans. Trecenti sub Calpurnio Flamma contra Pœnos; qui in Siciliensi saltu, mortuo exercitu, populum Romanum liberaverunt, ut plane ccc Lacedæmoniorum apud Thermopylas gloriam adæquarent. Duo Decii; quorum alter Latino bello, alter Samnitico diis manibus se devoverunt. Fulvius Pontifex; qui, urbe à Gallis Senonibus incensa, se aliosque senes diis manibus devovit. Regulus; qui tormenta Carthaginensium maluit pati, quam ut inutilis pax cum eis fieret, aut ipse jurisjurandi fidem falleret. Curtius; qui se in hiatum terræ immisit, cum ex oraculo, quod optimum esset in urbe Romana, posceretur. Spurius Postumius; qui à Pontio Tellesino Samnitum duce sub jugum missus cum exercitu, autor fuit rumpendi fœderis, seq; hostibus censuit esse dedendum. Gaius Metellus Pontifex, ardente templo Vestæ Palladium extulit, & oculos amisit.

Qui spolia opima retulerunt.

ROmulus de Acrone Ceninensium rege. Cossius Cornelius de Larthe Tolumne Vejentium rege. Claudius Marcellus de Virodomaro rege Gallorum.

Qui provocati ab hostibus manu contenderunt.

MAnlius Torquatus, qui Gallo torquem detraxit, eumq; sibi circumdedit. Valerius Corvinus; qui à Gallo provocatus cum pugnaret, corvus galeam ejus insedit, & hostem perturbavit. Scipio Aemilianus cum esset legatus ab Lucullo imperatore apud Intercatiam Vaccæorum urbem, provocatorem barbarum occidit. Lucius Opimius sub Lutatio Catulo Consule, in saltu Tridentino provocatorem Cimbrum interfecit.

Qui pro Romanis gentes superaverunt.

SCipio Africanus, Scipio Numantinus, Scipio Asiaticus, Mummius Achaicus, Servilius Isauricus, Brutus Callaicus, Paulus Macedonicus, Metellus Creticus, Cæsar Germanicus, Cæsar Dacicus.

Quot illustres Scipiones qui magnis rebus gestis cognominati sunt.

SCipio magnus Africanus, qui vicit Annibalem. Scipio minor Numantinus, qui Numantiam, & Carthaginem diruit. Scipio Asiaticus, qui de Antiocho triumphavit. Scipio Nasica, qui à Senatu vir optimus est judicatus. Scipio, qui occiso Pompeio partes restituit, & victus se interfecit.

Secessiones plebis.

SEccessiones plebis à patribus fuerunt quatuor. Prima secessio propter impotentiam fæneratorum, cum in montem plebs armata secessit. Secunda, propter impotentiam Decemvirum, cum interfecta filia sua Virginius Appium & totam ejus factionem in Aventino monte circumvenit, effecitque ut abdicato magistratu accusati, atque damnati variis supplicis punirentur. Tertia propter matrimonia plebei: ut ne patriciis nuberent, quam Canuleius concitavit in monte Ianiculo. Quarta secessio in foro, propter magistratus, ut plebei consules fierent, quam Sulpicius Stolo concitavit.

Seditiones.

SEditiones in urbe quatuor. Prima seditio, Tiberii Gracchi; quem, de judiciariis & agrariis legibus statum civitatis moventem, Scipio Nasica facta manu in Capitolio oppressit. Secunda seditio, Gracchi fratris ejus; quem ob similes largitiones novos motus excitantem Opimius consul, cum Decimo Bruto Callæcio socero ejus, convocatis ad pileum servis, in Aventino monte oppre-

oppressit. Tertia seditio, Apuleii Saturnini Tr. Pl. & Glauciæ Consulis; quos comitia in campo cædibus perturbantes, Marius in Capitolium persecutus obsedit, & conficiendos fustibus saxisque curavit. Quarta seditio, fuit Livi Drusi, & Quinti Cæpionis, cum ille Senatus equestrem ordinem adsideret. Præcipua tamen ad motus excitandos fuit causa, quod Drusus civitatem omnibus Italicis pollicebatur, sed tum à Philippo Consule in domo sua interfectus.

Qui adversus patriam nefaria iniere consilia.

Coriolanus ob asperiorem annonam in exilium actus Volscorum exercitu admoto patriam expugnare voluit, sed Veturiæ matris precibus victus, tum ab exercitu suo confusus est. Marcus Melius, frumentaria largitione cum videretur, jussu Quintii Cincinnati dictatoris à Magistro equitum in rostris occisus est. Spurius, cum Agrariis legibus factione dominationem pararet. Manlius Capitolinus, cum pecunia conturbatores liberaret, suspectus regni affectati de Tarpeio Saxo præcipitatus est. Catilina cum in cædem Senatus, in incendium urbis, direptionem ærarii conjurasset, & in id facinus Allobrogas sollicitasset, ab Cicerone in Senatu accusatus, ab Antonio in Apulia debellatus est.

Qui Reges vel Duces cum Romanis bella gesserunt.

Populus Romanus sub Romulo pugnavit cum Sabinis, prius propter virgines raptas. Sub Tullio cum Albanis. Pontius Telesinus, dux Samnitum; qui ad Caudinas furculas Romanos sub jugum misit. Pyrrhus, Rex Epirotarum, qui pro Tarentinis bellum cum Romanis gessit, vastataque Campania ad vicesimum ad urbem pervenit, mox à Curio & Fabricio victus in patriam concessit, & cum Achaiam armis sub se redegisset, Macedoniam quoque Antigono regi eripuisset;

dum

dum Argos expugnat, occisus est. Omnium Græcorum sapientissimus, & militaris disciplinæ peritissimus fuit. Annibal, qui novem annorum patrem in Hispaniam secutus, minor annorum quindecim imperator factus; triennio in Hispania vicit, & eversione Sagunti, rupto fœdere, per *Pyrenæum* & Albes in Italiam venit, Scipionem ad Ticinum, Tiberium Claudium apud Trebiam, Flaminium apud Thrasymenum, *Paulum* & Varronem apud Cannas, Gracchum in Lucania, Marcellum in Campania superavit.

Status Populi Romani quas commutationes habuerit.

POpulus Romanus primum sub regibus fuit. Deinde, post superbiam Tarquinii, & illatum Lucretiæ stuprum, expulsis regibus, tutelam sui consulibus tribunisque commisit. Deinde tribunitiis seditionibus agitatus, abdicatis omnibus magistratibus, Decemviros, legum ferendarum & Reip. constituendæ causa, paravit. Horum quoq; dominationem & libidinem detestatus, rursus ad consules rediit. Donec, exortis bellis civilibus inter Cæsarem & Pompeium, & oppressa per vim libertate, sub unius Cæsaris potestatem redacta sunt omnia. Ex eo perpetua Cæsarum dictatura dominatur.

Initium Regni Mithridatis.

CYrus, Rex Persarum primus, imperium Medis ademit. Duos filios reliquit, Cambysen & Smerden. Horum Cambyses, defuncto patre, quod major esset, Smerden in solio sedentem, capite cœlum pulsare per somnium videns, occidendum eum curavit ipse: & deinde, revertens ab AEthiopia, rebus perfractis, cum in AEgyptum venisset, incolasq; ejus loci lætantes advertisset; ratus, illos adversis suis insultare, Apin in femine vulneravit: eodemq; ictu occidit. Interim Magus quidam Smerdes, Patibiatæ frater, abutens nomine

ex formæ similitudine, filium se Cyri professus, regnum Persicum invaserat. Quod ubi Cambysi nuntiatum est, regredi in patriam maturans, oblitus est gladium, quo Apin interfecerat, vaginæ reddere. Quod cum conaretur efficere, femen suum vulneravit, & eam partem, qua Apin vulneraverat. Ex eodem vulnere in paucis diebus obiit. De cujus morte postquam certior nuntius ad Persas venit, Potanes Pedimā filiam suam, qua cum Smerdes consuetudinem habebat, edocuit, ut cum ille sopitus esset, utrum aures tectas comis haberet, periclitaretur. Sciebat enim, à Cyro Smerdi Mago ademtas aures. Ille falsum esse Smerden confirmavit. Tunc septem nobilissimi Persæ inter se conjuraverunt. Eorum nomina hæc sunt, Potanes, Hydanes, Aspatines, Saphernes, Megaboius, Gobies, Darius. Deinde, Mago Smerde interfecto, constituerunt, uti excepto posthac Potane, ex illis regnaret cujus equus primus in loco, quem delegissent, hinnisset. Tunc Hiberes, agaso Darii, equum domini ad locum prædictum duxit, illic alia equa ab suo initur. Tunc equus Darii magnum hinnitum dedit. Ita Darius regnum obtinuit. A quo Artabanes originem ducit; quem conditorem regni Mithridatis fuisse, confirmat Sallustius Crispus.

Reges Parthorum.

SEleucus, Alexandri Macedonis amicus, Hujus post mortem Abarrida, frater ejus, jussus Babylonem obtinere, finitimos sub se redegit, unde Nicator est appellatus, & tres validissimas urbes constituit, Abarridam, Seleuciam, Laodiciam. Arsaces, forma & virtute præcipuus, cujus posteri Arsacidæ cognominati sunt: qui pacem cum Sylla imperatore fecit. Orodes; qui fœdus cum Cn. Pompeio percussit, Crassum cum legionibus apud Cartas funesta clade delevit. Pacorus; qui filium ejusdem nominis misit in Syriam, ut Romanas provincias popularetur; atque ipse à Ventidio legato Julii Cæsaris occisus est.

Reges

Reges Cappadociæ & Armeniæ.

TIgranes, qui jam ſcriptus eſt; qui tertio Punico bello perdomuit ſub Macino Conſ.& Scipione Æmiliano. Bellus, rex Armeniæ; qui cum impetum in Græciam feciſſet, & Pythii Apollinis templum incendiſſet, tempeſtate & frigore exercitum amiſit. Polycrates, rex Cappadociæ; qui ſomniavit Solem & Lunam uri; qui à præfecto Darii regis occiſus eſt. Epaminon, ejus filius, rex; qui Thebas Græcorum pugnando vicit. Periander, Rex qui Corinthi regnavit; omnia terra & mari Romanis ſubjugavit. Timoleon, qui Corinthi fratrem ſuum regnantem interfecit. Idem & Dionyſium Siciliæ regem expulit, neque ipſe ab offerentibus regnum accepit, ſed arcem quoque demolitus eſt. Hic cum convitia mala audiret, ait, Tota vita mea id egi, ut omnes liberi eſſemus.

Reges Aſiæ & Pergami,

EUmenes Carduenus Philippi Alexandri armiger bellicoſiſſimus, ſed parum proſpera fortuna uſus, adeo tamen terribilis, ut vivente eo nemo auſus ſit Rex appellari. Antiochus jam ſcriptus eſt. Eumenes alius, qui Romanos Macedonico bello juvit cum milite ſuo. Attalus, qui pro Romanis ſæpe pugnavit. Nam teſtamento ſuo Populum Romanum heredem fecit.

Reges Ponti & Bithyniæ

PHarnaces, Rex Bithyniæ, filius Mithridatis; qui bello civili, quod in Pharſalica geſtum eſt, milite patris ſui Syriam invaſit, & adventu Cæſaris, antequam in congreſſum ejus veniret, ipſo terrore nominis ſui victus refugit in Pontum. Pruſias Rex amicus populi Romani; ad quem Annibal victo Antiocho confugit, &, cum à rege expoſceretur per legatos, veneno ſe liberavit. Nicomedes, ſocius & amicus populi Romani; in cujus

amicitia prima ætate Cæsar fuit. Qui moriens testamento & ipse Pop. Rom. heredem dimisit.

Reges Alexandriæ.

POst mortem Alexandri Macedonis regnaverunt Alexandriæ Ægyptum octo Ptolomæi nomine, multi clarissimi viri. Ptolomæus Euergetes; qui Alexandrum apud Ozydacras objecto clipeo protexit. Ptolomæus, filius Philadelphi, literatissimus; qui plurimos libros Græcos scripsit. Ptolomæus Soter; qui ingenti classe Rhodios vicit. Ptolomæus Tryphon; qui seditiosos in theatro sagittis occidit, alios flammis dedit. Hujus filius Cypris pro Romanis multa bella gessit, adversus Garamantas & Indos. Ptolomæus, Pupillus dictus; qui Pompeium tutorem à Senatu accepit, donec pubesceret, & postea civili bello Pontino interfectus est.

Duces & Reges Carthaginiensium.

HAnno, & Mago; qui Punico bello Cornelium Conf. apud Liparas ceperunt. Hamilcar qui Boccor cognominatus est, primo Punico bello magnam partem Hispaniæ sub imperium Carthaginiensium redegit. relictis filiis quatuor, Asdrubale, Annibale, Hamilcare, & Magone. Asdrubal, frater Annibalis; qui secundo Punico bello, cum ingentibus copiis ab Hispania veniens, antequam se fratri conjungeret, à Claudio Nerone expoliatus est.

Reges Numidiæ

SYphax; quem Scipio Africanus victum in triumphum traxit, regnoque ejus imposuit Masinissam. Masinissa Rex; qui Scipionem adversus Carthaginem & Syphacem equitatu adjuvit. Ab eo, inter præmia commilitii Numidiæ regno donatus est. Jugurtha; qui scriptus est.

Reges

Reges Mauritaniæ.

JUba Rex; qui Curionem legatum Cæsaris oppressit: mox,occiso Pompeio, Catonis & Scipionis partes firmare conatus,cum se in regiam recepisset,post magnificam cœnam interficiendum se dedit. Juba,rex literatissimus; qui Cæsaris Augusti jussu regnavit,& magnificentissimam urbem Cæsaream condidit.

Qui adversus Pop.Rom. arma sumpserunt.

TAtius,Rex Sabinorum;qui occupata arce Tarpeia in ipso foro cum Romulo decertavit, & interventu Sabinarum pacem cum Romulo fixit. Mettius Suffetius, Rex Albanorum; qui, contra fœdus,à Fidenatibus destitutus, & jussu Tulli Hostilii deligatus ad currum,& in adversa actis equis, laceratus est. Porsenna, rex Etruscorum,qui Romanos ad Janiculum obsedit,propterque Tarquinios. Tridates,qui à Corbulone Consulari viro victus, & restitutus est.

Bella civilia quot.

CIvilia bella quatuor mota sunt in urbe à Romanis. Civile bellum primum Sulpicius Tribunus excitavit,quod subscriptam provinciam Mithridaticam Sylla in Marium transferre noluisset. Secundum bellum Lepidus contra Catulum, ob metum Siciliæ expoliatæ. Tertium bellum Cæsar & Pompeius. Belli species magis,quam causa fuit, negatus à Senatu Cæsari consulatus. Cæterum utriusque æmulatio & cupiditas imperii occupandi. Nam, cum secundum mores legemque majorum dimisso exercitu venire in urbem Cæsar deberet,& docere Senatum de rebus à se gestis, atq; ita triumphum consequi; simulans,se gratiam timere Pompeii, negavit se missurum exercitum, nisi consularibus comitiis ratio absentis sui posita fuisset. Quamobrem hostis à Senatu judicatus, statuit in bello vindicare, Ac sic non consulatum modo

do ac triumphum, sed totum Populi Romani imperium redegit in suam potestatem. Quartum bellum Cæsar Augustus adversus complures duces; contra Pompeium juvenem bona paterna repetentem; mox adversus Cassium & Brutum in ultionem interempti patris; deinceps adversus Antonium & Cleopatram ultro bellum patriæ inferentes.

Quot genera bellorum.

BEllorum genera sunt quatuor. Gentile; quod cum externis geritur; ut Romani cum Latinis, Athenienses cum Lacedæmoniis. Servile; quod Romani adversus fugitivos gesserunt, & contra duces eorum, Spartacum, Crixum, & Oenomaum. Civile; quo inter se certant sicut Marius & Sylla, Cæsar & Pompeius, Augustus & Antonius.

Ordo Belli Mariani.

INexplebilis honoris Marii cupiditas, decretam Syllæ Ponticam provinciam voluit eripere per rogationem Sulpicii tribuni plebis. Sylla indignatus continuo ad exercitum perrexit, & eum urbi admovit, & in patriam ingressus, Capitolium occupavit. Quo terrore victus Senatus, Mario totique factioni ejus interdixit. Profecto deinde in Asiam Sylla, Marius exul cum profugisset, ac primum Minturnis in palude latuisset, tum conjectus in carcerem evasisset, interim Cinna & Octavius in urbe essent; ob hoc, occasione data, Marius redit, & se cum Cinna adjunxit, victis Octavianis partibus. Septies consul creatus sævissimis cædibus totam urbem funestavit, Sylla interim victo Mithridate in urbem reversus, prope totam Italiam in armis invenit, sub juvene Mario Marii filio: sed omnes ejus copias partim in Etruria ad Sacriportum, partim ad Collinam portam prostravit: & reliquias adversariorum eorum, qui se dediderant, in villa publica trucidavit. Qui diffugerant,

gerant, in tabula proſcripſit, jure permiſſo ut interficerentur.

Ordo Belli inter Cæſarem & Pompeium.

CÆſar, & Pompeius, & Craſſus, inita ſocietate, imperium Romanorum poſſidebant. Cæſar Gallicos, Craſſus Syriacos exercitus habebat. Pompeius, horum viribus fretus, in Senatu dominabatur. Poſt Craſſi mortem apud Parthos Muſus Barbarus Aſculanus, Quintus Lutatius Catulus,

De bello Macedonico.

POpulus Romanus cum Macedonibus bellum ter geſſit. Sub Flaminio Conſule regem eorum Philippum vicit. Sub Paulo Perſen Philippi filium. Sub Metello Macedonico Pſeudophilippum. Primi belli cauſa, quod de injuriis Macedonum Græci querebantur. Secundi, quod fœdus cum patre ſuo percuſſum ruperit Perſes. Tertii, quod falſo nomen regum Macedonum Pſeudophilippus invaſit.

De variis Cladibus Populi Romani.

ETruſco bello; cum Porſenna rex Janiculum obſedit. Gallico bello; cum Galli Senones, exercitu apud Alliam deleto, urbe incenſa, Capitolium obſederunt. Tarentino bello; cum Pyrrhus ad viceſimum lapidem totam Campaniam populatus acceſſerat. Punico bello; cum Annibal Cannenſi exercitu fuſo ad tertium lapidem caſtra poſuit. Cymbrico bello; cum Cymbri Tarentinas Alpes occupaverunt. Servili bello; cum Spartacus, Crixus, & Oenomaus gladiatores, populata prope Italia, cum ad incendendam urbem pergerent, in Lucania à Craſſo, in Etruria à Pompeio Conſule, opprimuntur.

De tribus Punicis bellis.

POpulus Romanus cum Carthaginiensibus dimicavit. Primum Punicum bellum navalibus copiis gestum est. Causa motus prætendebatur duplex. Altera, quod Carthaginienses Tarentinis adfuissent. Altera, quod Mamertini adversus Pœnos auxilium poscerent. Cæterum, revera præmium fuit Siciliæ & Sardiniæ possessio, fertilissimarum insularum. Appius Claudius bellum in Siculo freto commisit; Manlius & Regulus in ipsa Africa profligaverunt: Duillius Consul apud Liparas insulas; Lutatius Catulus apud Ægates, mersis hostium classibus, consummaverunt. Secundum Punicum bellum longe omnium cruentissimum fuit. Causa, quod Annibal contra fœdus Saguntum evertisset. Prima clades hujus belli apud Listernum, vulnerato Patre Scipione; quem Publius Scipio, nondum pubes, protexit ac liberavit. Secunda clades apud Trebiam, Vulnerato Flacco Consule. Tertia apud Thrasymenū, vastato Flaminii exercitu. Quarta apud Cannas, deletis duobus exercitibus Pauli Consulis morte, Terentii fuga Varronis. Postea vero quatuor duces Punici belli gloriam sibi vindicant. Fabius sive Cunctator; qui imminentem urbis excidio Annibalem mora fregit. Marcellus; qui primus Annibali apud Nolam restitit, & inclinatam ejus aciem pæne ictus cruciavit. Claudius Nero; qui venientem ab Hispania Asdrubalem cum ingentibus copiis, priusquam se Annibali jungeret, excepit, & ingenti prœlio vicit. Tertium Punicum bellum majoris gloriæ quam operis fuit. Nam, Manilio Consule, inchoatum excidium Carthaginis Scipio Æmilianus consummavit; una cum Tigrane cum incensa Carthagine totius Africæ urbes in perpetuum repressit, quod contra fœderis pactionem Carthaginienses reparassent classes, & arma finitimis intulissent.

Usque ad imperium Trajani qui victi sunt & per quos, CCIV.

PEr Flaminium Consulem Macedonas vicit sub rege Perse bellantes. Per Scipiones Africanos, Carthaginenses. Per Paulum Consulem, Persen in Syria vicit regem Antiochum. Per Scipionem Æmilianum Celtiberos, & Numantiam. Per eundem Scipionem Lusitaniam, & ducem Viriatum. Per Decimum Brutum Galliam. Per Mummium Achaicum, & Corinthum, & Achæos. Per Fluvium Nobiliorem Ætholos & Ambraciam. Per Marium Numidas & Jugurtham. Per eundem Cymbros & Teuthones. Per Syllam Ponticos & Mithridatem. Per Lucullum item eosdem Ponticos & Mithridatem: item Cilicas piratas, & Armenios cum rege Tigrane, & plurimas Asiacas gentes. Sub hoc enim ad Indicum Oceanum, & Rubrum mare usque pervenit. Per Caium Cæsarem Gallias & Germanias. Britanniam sub hoc duce non tantum vidit, sed etiam navigavit Oceanum. Per Cæsarem Augustum Dalmatas, Pannonios, Illyricos, Ægyptos, Germanos, Cantabros, totumque orbem perpacavit, exceptis Indis, Parthis, Sarmatis, Scythis, Dacis, quod eos fortuna Traiani Principis triumphis reservavit.

De Comitiis.

COmitia dicuntur à comitatu & frequentia, quod Patres & Classes ad suffragia vocantur, creandorum magistratuum vel sacerdotum causa. Comitiorum autem triplex ratio est. Hæc Curiata, hæc tributa, hæc centuriata dicuntur; quia hæc per curias & per tribus & per centurias explicantur. Si translatitium sit, & solitum, de quo populus curiatis transigitur. Si amplius, tributis. Si in summo discrimine est, tum miles ad suffragia vocatur, & Comitia centuriata dicuntur.

De populi Romani distributionibus.

ANtiquissima Populi Romani distributio triplex est, quam Romulus fecit; in regem, in Senatum,

Senatum, in Populum. Qui populus in tres tribus dividebatur; Titiensem, Lucerem, Ramnetem. Sequitur Populi Romani distributio sub Servio Tullio rege; qui eum in tribus, classes, centurias, divisit. Ab iteratione census, ut optimus & locupletissimus quisque in suffragiis, id est, in Populo Romano plurimum valeret. Et tertia divisio est in Patronos & clientelas, qua inferiores superiorum se fidei committebant.

De Rebus-publicis.

Rerum-publicarum tria genera sunt; Regium, optimatum, populare. Aut enim sub regum sunt potestate; ut Seleucia Parthorum. Aut Senatus; ut Massilia Gallorum. Aut se ipsi regunt; ut Athenienses solebant. Est & quartum genus, quod Romani commenti sunt; ut ex his tribus unum efficerent. Nam & regiam potestatem Consules habent, & penes Senatum Consilii publici summa est, & plebs habet suffragiorum potestatem.

FINIS.

